

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

**KELAM AÇISINDAN
NAZAR, RUKYE VE MUSKA**

YUSUF TÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. RAMAZAN ALTINTAŞ**

KONYA-2017

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf TÜRK
	Numarası	098106071002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
	Tezin Adı	Kelam Açısından Nazar, Rukye ve Muska

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “**Kelam Açısından Nazar, Rukye ve Muska**” başlıklı bu çalışma 24.11.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ramazan ALTINTAŞ	
2	Prof. Dr.	Süleyman TOPRAK	
3	Yard. Doç. Dr	Mustafa ÖZGEN	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf TÜRK		
	Numarası	098106071002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kalam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kalam Açısından Nazar. Rukye ve Muska			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yusuf TÜRK
İmzası

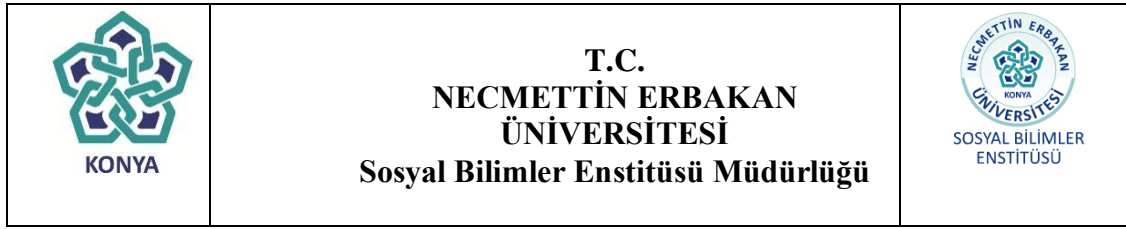
 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf TÜRK		
	Numarası	098106071002		
	Ana Bilim Dalı / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ		
Tezin Adı	Kelam Açısından Nazar, Rukye Ve Muska			

Araştırmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın girişinde, psikolojik açıdan ve Kur'an'a göre insanın yapısı; birinci bölümde, nazar kavramı, nazarın kaderle, hasetle ve sihirle ilişkisi, kelami açıdan değerlendirilmesi, nazardan korunma yolları, tedavide telkinin önemi incelenmiştir. İkinci bölümde, rukye kavramı, duanın önemi, tedavi amaçlı okunan bazı ayetler ve dualar, rukyenin kelâmî yönden değerlendirilmesi; üçüncü bölümde ise, muska kavramı, muskanın kelami açıdan değerlendirilmesi, halk inançları, sabır ve tevekkül konuları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muska, Sihir, Büyü, Nazar, Hurafe, Sabır, Tevekkül, Telkin.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Yusuf TÜRK		
	Student Number	098106071002		
	Department	Basic Islamic Sciences / Kalam		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ		
Title of the Thesis	Evil Eye, Ruqyah And Taweez (Amulet) From The Perspective Of Kalam			

Our research consists of introduction and three parts. At the beginning of our work, the structure of the human from the psychological point of view and according to the Qur'an; in the first part, the concept of evil eye, its relationship with fate, envy, and magic, its evaluation from the perspective of Kalam, ways of protection from evil eye, and the importance of inculcation in treatment have been investigated. In the second part, the concept of ruqyah, the importance of supplication, some Quranic verses and supplications read for treatment purposes, the evaluation of ruqyah from the perspective of Kalam; in the third part, the concept of taweez (amulet), the evaluation of taweez from the perspective of Kalam; folk beliefs, and patience and tawakkul have been researched.

Keywords: Taweez (Amulet), Magic, Spell, Evil Eye, Superstition, Patience, Tawakkul, Inculcation.

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
I.İNSANIN PSİKOLOJİK YAPISINA GENEL BİR BAKIŞ	1
A. Psikolojik Açıdan İnsan	1
B.Kur'an'a Göre İnsan	4
a. İnsanın Olumlu Özellikleri	5
b. İnsanın Olumsuz Özellikleri	7

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZAR (GÖZ DEĞMESİ)

I. NAZAR KAVRAMI.....	9
A. Cahiliye Dönemi.....	11
II. NAZARIN MAHİYETİ.....	13
A. Nazarın Varlığıyla İlgili Bazı Aklî Deliller	13
B.Nazarla İlgili Ayetlerin Değerlendirilmesi.....	15
C. Nazarın Oluş Şekli	21
D. Nazarda Gözün Fonksiyonu	26
III. NAZARIN KADERLE, HASETLE VE SİHİRLE İLİŞKİSİ	29
A. Nazar- Kader İlişkisi.....	29
B. Nazar- Haset İlişkisi.....	33
C.Nazar-Sihir İlişkisi.....	39
IV. NAZARIN KELAMÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	42
V. NAZARDAN KORUNMA YOLLARI	47
A. Yasa ve Yaptırımlarla Korunma.....	47
B. Okuyarak ve Dua Ederek Korunma	48

VI. TEDÂVÎDE TELKİNİN ÖNEMİ.....	51
----------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

RUKYE (OKUYARAK VE DUA EDEREK TEDAVİ)

I. RUKYE KAVRAMI.....	55
A. Rukyenin Mahiyeti.....	57
B. Hz. Peygamber'in Rukyeye Yaklaşımı	60
C. Rukye Yapan Sahabîlerden Bazıları	64
D. Rukye Yapıldığı Bilinen Hastalıklardan Bazıları	65
II. DUANIN ÖNEMİ	67
A. Duanın Kabulünün Şartları (Usul ve Adabı)	72
B. Dua Kader İlişkisi	73
III. RUKYE İÇİN OKUNAN AYETLERDEN VE DUALARDAN ÖRNEKLER ..	75
IV. RUKYENİN KELAMÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	80
A. Tıbb-1 Nebevî.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSKA

I. MUSKA KAVRAMI	89
A. Muskanın Tarihî Süreçte Büyü ve Sihirle İlişkisi.....	91
B. Muskaya Yönelişin Sebebi	95
C. Muskeyi Yasaklayan Hadislerden Bazıları.....	97
D. Konuya Farklı Yaklaşımlar	99
II. MUSKANIN KELAMÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	101
III. HALK İNANÇLARI VE HURAFELER.....	108
IV. SABIR VE TEVEKKÜL.....	113
A. Sabır	113
B. Tevekkül	114
SONUÇ.....	120
BİBLİYOGRAFYA	124
ÖZ GEÇMİŞ	129

KISALTMALAR

As	: Aleyhisselam, Aleyhimü'sselam.
a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
a.e.	: Aynı Eser.
b.	: Bin.
bt.	: Bint.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
Diğ.	: Diğerleri.
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi.</i>
<i>DİB</i>	: <i>Diyanet İşleri Başkanlığı.</i>
h.	: Hicri.
m.	: Miladi.
M.Ö.	: Milattan Önce.
ra.	: Radiyallahü Anhü/Anhâ/Anhüm.
s.	: Sayfa.
(sav)	: Sallallahü Aleyhi Vesellem.
<i>TDV</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı.</i>
Thk.	: Tahkik Eden.
trs.	: Tarihsiz.
trc.	: Tercüme Eden.
v.	: Vefatı.
vb	: Ve Benzeri.
vs.	: Ve Sair.

ÖNSÖZ

İnsan ruh ve beden bütünlüğünden oluşan bir varlıktır. İnsanın sağlıklı olması, iki yönden de sağlık probleminin olmamasıyla mümkündür. Bedenin bir yerinde meydana gelen maddî kaynaklı bir rahatsızlık bütün bedeni etkilediği gibi, ruhî/manevî kaynaklı rahatsızlıklar da insanı aynı şekilde etkiler. İnsan her iki açıdan da etkileyen ve etkilenen bir varlıktır. Günümüzde tıbbın gelişmesiyle fiziksel rahatsızlıkların yanında bazı psikolojik hastalıkların da tedavi edilebiliyor olması sevindirici olmakla birlikte, bazı psikolojik rahatsızlıkların maddî sebepli olmaması veya sebebinin bilinmemesi, insanları manevi tedavi yollarını aramaya sevk etmektedir.

Ruhi hayatı etkileyen rahatsızlıklardan biri de “nazar”dır ki tedavisi “rukye” ile olmaktadır. İşte biz “*Kelami Açıdan Nazar, Rukye ve Muska*” adını verdiğimiz bu çalışmamızda nazar, rukye ve muskayı İslam’a göre, Kur’an ve Sünnet çerçevesinde ele alıp kelamî açıdan değerlendirmeye çalışacağız. Ancak konunun kelami kaynaklarda yer almaması sebebiyle kelamcılarımızın görüşlerini telif ettikleri hadis, tefsir kitaplarından faydalanarak bölümlerin sonunda nakledeceğiz.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Tez boyutlarının hacmini aşmaması için kısa ve öz olarak kelamî bir bakış açısıyla ele almaya gayret edeceğiz. Çalışmamızın başlığını oluşturan üç konunun, ilgili hadislerde iç içe olması sebebiyle beraber çalışılması uygun bulunmuştur.

Tezimizin girişinde Psikolojik açıdan ve Kur’an’a göre insanın yapısından; birinci bölümde nazarın mahiyetinden, kaderle, hasetle ve sihirle ilişkisinden, kelami durumundan, nazardan korunma yollarından, tedavide telkinin öneminden; ikinci bölümde, rukyenin mahiyetinden, duanın öneminden, tedavi amaçlı okunan ayetlerden ve dualardan, rukyenin kelâmî yönünden; üçüncü bölümde muskadan, muskanın kelami değerlendirmesinden, halk inançlarından, sabırdan ve tevekkülden bahsedeceğiz.

Konuyu çalışmak istememizin sebebi, insanların ilgi ve meraklarını uyandıran bu kavramların dini kaynaklardaki durumunu, delillerini, bilimsel bir

karşılıklarının olup olmadığını, tarihi seyirlerini, mahiyetini, korunmanın yollarını, bunların dindeki yerini, sınırlarını tespit etmeye çalışmaktır. Mü'minlerin bu kavramlarla ve inançlarla ilgili algılarının durumunu, kendilerini nasıl bir yere konumlandırmaları gerektiğinin cevabını arama güdüsüdür. Çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen başta Prof. Dr. Ramazan Altıntaş hocam olmak üzere bütün hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum.

Yusuf TÜRK

KONYA-2017

GİRİŞ

I.İNSANIN PSİKOLOJİK YAPISINA GENEL BİR BAKIŞ

A. Psikolojik Açıdan İnsan

İnsan kavramı Arapça bir kelime olup, 'أُنْسٌ' "üns" (alışmak, uyum sağlamak) ve 'نَسِي' "nesy" (unutmak) kelimelerinden türediği ifade edilmektedir. 'أُنْسٌ' "üns", yabaniğin zıddı, ünsiyet, yakınlık, sevecenlik, ülfet, alaka gibi anlamları ihtiva eder.¹ Bu yakınlık ve yaklaşma duygusu hemcinsleriyle bir arada yaşama durumunda olan insanın başka insanlara karşı yakınlığını, sosyal bir varlık olduğunu, ifade eder.

Kur'an'da insan kelimesinin çoğulu olan 'نَاسٌ' "nâs" (insanlar, halk) daha çok zikredilmiştir. 'إِنْسَانٌ' "insan" ve aynı anlamdaki 'إِنْسٌ' "ins" ve 'أَنَاسٌ' "ünâs" kelimeleri yaklaşık seksen sekiz ayette geçerken, 'نَاسٌ' "nâs" kelimesi iki yüz kırk yerde geçmektedir. İnsan anlamında 'بَشَرٌ' "beşer", 'آدَمُ' "âdem", 'بَنِي آدَمَ' "benî âdem", 'عَبْدٌ' "abd" gibi kavramlar da kullanılır.²

'نَسِي' "nesy" (unutmak) kavramı ise, gaflet, öğrendikten sonra unutmak, anlamamak, hata etmek³ gibi manalara gelir. İnsan çabuk unutan bir varlıktır. Olumsuzluk çağrıştıran unutmak kavramı, bir açıdan bakıldığında en önemli nimetlerden biridir. İnsan geçmişte yaşadığı acı hatıraları unutmazsa ruh sağlığını koruyamaz. Önemli olan, yaratanını ve yaratılış gayesini, kulluğunu, sorumluluğunu unutmamasıdır.⁴ Kendisine yapılan iyiliği, iyilik yapanı, akrabalarını, arkadaşlarını ve komşularını unutmamalı; yapılan kötülüğü, kötülük yapanı ve yaptığı iyiliği unutmalıdır.

¹ el-İsfehâni, el- Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fî Garibi'l Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 34.

² Kutluer, İlhan, "İnsan", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 321.

³ el-İsfehâni, a.g.e, s. 748.

⁴ Yasin, 36/78.

Ruh ve bedenden oluşan insan, varlığının derinliklerinde birçok sırrı barındırmaktadır. Tıbbın önemli ilerlemeler kaydettiği çağımızda, insan vücudunu inceleyen branşların elde ettiği toplam bilgi, insanın sadece biyolojik yapısını tanımak için bile yeterli değildir. İnsanın fiziki yönünü buz dağının görünen kısmı gibi kabul edersek, psikolojik arka planı buz dağının görünmeyen kısmı kadardır. Onun ruhî açıdan barındırdığı gizemler, fizikî yönünün sakladığı sırlardan çok daha fazla ve önemlidir. İnsanın bu yönü aydınlatılmadıkça, o bir meçhul olarak kalmaya devam edecektir. Elde edilen veriler, insanın kompleks, harika bir yapıya sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İnsan ruhunu araştırma gayesiyle yola çıkan psikologlar incelemeleri sonucunda bir ilerleme sağlayamamışlar “*Ruh Bilimi*” adını verdikleri psikolojinin ismini “*Davranış Bilimi*” olarak değiştirmek zorunda kalmışlardır.⁵ Çünkü Kur’an’ı Kerim’de bize ruhla ilgili az bilgi verildiği bildirilmiştir.⁶ Bu da bize, Rabbimizin peygamberler (as) vasıtasıyla bilgi vermediği bir hususta elde edeceğimiz verilerin sınırlı olacağını göstermektedir.

Allah adına bakıldığında insan madde ve manasıyla çok kıymetlidir, mükerremdir. O, bütün yönleriyle en iyi şekilde yaratılmış,⁷ suret (görünen) ve sîret (görünmeyen) açısından harika bir tasarıma sahiptir. Materyalist bir gözle bakılırsa maddî değeri olmayan bir varlıktır. Bunu bir misalle daha iyi anlayabiliriz. İnsan antika bir sanat eseri gibidir. Antika sanat esrinin bir maddesi, bir de manası vardır. Onun maddesi demirdir, tahtadır, naylondur... Bunun gibi antika bir sanat eseri, antikadan anlamayan, bir hurdacıya götürülse, vereceği fiyat o eserin maddesinin cinsine, ağırlığına veya hacmine göre, birkaç kilo hurda parasıdır. Buna karşın o, meşhur sanatkarına nispet edilip, bir antikacıya götürülse, paha biçilemez bir kıymet kazanır. İnsana da materyalist bir gözle bakıldığında maddesi itibarıyla bir değer ifade etmez; ancak o yaratana nispet edilerek inanan bir insanın gözüyle bakıldığında, kıymet takdir edilemeyen bir değerdir. Bu anlamda insan Allah (cc)’ın antika bir sanatıdır.

⁵ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, Ziya Ofset, İstanbul, 2000, s. 18.

⁶ İsrâ, 17/85.

⁷ Tîn, 95/4.

Bundan dolayı İslam'ı bilerek inanan, inandığı gibi yaşayan, irfan ve hikmet sahibi, sorumlu ve hassas kimse, bir karıncayı incitmekten titrer. O'na inanmayan, ya da inandığı halde samimiyetten ve istikametten yoksun, sorunlu kişiliğe sahip kimseler, bir hiç uğruna binlerce insanı katledebilmektedir. İnanan kimse, ruhunu saran güzelliğin etkisiyle, bir kalbi incitmekten, yılandan, akrepten kaçındığı gibi kaçınan, kalpleri memnun ve mesrur etme gayesiyle yaşayan, çevresindekilere ferahlık verendir.

Mü'min bulunduğu her ortamda sorun çıkaran “sorunlu” kimse değil, sorumluluğunu bilen, hassas, kimsedir. O inancının verdiği iç huzuru ve güzelliği amelleriyle dışa yansıtır. Bu bilinçle inanmış kimseler, “nazarlarıyla” zarar vermemek, diğer insanların nazarlarından da etkilenmemek için hassasiyetle ellerinden gelen tedbiri alırlar. Onlar her şeye kıskançlıkla, hasetle değil; sevgiyle ve ibret nazarıyla bakıp tefekkür ederler, “...*Rabbimiz! Sen bunları boş yere yaratmadın derler...*”⁸ Onlar öldükleri zaman, kâinat onların ölümüne ağlar.⁹

İnsanı anlamaya, tarif etmeye çalışanlar daha çok onun “kimliğini” tanıyıp tahlil etmeye çalışmışlar ama “özüne” inememişlerdir. “Ne şekilde”, “nasıl”, “nerede”, “ne zaman” gibi daha çok fizikî yönünü tanımaya yönelik sorularına cevap bulmaya çalışırken, “niçin” sorusu gibi insanın arka planı da diyebileceğimiz, ona insanlık özelliğini kazandıran rûhî yönüyle ilgili söylenenler çok sınırlıdır. İnsanın bu yönü laboratuvar sınırlarını aşan çok daha derin araştırma ve gözlem gerektiren bir çaba istemektedir. Batı’da yaygın olarak yapılan ruh çağırma! seansları ve benzeri olaylardan yola çıkılarak, insanın rûhî yönünü araştırma amacıyla 1920’lerde bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak istenen sonuca ulaşılammıştır. Onu yaratandan bağımsız düşünerek anlamak mümkün olmayacaktır. İnsanı yaratandan daha iyi bilecek yoktur.¹⁰ Dolayısıyla onu ancak bozulmamış tek kutsal metin olan Kur’an’dan öğrenebiliriz.

⁸ Âli İmran, 3/191.

⁹ Duhan, 44/29.

¹⁰ İsra, 17/54.

B.Kur'an'a Göre İnsan

İnsanın farklı bilim dalları ve disiplinler tarafından birçok tarifi yapılmıştır. Biyoloji, Sosyoloji, Psikoloji gibi bilimler ve disiplinler kendi bakış açısıyla insanı tanımlamaya çalışmışlar ancak her tanım söz konusu bilimin ilgi alanıyla sınırlı kalmış, insanın bir veya birkaç yönünü içine alacak şekilde yapılabilmektedir. İnsanın, “*efradını câmi ağyarına mâni*” birkaç cümleyle tarifinin yapılması mümkün gözükmemektedir. Kur'an'da da insanın doğrudan bir tanımı yapılmamış, farklı yerlerde, değişik özelliklerine temas edilmiştir. İnsanı kısmen de olsa tanımlamak ancak onun vasıflarını ayrı ayrı zikrederek mümkün olacaktır. Kur'an da müteaddit yerlerde bahsedilen bu özellikler, pazılım parçaları gibi bir araya getirildiğinde insanla ilgili bir kanaat oluşmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de insanın *topraktan*¹¹, *çamurdan*¹², *çamur süzmesinden*¹³, *yapışkan çamurdan*¹⁴, *değişmiş civik balçıktan*¹⁵, *pişmiş çamurdan*¹⁶ ve *sudan*¹⁷ yaratıldığı bildirilmektedir. Âyeti kerimelerden anlaşıldığına göre Allah (cc), ilk insan ve ilk peygamber olan Âdem (as)'i toprak ve su karışımının bazı aşamalardan geçmiş halinden sonra, ona şekil vererek yaratmış ve kendi ruhundan üflemiştir.¹⁸ Kimyasal analizler, tahliller sonucu toprakta bulunan, elementlerin insanda da bulunması, toprak renkleriyle insan renklerinin benzeşir olması, Kur'an'ın açıkladığı bu gerçeğin bir işareti sayılabilir. Bu ayetlerden birinde şöyle buyrulur; “*Hani Rabbin meleklere demişti ki: Ben kupkuru çamurdan, şekil verilmiş balçıktan bir beşer yaratacağım; ona şekil verip ruhumdan üflediğimde hemen ona secdeye kapanın demişti.*”¹⁹ “*Sonra onu tesviye etti, ona kendi ruhundan üfledi ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yarattı, ne kadar da az şükrediyorsunuz.*”²⁰

¹¹ Âli İmran, 3/59.

¹² Secde, 32/7.

¹³ Mü'minün, 23/12.

¹⁴ Sâffât, 37/11.

¹⁵ Hicr, 15/26.

¹⁶ Rahmân, 55/14.

¹⁷ Nûr, 24/45.

¹⁸ Sâd, 38/71-72.

¹⁹ Hicr, 15/28,29.

²⁰ Secde, 32/9.

Şüphesiz ki, bir şeyi en iyi bilen onu yapandır. İnsanı, kainatı ve içindeki her şeyi en iyi bilen de onu yaratandır.²¹ Kur'an'ı Kerim insanın olumlu ve olumsuz yönlerini, özellikle inanç ekseninde değerlendirerek, onun olaylar karşısındaki tavırlarını, içinde bulunduğu psikolojik halleri ifade etmiştir. İnsan, bazı ayetlerde olumlu özellikleriyle tanıtılırken bazı ayetlerde olumsuz vasıflarıyla anılmıştır.

a. İnsanın Olumlu Özellikleri

İnsan, her yönüyle en iyi şekilde yaratılmış²² her şey emrine verilmiş,²³ sayısız nimetlerle ve rızıklarla donatılmış şerefli bir varlıktır.²⁴ İmtihan için yaratılmış olması hasebiyle hayvanlar ve melekler gibi makamı, konumu sabit değil; hayır ve şer yönünde iki ucu açık, iradesini istediği yönde kullanabileceği, bir alan üzerinde bulunmaktadır.

Tarihte ve günümüzde dinsiz olduğunu söyleyen insanlara rastlanmış ise de dinsiz bir topluma rastlanmamıştır.²⁵ İnsan Allah (cc)'ı tanıyıp kabullenebilecek bir fitrattadır.²⁶ Çünkü Allah, insanı yarattığı zaman, onun ruhunu kendi ruhundan üflemiş²⁷ ve ruhlar aleminde kendisini tanıtmıştır.²⁸ Hz. Peygamber (sav) de bir hadislerinde her doğan çocuğun fitrat (İslam'ı kabullenebilecek bir yaratılış) üzere doğduğunu ancak onu anne-babasının farklı taraflara yönlendirdiğini belirtmektedir.²⁹ Yerli, yabancı bir çok araştırmacı, psikolog da din duygusunun insanda var olduğunu ve fitrî olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak bir çoğu bunu, “*insan kendinden güçlü gördüğü şeye inanma ihtiyacı hisseder*”³⁰ şeklinde açıklamışlardır. İnsanın fitratında inanma ihtiyacı vardır. Kişinin ailesi ve sosyo-kültürel çevresi inancının şekillenmesinde etkilidir.

²¹ Mülk, 67/14.

²² Tin, 95/4.

²³ Câsiye, 45/13.

²⁴ İsrâ, 17/70.

²⁵ Certel, Hüseyin, *Kur'an'da İnsan*, Tuğra Matbaası, Isparta, 2000, s. 35.

²⁶ Rûm, 30/30.

²⁷ Secde, 32/9.

²⁸ Âraf, 7/172.

²⁹ Buhari, “Cenaiz”, 80; Müslim, “Kader”, 22.

³⁰ Certel, a.g.e. s. 38,39.

İnsanları ve cinleri imtihan amacıyla yaratan Allah (cc), yeryüzünde iyilikleri de kötülükleri de yaratmış, insana da seçme kabiliyetini ve iradesini vermiştir.³¹ O, aklını ve iradesini, yüklenmiş olduğu sorumluluğun bilincinde olarak, Allah (cc)'in muradı olan iyi yönde kullanırsa, meleklerin bile kendisine gıpta edeceği, “*âlây’ı-ılliyyîn*”e (en yüksek makama) çıkabilir, aksi yönde kullanır, şer yönünü tercih ederse, hayvanlardan aşağı, aşağıların aşağısına da düşebilir.³²

Kendisine eşyanın bilgisi öğretilen insan, melekler de dahil bütün mahlukattan üstün kılınmıştır.³³ O aklını iyi kullanır ve kendini keşfederse, muazzam bir kapasitede yaratılmış olduğunu görür. O bir arayış içinde,³⁴ akli selimle, fitratının ve vicdanının sesine kulak vererek Allah (cc)'a yönelirse, Allah (cc) ona doğru yolu gösterir.³⁵

Allah (cc) insanın fitratına koymuş olduğu bütün isteklerin ve duyguların karşılığını yaratmıştır. Ancak, istekleri ve ihtiyaçları sınırsız olan insanın bütün taleplerini dünyada karşılaması mümkün değildir. Bazıları dünyada tatmin edilen ihtiyaçların, bazıları da varlıkların asıllarının kaynağı olan Cennette karşılanacaktır. Bir çok insan, dünyada Cenneti arayarak o duyguları dünyada tatmin için çırpınmaktadır.³⁶

Ceset ve ruhtan oluşan insan³⁷ organizması uyku, yeme-içme gibi maddî ihtiyaçları karşılanmadığı zaman gergin ve huzursuz olduğu gibi; namaz, zikir gibi ibadetlerle manevî ihtiyaçları karşılanmadığında da huzursuz olur. O'nun dünyada mutlu ve huzurlu olabilmesi, Rabb'ini tanınması ve dini sorumluluğunu yerine getirmesiyle mümkündür. Sözün özü, kişinin gerçek huzuru kalbinin mutmain ve huzurlu olmasındadır. Kalp de ancak Allah (cc)'in zikriyle tatmin ve mutlu olur.³⁸

³¹ Şems, 91/10.

³² Tîn, 95/5; Furkan, 25/44; İnsan, 76/3.

³³ Bakara, 2/31-33.

³⁴ İnşikak, 84/6.

³⁵ İnsan, 76/3.

³⁶ Fecr, 89/27.

³⁷ Secde, 32/9.

³⁸ Râd, 13/28.

İnsan, dünyaya nereden ve niçin geldiğini, burada vazifesinin ne olduğunu ve buradan sonra nereye gideceğini, gittiği yerde nelerle karşılaşacağını unutursa ve kendi yaratılışına, çevresindeki mahlukata (enfüsî ve âfâkî delillere)³⁹ bakıp tefekkür etmezse, ülfet gereği gaflete dalıp Allah (cc)'ı unutursa, Allah (cc) da ona kendini unutturur.⁴⁰ Ömrünü faydasız, boş şeylerle geçiren, yeryüzünde, şaşkın şaşkın dolaşan, gayesiz, hedefsiz bir varlık olup, ahirette hüsrana uğrayanlardan olur.⁴¹

b. İnsanın Olumsuz Özellikleri

İnsan, zayıf,⁴² aciz, fakir yaratılmış olmasına rağmen, her türlü meşakkate göğüs gerip katlanarak⁴³ yeryüzünün imarına, dünya ve ahirete yönelik sorumluluk bilinciyle yaşamına devam etmesi gerekmektedir.⁴⁴ İnsan, İlahî terbiyenin etkisinden uzaklaştığı zaman yeryüzünde bozgunculuk çıkaran, kan döken bir varlık haline gelebilir.⁴⁵ O çok hırslı, tartışmacı,⁴⁶ malı çok seven,⁴⁷ aceleci,⁴⁸ sabırsız olup, az da olsa peşin olana talip olur.⁴⁹ Bir yoksullukla, sıkıntıyla, fenalıkla karşılaştığı zaman sızlanıp feryat eder; yatar, oturur, kalkar dua eder,⁵⁰ hemen ümitsizliğe, karamsarlığa düşüp,⁵¹ zihnî ve duygusal gel-gitler yaşamaya başlar; Allah(cc)'ın nimetlerini görmezlikten gelir, nankörlük eder.⁵²

İnsan unutkandır, her şeyi çabuk unuttur. Sıkıntıdan kurtulup çeşitli imkanlar elde ettiği zaman geçmişini unutup pinti kesilir, yüz çevirip yan çizer.⁵³ Bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum, hesap için Rabb'ime döndürülsem bile, muhakkak onun katında benim için daha güzel şeyler vardır der. Onların sahip oldukları her ne varsa, malları, evlatları... ziyanlarını artırmaktan başka bir işe

³⁹ Fussilet, 41/53.

⁴⁰ Haşir, 59/19.

⁴¹ Asr, 103/1,2.

⁴² Nisa, 4/28.

⁴³ Beled, 90/4.

⁴⁴ Hûd, 11/61.

⁴⁵ Bakara, 2/205.

⁴⁶ Kehf, 18/54; Hac, 22/8,9.

⁴⁷ Fecr, 89/20; Âdiyât, 100/8.

⁴⁸ İsrâ, 17/11.

⁴⁹ Kıyame, 75/20-21.

⁵⁰ Yunus, 10/12.

⁵¹ Fussilet, 41/49-51.

⁵² Âdiyât, 100/6; Hac, 22/66.

⁵³ İsrâ, 17/83.

yaramaz.⁵⁴ Her an zikretmesi, anması gereken Allah (cc)'i⁵⁵ ve O'nun kitabını,⁵⁶ ahireti,⁵⁷ kendi yaratılışını,⁵⁸ sıkıntı anında kime yalvardığımı,⁵⁹ önceden yaptıklarımı,⁶⁰ kendi hatalarını ve eksiklerini,⁶¹ kendisine öğretileni,⁶² Allah (cc)'a ibadeti,⁶³ kendisine yapılan öğüdü unuttur.⁶⁴ Kocaman evlerde oturur, gireceği dar kabri unuttur. Devamlı gözü önünde duran Allah'ın varlığının, birliğinin ve azametinin delilleri olan varlığı görür de ibret nazarıyla bakamadığı için kendini yaratan Rabbi'ni ve niçin yaratıldığını unuttur. Gözünü fani dünyaya ve fanilerin elinde olana diker nazar eder zarar verir.

⁵⁴ Meâric, 70/19-21; Fussilet, 41/49-51; Sebe, 24/35; Fâtır, 35/39; Nûh, 71/21.

⁵⁵ Tevbe, 9/67.

⁵⁶ Tâ-Hâ, 20/126.

⁵⁷ Âraf, 7/51-53.

⁵⁸ Yâsin, 36/78.

⁵⁹ Zümer, 39/8.

⁶⁰ Kehf, 18/57.

⁶¹ Bakara, 2/44.

⁶² Mâide, 5/13,14.

⁶³ Mü'minûn, 23/110.

⁶⁴ Âraf, 7/165.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZAR (GÖZ DEĞMESİ)

I. NAZAR KAVRAMI

"Nazar" Arapça'dan dilimize geçmiş 'نَظَرَ' N-Z-R kökünden gelen bir masdar olup konumuzun dışında başka manalarda da kullanılan çok anlamlı bir kavramdır. Konumuzu ilgilendiren yönüyle; bakmak, görmek, bakış, bakışını çevirmek, düşünmek, iltifat, itibar, tasarlamak, dikkatini vermek, aklından geçirmek gibi anlamlara gelir. Nazar, Arapça kaynaklarda daha çok 'عَيْن' "A-Y-N" kökünden 'عَيْن' "ayn" kelimesiyle ve ondan türeyen kelimelerle ifade edilmiştir. Göz, nazar, kem göz, pınar, kaynak, menba, gözcü, keşfe çıkan, casus, delik, ağ, bir şeyin en güzel yanı gibi anlamlara gelir. Kelimenin çoğulları 'عُيُون' "uyûn" , 'أَعْيُن' "e'ÿün", 'أَعْيُن' "e'ÿên", 'أَعْيُنَةٌ' "e'ÿünêtü'n" olarak kullanılır. Nazarı etkili olan kimseye 'رَجُلٌ مَعْيُونٌ وَ عَيْونٌ' "Racülün me'ÿênün ve uyünün" denilir.⁶⁵

Kelime İslam literatüründe "göz değmesi" anlamında, diğer manaları dışında bırakılarak daha çok 'إِصَابَةُ الْعَيْنِ' "isabetü'l-ayn" şeklinde kullanılmaktadır. Gözü değene 'عَائِنٌ' "â'in" kendisine göz değmiş kimseye de 'مَعِينٌ' "ma'în" denilir. Çok etkili göz değmesi anlamına 'عُيُونٌ' "ayûn" kullanılmıştır. 'أَصَابَ بِعَيْنِهِ' "esabe biaynihi" kavramına "haset etti" anlamı da verilmiştir. 'نَفْسٌ' "Nefs" kelimesi de nazar anlamında kullanılmıştır.⁶⁶ Arapça kaynaklarda ve hadislerde az da olsa, göz değmesi anlamında 'نَظَرَ' "nazar" kavramına da rastlanılır.⁶⁷ Bu olgu için ülkemizde genellikle "nazar" veya "isabet" kavramları kullanılır. Bazen de bu kavramlara, "gelme, uğrama, değme, etme" gibi yardımcı fiiller eklenerek ifade edilir. Farklı bölge ve yörelerimizde bunların dışında yöresel kavramlar da kullanılır.

⁶⁵ İbn-i Manzur, Ebu'l Fazl Cemaluddîn b. Muhammet, *Lisanu'l Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1968, V, 215; Cevherî, İsmail b. Hammad, *Tacü'l-Lügati ve Sihahü'l- Arabiyye*, Dâru'l İlmi'l-Melayin, Beyrut, 1984, II, 830.

⁶⁶ İbn-i Manzur, a.e, V, 219,220.

⁶⁷ Buhari, "Tıp", 35; Müslim, "Selam", 21.

Nazarın ıstılâhî anlamı ise; kişinin, canlı veya cansız herhangi bir şeye haset, kıskançlık, imrenme, özenme, beğenme vb. yoğun duygularla yönelttiği bakışlarla zarar verecek şekilde onu etkilemesidir.⁶⁸ Tarihî süreç içinde nazarın hakikatini kabul eden topluluklar onun, kıskançlık ve haset sebebiyle gözden yayılan ışınların atmosferi kötülükle doldurduğuna, yakında bulunan canlıları, eşyayı etkilediğine inanmışlardır. Günümüzde de nazarın mahiyetiyle ilgili farklı nazariyeler ortaya konulmaktadır.⁶⁹

Onu, hurafe kabul eden araştırmacılar, coğrafi bakış açısından hareketle Mezopotamya kökenli bir inanış olarak; su, hayat, kuraklık, ölüm vb. meseleler çerçevesinde m.ö. 4000 yıllarında ortaya çıkan asılsız bir telakkî gibi değerlendirmişlerdir.⁷⁰ Nazarın eski Sümer, Babil, Mısır, Grek, Roma, Sami, Pers, Hint ve çeşitli Avrupa Ülkelerinde yaygın bir inanış olduğu bilinmektedir. Ortadoğu, Akdeniz, Hint, Avrupa’da yaygın; Uzakdoğu, Güney Afrika, Avusturalya, Amerika’nın yerli toplumlarına sonradan Avrupa kanalıyla girdiği ileri sürülmüştür. Kıskanç göze yapılan atıflar Yahudî kutsal metinlerinde, Zerdüştlük literatüründe ve Hint atasözlerinde de yer alır.⁷¹ Dünyanın birçok yerinde yapılan kazılarda nazar için kullanılmış çeşitli materyaller çıkmaktadır. İletişimin olmadığı, bir çoğunun birbirinden habersiz yaşadığı toplumlarda bu inancın var olması, nazarın varlığının önemli bir delilidir. Bu meselelere ehli kitapta varsa bize oradan geçmiştir, israiliyattır, Cahiliye Dönemi’nde varsa hurafedir anlayışıyla ve önyargısıyla yaklaşılabilir.

Nazarı, batıl, hurafe bir halk inanışı olarak görenler, bu inanışın ne zaman başladığına bakmaktadırlar. Hadisi şerifte hak olduğu bildirilen,⁷² hakikati yaşamımız içindeki tecrübelerimizle de sabit olan “nazarın”, insanın biyolojik yapısında mevcut olan bazı enerjilerin etkisiyle olduğu açıktır. Bu açıdan bakılınca onun tarihi, insanlık tarihi kadar eski olup, varlığı insanın varlığıyla başlar. Bize göre nazar gerçektir, onunla ilgili bir tarihten söz edilecekse, insanların onun varlığını fark

⁶⁸ İbn-i Manzur, a.g.e, V, 219-220; Gürkan, Salime Leyla, “Nazar”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 443.

⁶⁹ Gürkan, “Nazar”, *DİA*, XXXII, 444.

⁷⁰ Gürkan, “Nazar”, a.e., 444.

⁷¹ Gürkan, “Nazar”, a.e., 444.

⁷² Buhari, “Tıp”, 36; Müslim, “Selam”, 42

edip, ondan korunmak için önlemler almaya başladıkları zamandan bahsedilebilir. Nazarın varlığını kabul eden eski kültürlerde ve Cahiliye Dönemi'nde, her türlü hastalık, talihsizlik, kötü durum bilhassa anî ölümler, bilinçli veya bilinçsizce yapılmış nazarla ilişkilendirilmiş, bütün kötülüklerin kaynağı nazardır saplantısına düşülmüştür.⁷³

A. Cahiliye Dönemi

Kur'an'ı Kerim, Hz. Peygamber (sav) ve sahabe; Arap'ların İslam'dan önceki yakın dönemlerini Cahiliye Devri olarak nitelendirir.⁷⁴ Bu kavramın kullanılmasında o dönemin inanç, tutum ve davranışları etkili olmuştur. Cahiliye Döneminde, cehalet, şirk, putperestlik, zorbalık, barbarlık, vahşet, kibir, cahiliye asabiyeti (ırkçılık), gasp, içki, fuhuş, kumar, intikam arzusu, faiz, hırsızlık, kan dökme, yetim malı yeme, zulüm, haksızlık; soy, mal-mülk sebebiyle ayıplama ya da üstün görme, kız çocuklarının namus ya da geçim kaygısıyla diri-diri gömülmesi, kan davaları, bitip tükenmeyen kin ve düşmanlıklar, yanlış inanç ve davranışların yaygınlığı bu döneme cahiliye denmesinin sebeplerini oluşturmuştur. Ayrıca bu olumsuzluklara (Mesâlibü'l-Arap) "*Arapların ayıpları*" da denilmiştir.⁷⁵

Cahiliye devrinde Araplar, anlaşmazlıkların çözümünde hakeme veya gaybdan haber verme iddiasında bulunan, geleceğe ait ve özellikle geçmişle ilgili bilinmeyenleri bildiğini iddia eden kâhinlere başvururlardı. Sıkıntıya düştükleri her konuyu onlara danışır, rüyalarını yorumlatırlar, gelecekle ilgili sözlerine inanırlardı.⁷⁶ Hastalandıkları zaman da kâhinlere ve arraflara başvururlar, kahinlerin hastaları okuyarak, sihir yaparak, tapınaklara kurban adayarak tedavi ettiklerini kabul ederlerdi. Ot tohumları, şerbetler, bal vb. ilaçlarla da tedavi olurlar, kan aldırarak (hacamat), kızgın demirle dağlama gibi tedavileri kullanırlardı. Bu gibi tedavi

⁷³ Westermarck, Edward, *İslam Medeniyetinde Putlara Tapma Peuni Kalıntularından, Nazar Değmesi İnancı*, çev. Şahap Nazmi Coşkunlar, Yeni Matbaa, Ankara, 1961, s. 8 (Yazar, 1930'larda Fas'ta yıllarca halk adet, ahlak ve merasimleri hakkında araştırmalar yapmıştır).

⁷⁴ Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammet ve Evrensel Mesajı*, 5. Baskı, DİB. Yayınları, Ankara, 2007, s. 42.

⁷⁵ Sarıçam, İbrahim, "Hz. Muhammet (sav)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet Dergisi*, 1989, sayı, 4, s. 19, 20.

⁷⁶ es-Sabûnî, Ahmet b. Mahmut b. Ebi Bekr Nureddin, *Maturîdiyye Akaidi*, Araştırma ve Notlar İlavesiyle Trc. Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara, 2005, s. 194.

yöntemlerini genellikle kabilenin yaşlılarından intikal edegelen tecrübelerden elde ederlerdi.⁷⁷

Cahiliye dönemi Arapları, yanlarında bir tavşan kemiği taşıdıklarında hastalıklardan korunacaklarına inanırlar, yılan sokmuş kimseyi zehir yayılmasın diye uyutmazlar, üzerine ziller takarlardı, korkmuş bir kadına yüreği soğumuş diye sıcak su içirirler, çocukların dişlerini güneş'e doğru attıklarında yeni dişlerinin düzgün çıkacağına inanırlar, şaşı kimseleri değirmen taşına baktırarak tedavi ederler, yaraları kızgın demirle dağlarlar, vebadan korunmak için merkep gibi anırırlar, hastaları kahinlere götürür, sihir yapar, tapınaklara ve putlara kurban keser, hastaların içine şeytan girdiğine inanır onu çıkarmak için çareler ararlardı.⁷⁸ Cahiliye dönemi uygulamaları içinde bilimsel araştırmalara ışık tutacak tecrübî kazanımlar olsa bile çoğu hakikattan uzak halk inançlarıdır.

Bu dönemde sayıları az da olsa Hz. İbrahim'in dinini takip edip, putlara tapmaktan kaçınan, bütün kötülüklerden uzak kalmaya çalışan bir grup da vardı. Bunlar mücadele etmelerine rağmen toplumda kötülüğün yayılmasına engel olamayacak kadar sayıları azdı. Ayrıca bu dönemde tıp alanında yetişmiş, özel olarak bu işi yapan doktorlar da vardı. Nitâsî (İbn-i Hizyam), el-Haris İbn-i Keledeti's- Sakafî, Damâdu'l-Ezdî, Ebu Rimsetü't-Teybî bunlardan bazılarıdır.⁷⁹

Cahiliye Dönemi Arapları sihir, büyü, kahinlik gibi inançların yanında nazara da çok önem verirlerdi. Mahiyetini, oluş şeklini bilmeseler de kabul ettikleri ve inandıkları nazardan korunma maksadıyla üzerlerinde çeşitli takılar taşırlardı. İnsanın yanında cinlerin ve bazı hayvanların nazarının değiştiğine de inanırlar, bunlar içinde devenin gözünün en etkili olduğunu kabul ederlerdi.

⁷⁷ Sarıçam, İbrahim, "Hz. Muhammet (sav)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet Dergisi* 1989, sayı, 4, s. 19, 20.

⁷⁸ Ataseven, Âsaf, "Tıbb-ı Nebevî", *Diyanet Dergisi*, sayı 4, 1989, s. 95.

⁷⁹ Hamidullah, Muhammet, *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 5. Baskı, İstanbul, 1993, II, 801-803.

II. NAZARIN MAHIYETİ

A. Nazarın Varlığıyla İlgili Bazı Aklî Deliller

Allah'ın kendi ruhundan üflediği⁸⁰ her biri diğeriyle zahirde aynı gibi görünmekle beraber, maddi ve manevi yönüyle, biri diğerine benzemeyen insanlar, bir çok yetenek ve kabiliyetlerle donatılmışlardır. Ancak bu kabiliyetlerin çoğu ortaya çıkarılıp geliştirilemediğinden, insanla beraber gitmektedir. İnsan, bunları keşfedip geliştirerek, var olan potansiyeli açığa çıkarabilir. İnsanda varlığını ilmen bildiğimiz ve varlığına tereddütsüz inandığımız, bizatihi kendisini görmesek de sonuçlarını hissettiğimiz; mahiyetini, sebebini, sonucunu kısmen de olsa açıklayıp tarif edebildiğimiz akıl, hayal, korku, şehvet, gadab, sevinç ve heyecan gibi kuvveler ve hisler vardır.

Mesela rüyasında korkan ya da heyecanlanan bir kimsenin, uyandığında hala hızlı kalp atışlarının devam ettiğini, vücudunun gerildiğini, ağzının kurduğunu görürüz. Herkesin yaşayarak hissettiği, düşüncenin bedene etkisini gösteren bu gibi hissiyatı inkâr etmeyiz. Nazar (göz değmesi) ve telepati gibi sık karşılaşılmayan, bazı kimselerde daha baskın olup öne çıkan, oluş şekli fizik kuralları içinde bilimsel olarak tespit edilemeyen, mahiyeti bilimsel ve teknik verilerle açıklanamayan olguların varlığı da inkâr edilmemelidir.

Bazı hayızlı kadınların süt kabına dokunduklarında sütün bozulduğu, bir bahçeye girdiklerinde, dokunmasalar bile bitkilere zarar verdikleri, hayızlı olmadıkları zamanlarda bu durumların söz konusu olmadığı tecrübelerle sabittir. Göz ağrısı olana bakanın, gözünün ağrıdığı, bir toplulukta birisi esnediği zaman diğerlerinin de esnediği bilinmektedir. Bilinen bu gerçekler bize insanın yapısında elektrik enerjisi, knetik, potansiyel enerji gibi bazı enerjilerin varlığını, bu enerjilerin kişinin kendisini etkilediği gibi başkasını da etkilediğini göstermektedir.⁸¹

⁸⁰ Hicr, 15/29.

⁸¹ Canan, İbrahim, "Hadis Külliyyatı Kütübü Sitte", Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, XI, 369.

İnsanın yapısında bulunan bu enerjiler genelde doğuştan getirilir ve kuvvet dereceleri kişilerde farklılık gösterir. Bazı kimseler elektrik enerjisini beyin gücünü kullanarak, özel bir gayretle parmak uçlarında ampulü yakacak kadar yoğunlaştırabilir. Aynı şekilde yoğun konstrasyonla insan kendini öldürebilir, beynini patlatabilir. Bu durum beyne yüksek miktarda elektrik akımı yüklenmesi sonucu ortaya çıkar. Bu şekilde ölenlerin çoğu çok zeki ve tutkulu insanlardır. Tıp literatüründe “Hiper Cerebral Elektrosis” adı verilen bu durum, beyin devrelerinin insanın kendi elektriğiyle aşırı yüklenmesi sonucu olur. Bu uç bir örnek olsa da insan vücudunun muazzam potansiyelleri ihtiva ettiğini, zihinsel odaklanma ve yoğunlaşmayla insanın kendini imha edebilecek güçte bir enerjiye ulaşabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Böyle bir enerjinin başka cisimleri etkilemesi de mümkündür.

Bu konuda bize fikir verecek diğer bir tesbit varlığı çevreleyen manyetik alan, auradır. Canlı cansız her varlık, etrafına bir enerji yaymaktadır, bu enerjinin çevrelediği alana o maddenin manyetik alanı denilmektedir. Bu enerjinin elektrikli aletlerde daha fazla olduğu ve insan sağlığını etkilediği, bilinmektedir. Aynı zamanda o varlığa bir kalkan oluşturarak onu koruyan bu enerji, bir Rus mühendis olan Semyon Kirlian ve eşinin 1939’da yaptığı araştırmaları sonucunda fotoğrafları çekilerek tespit edilmiştir. Kirlian fotoğrafçılığı olarak bilinen bu tespit üzerine bazı bilim adamları çalışmalar yapmış olmasına rağmen beklenen seviyede ilerleme kat edilememiştir. Ancak bu enerji kısmen de olsa başta Rusya olmak üzere tıp alanında ve bio enerji adı altında dünyada bir çok yerde kullanılmaktadır. Bu araştırmalar sonucu, Kirlian, Aura, Manyetik Alan, Astral Seyahat⁸², Esir, Sözde bilim gibi kavramlar oluşmuştur.

Yine doğada ve atmosferde farklı farklı ışınların olduğu, günümüzde x-Ray ve röntgen ışınları gibi bazı ışınların tespit edildiği bunların denetim, kontrol alanlarında, tıp alanında kullanıldığı bilinmektedir. Bu ışınlardan varlıklar farklı şekillerde etkilenmektedir. Mesela, röntgen ışınları, bağışıklık kazanmış yetişkinlerde çok zararlı bir etki oluşturmazken, anne karnındaki bebeklerde ve

⁸² Kur’an bu gerçeğe işaret etmektedir. Zümer, 39/42; Enam, 6/60.

çocuklarda kalıcı etki oluşturması mümkündür. Dolayısıyla hastanelerin röntgen odalarının kapılarında, “hamileler ve çocuklar giremez” uyarısını görürüz. Yeni doğan çocukların çoğunda görülen sarılığın mavi ışıklı küvezlere alınarak tedavi edilmesi de ışığın ve enerjinin etkisinin kanıtıdır.

Bu örnekler, varlıklardan yayılan enerjilerin olduğunu, bu enerjilerin her varlıkta farklılık gösterdiğini ve diğer varlıkları etkilediğini gösterir. Nazarı kabul etmeyenlerin öne sürdükleri, bir nefis başka bir nefsi ancak fiziki temasla etkiler, bunun dışında bir etkileme olmaz, bakışlar ve insanlar arasında fark yoktur gibi kabullerin gerçeği ifade etmediğini göstermektedir.

Bazı filozoflar da nazarın varlığını kabul etmektedirler. Bunlardan biri de “Bacon” (v. 1035/1626)’dur. O, imrenme durumunda gözden bir nazarın fırlayıp geçmesi ve parlaması mümkündür der.⁸³ Nazarın aklen mümkün olduğunu ifade ettikten sonra naklen de varlığını görmek için konuyla ilgili ayetlere bakalım. Ayetler farklı şekillerde anlaşılmaya açık, doğrudan nazarı ifade etmeseler de bu konuda kanaat vermektedirler.

B.Nazarla İlgili Ayetlerin Değerlendirilmesi.

1. Nazarla ilgili ayetlerden ilk akla gelen,

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ. وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ.

“O inkâr edenler Zikri (Kur’an’ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi (Helak edeceklerdi). Halada (kin ve hasetlerinden) hiç şüphe yok o bir delidir derler. Oysa o (Kur’an), alemler için bir öğüttür”⁸⁴ ayetidir. İbn-i Abbas, İbn-i Mesud, Âmeş, Ebu Vâil ve Mücahit gibi müfessirler لَيُزْلِقُونَكَ (Le yuzligûneke) “seni devireceklerdi” kelimesini لَيُهْلِكُونَكَ (Le yuhlikûneke) “seni helak edeceklerdi” şeklinde okuyup anlamışlardır. Bu durum, onların bu ayeti doğrudan nazarla ilgili olarak algılayıp, telakki ettiklerini göstermektedir.

⁸³ Westermark, *Nazar Değmesi İnancı*, s. 9.

⁸⁴ Kalem, 68/51,52

Ayetteki “*seni gözleriyle devireceklerdi*” ifadesini müfessirlerimizin çoğu “nazar edip helak edeceklerdi” şeklinde anlamalarına rağmen, bazıları nazarla ilgisinin olmadığını iddia etmişlerdir. Bu düşüncelerine delil olarak da, nazarı kabul etmeyen Mutezile bilginlerinin de delil olarak ifade ettikleri, müşriklerin Hz. Peygamber (sav)’e kızdıklarını, kızdıkları kimseye hayranlık duyup kıskanmayacaklarını söylemişlerdir. Halbuki İslam’ın ilk yıllarında Mekke müşrikleri inanmadıklarını söyleseler de, Hz. Peygamber’e içten içe hayranlık duyarak onu kıskandıkları bilinmektedir.

Müşrikler İslam’dan önce düzenledikleri panayırlarda şiir yarışmaları yaparlardı, birinci olan şiiri Kabe’nin duvarına asarlardı. İlk vahiy gelmeye başladığında Kabe’de asılı yedi tane şiir vardı. İyi şiir söyleyen şair, kabilesine büyük itibar kazandırır. Hangi kabilenin şairi birinci olursa o kabileyi diğer kabileler tebriğe giderler, bazen bunun için büyük münakaşalar edilirdi.⁸⁵ Kur’an gelmeye başlayınca bu panayırlar düzenlenmez şairler şiir söyleyemez oldu. Mekke döneminde inen kısa ayetler edebiyat harikalarıydı. Söyledikleri şiirler, bu ayetler yanında çok sönük kalıyordu. Kabileler bu tür, kabilenin itibarını artıracak şeylerde şiddetli rekabet halindeydiler. Mekke müşriklerinin Kur’an’a ve Hz. Peygamber’e rekabet edememeleri onların düşmanlıklarını ve kıskançlıklarını artırıyor. Ayette bu özellikle vurgulanıyor, “...*Kur’an’ı işittikleri zaman...*” deniliyor.

Nesefi (v. 710/1310) de âyeti nazar değmesi olarak anlamış, âyetin zâhir manasının bu olduğunu, âlimlerin çoğunun bu şekilde değerlendirdiğini, nazarin varlığına inanmanın gerekli olduğunu, yalanlamanın caiz olmadığını, Arapların “*o bana öyle bir baktı ki neredeyse beni yere serecekti ya da neredeyse beni helak edecekti*” şeklinde sözler kullandıklarını söyler. Hasan Basrînin (v. 110/728) bu ayetin, nazar değmesine şifâdır dediğini nakleder.

Allah’ın Rasûlü (sav) kendisine vahyedilenleri açıkladığı zaman hayretlere düşen müşrikler, “*Sen ders alıp okumuşsun, yoksa bu okuduğun ayetler ümmî birinin işi değil.*” diyorlardı. Allah (cc) bunu, “*Onlar, sen iyi ders almışsın desinler diye ve*

⁸⁵ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s. 43.

bir de bilen bir toplum için onu (Kur'an'ı) beyan edelim diye, âyetleri işte böyle açıklıyoruz."⁸⁶ şeklinde bildiriyor. Başka bir ayette daha açık şekilde şöyle deniliyor: *"Yoksa insanlara Allah'ın lütfundan verdiği şey sebebiyle mi haset edip kıskanıyorlar? Şüphesiz biz İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermiştik. Onlara büyük bir hükümranlık da vermiştik."*⁸⁷ Bu ayette geçen "insanlardan" maksat Hz. Muhammet, ona verilen şey ise peygamberliktir.⁸⁸ Bu ayetin öncesindeki diğer ayetlerde, ehli kitaptan bahsedilmesi ve ayetin içinde, bir peygamber olan Hz. İbrahim'e verilen kitap ve hikmetten ve peygamberlikten söz edilmesi, müşriklerin peygamberliği kıskandıklarının açık delilidir. Ayrıca aşağıda meallerini arz edeceğimiz ayetlerden de, yalnız ehli kitabın değil, müşriklerin de Hz Peygamber'i kıskandıklarını açıkça görüyoruz. *"Kitap ehlerinden birçoğu, hak kendilerine apaçık bildirildikten sonra dahî içlerindeki hasetten ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler."*⁸⁹ *"Size bir iyilik dokunursa bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır."*⁹⁰ *"Kitap ehlerinden inkâr edenler ve müşrikler, Rabbinizden size bir hayır (iyilik) inmesini (verilmesini) istemezler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir."*⁹¹ *"...Hak apaçık ortaya çıkınca içlerinde duydukları kıskançlık sebebiyle imanınızdan sonra sizi küfre döndürmek isterler..."*⁹² *"Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah adaletle hükmeder, O'nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten ve görendir"*⁹³

Cahiliye Arapları içinde bazı kimselerin nazarının etkili olduğu bilinirdi. Özellikle Benî Esed kabilesi içinde böyle kimseler çoktu ve bunlar bilinçli olarak nazar ederlerdi. Bunların bazıları canları et istediğinde iki üç gün çadırından çıkmaz, sonra çıkıp çadırın önüne oturur, oradan besili bir deve, koyun gibi bir hayvanın

⁸⁶ Enam, 6/105.

⁸⁷ Nisa, 4/54.

⁸⁸ Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, DİB, Ankara, 2011, s. 86.

⁸⁹ Bakara, 2/109.

⁹⁰ Ali İmran, 3/120.

⁹¹ Bakara, 2/105.

⁹² Bakara, 2/109.

⁹³ Mü'min, 40/19,20.

geçtiğini görünce, “*bu güne kadar bundan daha güzelini görmedim*” gibi sözler söylerlerdi. Bu sözlerle kastettikleri hayvan bir müddet sonra düşer, sahibi de onu kesmek zorunda kalır, gözü değen kimse kölesine veya cariyesine al şu parayı şundan et al gel der, o da gidip et getirirdi.

Müşrikler nazarı bu şekilde etkili olan bir kimseden, Hz. Peygamber’e nazar etmesini istediler. Bir defasında Peygamberimiz (sav) geçerken o kişi; bütün yeteneklerini kullanarak, “*Senin kavmin seni efendi zannediyor ama kanaatimce sen kendisine göz değmiş bir efendisindir...*” gibi sözler söyleyerek nazar değdirmeye çalıştı. Yüce Allah Hz. Peygamber’i onun şerrinden korudu, bunun üzerine konumuz olan kalem suresinin elli birinci ayeti nazil oldu. Bütün bu bilgiler ve ayetin toplum hafızasında nazar ayeti olarak bilinmesi, nazar için onunla rukye yapılması, bunun da nesilden nesle bu şekilde aktarıla gelmesi ayetteki ifadeyle kastedilenin “nazar” olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

2. Kur’an-ı Kerim’de nazarla ilgili ayetlerden birisi de Yusuf Suresi’nin atmış yedinci ayetidir. Yakup (as) oğullarını Mısır’a gönderirken ayetin ifadesiyle onlara şöyle demişti:

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ . وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ .
إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ . عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ . وَعَلَيْهِ فَأَلْتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ .

”...Oğullarım! (şehre) *hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.* (Buna rağmen) *Allah’tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm verecek olan sadece Allah’tır.* (Onun için) *ben sadece ona tevekkül ettim, tevekkül edenler de yalnız ona tevekkül etsinler.*”⁹⁴

Bu ayetteki “*bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin*” cümlesini müfessirlerin bazıları, halkın dikkatini çekmemeleri, bir suikasta uğramamaları, böyle bir şeye maruz kalmaları durumunda hepsinin zarar görmemeleri için, babaları tarafından uyarılmışlardır şeklinde anlamışlardır. Çoğu nazardan korunmaları için uyarıldıkları şeklinde algılamışlardır ki bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Çünkü,

⁹⁴ Yusuf, 12/67.

günümüzde zenginlik ve başarılı çocuklar insanlar için bir övünç sebebi olduğu gibi, geçmiş zamanlarda da mal ve evlat çokluğu diğer insanlar tarafından imrenilen, gurur sebebi varlıklar olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim, bir kişiye ait on bir çocuğun olması ve bunların yakışıklı, heybetli olmaları sebebiyle nazar değmesinden korkarak Hz. Yakup'un çocuklarını uyardığı kanaatini vermektedir.

3. "Bahçe sahibi" ayetleri olarak bilinen Kehf Suresi'nin 32-44. ayetlerinin de konumuza ışık tutacağına inanıyoruz. Konunun anlaşılması için bu ayetlerin tamamının manasını almamız gerekiyor. Bu ayetlerde, mülkün sahibinin Allah (cc) olduğuna inanan inançlı bir kişiyle, Ahireti inkâr eden ya da Ahiret hakkında derin şüpheleri olan bir kişi arasında geçen konuşma anlatılıyor. "32- Onlara, misal olarak şu iki adamı anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekin bitirmiştik. 33- Bağların ikisi de yemişlerini verip hiçbir ürünü eksik bırakmamışlardı. İki bağından bir de ırmak akıtmıştı. 34- Böylece adamın bol ürünü oluyordu. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; nüfusça da senden daha güçlüyüm." 35- Böyle bir böbürlenme içinde kendine kötülük ederek bağına girdi ve şöyle dedi: "Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam. 36- Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbimin huzuruna götürülsem bile, hiç şüphem yok ki, orada bunun yerine daha iyisini bulurum." 37- Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona hitaben, "Yoksa sen" dedi, "Seni topraktan, sonra nutfeden (sperm) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'a da mı inanmıyorsun?" 38- Halbuki O Allah benim rabbimdir ve ben rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. 39-40- Keşke bağına girdiğinde, 'Mâşallah! Güç yalnız Allah'ındır' deseydin! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan, ben de rabbimin, senin bağından daha iyisini bana vereceğini umuyorum. Allah senin bağına gökten âfetler gönderir de bağ boş ve kaygan bir zemin haline gelebilir. 41- Yahut bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu aramaya bile gücün yetmez." 42- Çok geçmeden adamın ürünleri (felâketlerle) kuşatıldı. Sahibi, çardakları yere çökmüş haldeki bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü çırpınmaya başladı. "Ah" diyordu, "Keşke ben rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olsaydım!"

43- *Ona Allah'tan başka yardım edecek yandaşları da yoktu; kendisi de (bu felâkete) engel olamadı. 44- İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren yine O'dur.*"

Otuz beşinci ayetten bu kişilerin konuşarak bahçeye doğru gittikleri, bahçeye girince bahçe sahibinin oradaki hurmaları, üzümleri ve ekinleri arkadaşına göstererek tedbirsizce gururlandığı anlaşılmaktadır. Aynı ayette "böyle bir kibir içinde kendine kötülük ederek bağına girdi" ifadesi ve kırk ikinci ayette "çok geçmeden adamın ürünleri (felaketle) kuşatıldı" denilmesi kendi malına kendisinin nazarının değdiği izlenimi vermektedir. İnançlı olan arkadaşı onun bu tavrından endişelenerek "Mâşâ Allah, Lâ guvvete illâ billâh" deseydin diye uyarmaktadır. Bu gibi durumlarda söylenmesi tavsiye edilen bu tür dualar nazar değmesini engellemek amacıyla yapılan dualardır. Bu şekildeki bir uyarı nazardan korkularak yapılan bir uyarı kanaati vermektedir.

Kurtubî (v. 671/1273) nazarın sünnetle, icmâ ve hayatın içinden tecrübelerle sabit olmasına rağmen bazı kimselerin onu inkâr etmesinin şaşılacak bir hal olduğunu söyler. Bir kısım insanların gözüyle adamı kabre, nice güzel, güçlü-kuvvetli hayvanları tencereye soktukları, rivayetle ve tecrübeyle bilinen inkâr edilemez bir durumdur. Sihrin varlığını açıkça ortaya koyan ayetin içinde geçen, "...Oysa onlar Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler..."⁹⁵ ifadesi de nazarın ve sihrin etkisinin varlığını ancak bunun Allah (cc)'ın izniyle mümkün olacağını bildirir der.⁹⁶

Kurtubi yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra, kendi döneminde yaşadığını tahmin ettiğimiz, Esmâî isimli bir zatın şu ilginç sözlerini nakleder: Esmâî dedi ki, nazarı degen bir adam gördüm, onun da bulunduğu bir yerde, çok sütlü inekleri olan birinden bahsedildi, o da bu konuşmayı duydu, hoşuna gitti, kimden bahsediyorsunuz, dedi? Orada bulunanlar onun nazarının tesirli olduğunu bildikleri için söz konusu şahıstan başka bir isim söylediler. Bahsettikleri ve yanılmak için

⁹⁵ Bakara, 2/102.

⁹⁶ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammet b. Ahmet el-Ensari, *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, 2. Baskı, Tahkik, Ebu İshak İbrahim İdfiş, Daru'l Fikir, Beyrut/Lübnan, 1987, IX, 227.

söyledikleri her iki kişinin de bütün inekleri telef oldu. O kişiyi insanlar gizliyor ya da ondan gizleniyorlardı. O kişinin şöyle dediğini duydum, “*hoşuma giden bir şeyi gördüğüm zaman, gözümünden bir hararetin çıktığını hissediyorum*”.⁹⁷

Bu ve benzerî yaşanan tecrübeler, “*kişi görmeden, gıyabında nazar değmez*” tezini tekrar düşünmeye bizi sevk etmektedir. Kişi görmediği halde nazarının değmesi, günümüzdeki bazı silahların kilitlendiği hedefi, hedefin uzak olmasına ve hareket etmesine rağmen vurmasına benzemektedir. Bir kimsenin zihni, düşüncesi, hayali bir şeye kilitlendiği zaman, gözle görmese de, onun enerjisi zihnen kilitlendiği kimseyi etkilemektedir. Nefsin kendisini etkilediği gibi başkasını da etkilediğini ve nazarın aklen ve naklen mümkün olduğunu gördük. Şimdi de bunun nasıl olduğunu anlamaya çalışalım.

C. Nazarın Oluş Şekli

Hoşlanma duygusu birçok duygu gibi insanın yapısında bulunan ve yaşamına anlam katan bir duygudur. Bu duygunun zıddı olan nefret duygusu baskın olan kimse her şeye karamsar bakar ve hayatının zevki kaçar. Hoşlanma duygusu baskın olan kişi her şeyin güzel yönünü görür, güzel gören güzel düşünür, herkes hakkında güzel düşünen hayattan zevk alır ve mutlu olur. Bu da kişinin başta kendine yapacağı en büyük iyiliktir. Mü'minin hayata bakışı böyle olmalıdır. Mutasavvıfların çoğuna göre, insandaki nefsin farklı sıfatları, özellikleri, fiilleri, halleri, tezahür ve tavırları vardır. Bir nefis birçok renge girebilir, farklı görüntüler verebilir. İnsanların nefislerindeki farklılık bedenlerindeki farklılıktan, nefisteki yetenekler de bedensel ve zihinsel yeteneklerden çok daha fazladır.⁹⁸

Mesela, dar bir levha yere konulduğu zaman onun üzerinden herkes geçebilirken, o levha iki yüksek duvar üzerine konulduğu zaman çoğu kimse onun üzerinden geçemez. Düşeceğine inandığı zaman düşer. Ya da boşluğa gerilmiş bir ipin üzerinde yürüyen (cambaz) düşme vehmine kapıldığı zaman düşer, düşmeden yürüyebilmek için o korkuyu atıncaya ve düşmeyeceğine inanıncaya kadar alıştırma,

⁹⁷ Kurtubi, a.e, IX, 227.

⁹⁸ Uludağ, Süleyman, “Nefis”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 528.

egzersiz yapmak zorundadır. Sebebi ise düşme korkusudur ki, o korku kişinin düşmesine etki eder.⁹⁹ İnsan vücudunda yoğunlaşıp yükselen enerji onun kendisini etkilediği gibi başkasını da etkilemesi mümkündür. Bundan dolayı Hz. Peygamber (sav) gözü değene abdest almasını, isabete maruz kalana da o suyla yıkanmasını emretmiştir.¹⁰⁰

Göz değmesi, kıskançlık ve haset yoluyla olabileceği gibi, bazen de bir kimsenin bir şeyi ya da kimseyi tedbirsizce övmesi, ona hayranlık duyması gibi duygularla da ortaya çıkabilmektedir. Bu şekilde kişinin kendisine, eşine, çocuklarına, hayvanlarına, malına zarar vermesi mümkündür. Nazarın varlığını ve ona karşı alınacak tedbiri açık bir ifadeyle ortaya koyan “*Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah’ındır, deseydin ya!...*”¹⁰¹ ayeti buna açık bir delildir.

Kişi maddî, fizikî, ilmî, kültürel vb. sevdiği, istediği bir şeyi kendisinde, çocuklarında ve malında görürse o güzelliğin devamını ister, yok olmasını istemez. Öte yandan kıskançlık duygusu gibi olumsuz duyguları bastırıp terbiye edememiş, mutluluğu başkasının mutsuzluğunda arayan bencil kimseler, o güzelliğin başkasında özellikle sevmediği veya düşman olduğu kimselerde olmasını istemezler. Halbuki mü’min “*İmanın istenilen olgunluğa ulaşması için kendisi için sevip istediğini mü’min kardeşi için de istemeli, kendisi için istemediğini başkası için de istememelidir.*”¹⁰² Bu rivayetin ortaya koyduğu kaide erdemli kişinin, ahlakî kişilik gelişiminin zirve noktasıdır.

Kişinin kendisine veya kendisi ile ilgili varlıklara nazarının değmesini şöyle açıklayabiliriz: Sahip olunan güzelliğin yok olacağı düşüncesinden kaynaklanan şiddetli korku sebebiyle oluşan enerji, kalbin derinliklerine hapsolup sıkışır. Bundan dolayı kalp ve ruh ciddi bir sıkıntı yaşar. Bu enerji organizmayı sarsacak şekilde birikir ve yükselir. Başkasına ya da başkasıyla ilgili varlıklara nazarın değmesini de şu şekilde izah edebiliriz: Özellikle kem gözlü diye tabir edilen kişinin, düşmanında

⁹⁹ İbn-i Haldun, Abdurrahman b. Muhammet b. Haldun Hadramî, *Mukaddime*, Eylül Yayınları, İstanbul, 2004, s. 715,716.

¹⁰⁰ Malik b. Enes, Muvatta, Beyrut, 1994, II, 338; Müslim, “Selam”, 42.

¹⁰¹ Kehf, 18/39.

¹⁰² Buhari, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71,72.

ya da kıskandığı kişide bu güzelliklerin varlığını görmesi veya öğrenmesi durumunda o kişide şiddetli bir hüznün meydana gelir. Bu da ruhun sıkışmasına ve kuvvetli bir hasedin ortaya çıkmasına sebep olur. Her iki durumda da zihin gücünün de etkisiyle bedendeki, gözdeki enerji ve şualar ısınır kendini veya başkasını olumsuz şekilde etkiler.¹⁰³

Nazarın etkileme derecesi, bir şeye hasetle, kıskançlıkla, beğeni ve hayranlıkla bakma ve ilgilenme halinde ortaya çıkan psikolojik durumla, duygu yoğunluğuyla, bu duyguların o andaki şiddet dereceleriyle, doğru orantılıdır. Bunun iradeli oluşmasıyla istem dışı oluşması arasında fark yoktur. Kendisinde bulunan elektrik enerjisini parmak uçlarında toplayarak ampulü yakabilen kişi gibi, nazarı etkili olan kimse de, istediğinde hedefi etkileyecek o enerji yoğunluğunu, konsantıra olarak kendisinde toplayabilir ve isteyerek nazarıyla etkileyebilir. Kıskançlıkla oluşan nazarın, hayranlık duygusuyla oluşan nazardan daha etkili ve yıkıcı olduğu; kasıtlı, iradeli olarak yapılan nazarın, kasıtsız olana nispetle, özellikle sözlerle desteklendiği zaman daha yıkıcı olduğu bilinmektedir.

Bu meseleyi Psikoloji'nin bir dalı olan Parapsikoloji konu edinmiştir. Parapsikoloji, mevcut bilimlerin verileriyle, yasalarıyla açıklanamayan "telepati" gibi normal ötesi olguları sistemli şekilde ortaya koymaya çalışan bir bilim dalıdır.¹⁰⁴ Parapsikolojinin bir kolu olan "Psikokinezi" düşünce gücüyle olayları kontrol altına alma, nesnelere hareket ettirme (ruh çağırma!) veya nesnelere şekillerinde değişiklik meydana getirme (metal kaşık gibi cisimleri eğme; bardak, tabak vb. şeyleri hareket ettirme) gibi olayları araştırır.¹⁰⁵

Söz konusu olayları açıklama gayesiyle ortaya çıkan Psikokinezi (telekinezi) nazarı bir vakıa olarak kabul etmiş, ancak oluş şekliyle ilgili tatmin edici bir açıklama yapamamıştır. Teorik olarak, bedeninin elektromanyetik güç alanına sahip bulunduğunu, elektromanyetik ışıklar yayan gözlerin nesnelere etkilediğini, özenme, imrenme, haset gibi duyguların ve zihin gücünün bu bakışları besleyerek etkisini

¹⁰³ Âlusi, İmam Ebi'l Fadl Şihabüddin es-Seyyid Mahmud Bağdadî (v. 1270/1854), *Ruhu'l Meânî Fî Tefsiri'l Kur'ani'l Azim ve Sebi'l Mesani*, Daru'l Fikir, 1987, Beyrut/Lübnan, VII, 17-18.

¹⁰⁴ Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2000, s. 595.

¹⁰⁵ Budak, a. e, 621.

artırdığını söylemektedir. Bu konuyla ilgilenen Vladimir Durov isimli bir Rus araştırmacı, gözden çıkan bir enerjinin olduğunu fark ettikten sonra bazı gözlemler yapmış, varlığını kabul ettiği bu enerjinin yoğunlaştırılarak bazı vahşi hayvanların göz hapsine alınmasıyla ehlileştirildiğini, bir kobayın dona kaldığını, bakışın değiştirilmesiyle kobayın kendine geldiğini gözlemlemiştir.¹⁰⁶

Kimin ya da neyin nazarı daha etkilidir konusuna gelince, tek gözü kör veya kambur kişilerin (engellilerin), yılan, tilki, kedi, çekirge gibi iri gözlü hayvanların, kuyruğunda göze benzer figürler bulunan tavus kuşunun gözünün değdiğine inanılır.¹⁰⁷ “ *Sırtında iki beyaz çizgi bulunan kuyruksuz yılanı öldürün, çünkü o gözün kör olmasına, hamile kadınların çocuklarını düşürmesine sebep olur*”¹⁰⁸ rivayetini, bu yılan nazarı sebebiyle zarar verir şeklinde anlayanlar olmuştur.¹⁰⁹ Araplar hayvanlar içinde en çok devenin gözünün değdiğine inanırlardı. Engerek yılanlarından bir türün zehirli bir güç gönderdiği, bu zehirli gücün ulaştığı insanı öldürdüğü ifade edilmektedir.¹¹⁰ İbnü’l Kayyim insanların yanında cinlerin de nazarının değdiğini söyler. Ümmü Seleme’nin rivayet ettiği, Hz. Peygamber (sav) bizim evde bir cariye'nin hasta olduğunu görünce “*Ona cinlerin nazarı değmiş onu okuyun*”¹¹¹ rivayetini delil olarak zikreder.¹¹²

Nazardan etkilenen varlıkların etkilenme şekillerinin ve derecelerinin de farklı olduğu kabul edilir. Nazarın genel manada her şeyi etkileyebileceğine inanılmakla beraber, pratik hayat içerisinde etkisinin en çok annenin veya dişi hayvanın sütünün kesilmesine, çocukların hastalanıp ölmesine, ekinlerin ve ağaçların kurummasına sebep olduğu kabul edilir. Nazardan daha çok sıvı yoğunluklu varlığa sahip ya da yoğun sıvı salgılayan varlıkların etkilendiğinin kabul edilmesi, bazı

¹⁰⁶ Kırca, Celal, “Din ve Bilim Açısından Nazar”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt, 22, sayı. 1, 1986, s. 44; Aydın, Ceyda Burçin, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Büyü, Sihir, Nazar vb. Tutumlar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 22.

¹⁰⁷ Gürkan, “Nazar”, *DİA*, XXXII, 444.

¹⁰⁸ Müslim, “Selam”, 37; Münziri, Zekiyyüddin Abdü’l Azim İbn-i Abdü’l Kavi, *Muhtasarı Sahihü Müslim*, Tahkik-Ta’lik: Mustafa Dîb el-Buğâ, 4. Baskı, 1423/2003, Yemame, Beyrut, s. 445.

¹⁰⁹ İbni Kayyim el-Cevziyye, *Zadü’l Meâd, Rasûlullah’ın Yaşadığı İslam*, trc. Abdi Keskinsoy- İbrahim Türklü, Pınar Yayınları, 2009, III/109.

¹¹⁰ İbni Kayyim El- Cevziyye, *Tıbbî Nebevî*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 208.

¹¹¹ Tirmizi, “Tıp”, 16; İbn-i Mace, “Tıp”, 33.

¹¹² İbni Kayyim el-Cevziyye, *Zadü’l Mead*, III, 108-109.

yerlerde ve zamanlarda nazarın hayat kaynağı olan sıvıyı yok ederek tesirini gösterdiği, bedeni veya ruhu kuruttuğu inancına götürmüştür.¹¹³ Bunlarla beraber bebeklerin, çocukların, gelinler ve hamile kadınların, besili çiftlik hayvanlarının, meyve veren ağaçların ve ekinlerin yeni eşya veya binaların üzerinde daha etkili olduğu, yaşam içindeki tecrübelerle anlaşılmış ve bu şekilde kabul edilmiştir.¹¹⁴

Araştırmamız sonucunda edindiğimiz kanaate göre, canlı bir varlığın nefsinde var olan, aynı zamanda onun aura (manyetik alan)'sını da oluşturan enerji, haset, kıskançlık, imrenme, özenme, beğenme, hoşlanma, kaybetme korkusu gibi duyguların ve zihinsel aktivitenin tetiklemeyle, yükselerek yoğunlaşmaktadır. Nazar, bu yoğun enerjinin bilinçli veya bilinçsiz, göz vasıtasıyla odaklandığı muhatabına ya da zihnin kendince malum olan adrese kilitlenmesiyle canlı ve cansız varlıkları olumsuz etkilemesidir.

Nazardan etkilenme açısından da insan, konuyla ilgili yeterli bilgiye ve donanımına, irade gücüne sahip değilse, daima kendisine nazar degeceği hissiyle yaşayıp, bunu saplantı haline getirirse, manevî direnci zayıflar, etkilenmeye müsait hale gelir. Bu nefisle ilgili bir oluşumdur ve bedende bir zafiyetin oluşmasına sebep olur. Bu durumda hem göz değme ihtimali, hem de göz değmesi durumunda oluşacak zararın etkisi artar.

Nazarın varlığını kabul eden Ehli Sünnet ve Mutezile âlimleri bunu ispata çalışırken nasıl meydana geldiğinde ihtilaf etmişlerdir. Mutezile'den Ebu Ali el-Cübbâî (v. 303/915), Ebû Haşim (v. 321/ 933) ve Belhî (v. 319/931)¹¹⁵ gibi bazı bilginler nazarın varlığını kabul etmemişlerdir. Ancak nazarın varlığını kabul etmeyenler ikna edici bir delil getirememişler, bazıları böyle bir durum hakikat olsaydı nazar, güzel olan şahsa veya nesneye tesir ettiği gibi, güzel olmayana da, gözün gördüğü her şeye tesir ederdi demişlerdir.¹¹⁶ Ancak başkasının hayranlığına,

¹¹³ Gürkan, "Nazar", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 444.

¹¹⁴ Gürkan, "Nazar", *DİA*, XXXII, 444.

¹¹⁵ Şevkanî, İmam Muhammet b. Ali b. Muhammet, *Fethu'l Kadir*, Tashih: Ahmet Abdü's-Selam, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut/Lübnan trs, III, 49.

¹¹⁶ Âlusi, *Ruhu'l Meânî*, VII, 17,18.

kıskanmasına sebep olacak bir güzelliğin, değer olmaması durumunda nazar olmaz, normal bakışla bu haldeki bakış arasında fark vardır.

Nazardan etkilenen kişinin, nazar değmesi esnasında ve rukye amaçlı okunması durumunda çok esnediği müşahede edilir. Hz. Peygamber “*Esnemek şeytandır.*”¹¹⁷ buyurmuştur. Bundan yola çıkılarak nazarın şeytanla, cinlerle ilişkisinin olabileceğini düşünenler olmuştur. “Muavvizeteyn” surelerindeki ayetlerde haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden¹¹⁸ de insan ve cin şeytanlarının desiselerinden¹¹⁹ de Allah’a sığınılmasının istenmesi ve öğretilmesi buna bir işaret sayılabilir. Rukye ve cin çıkarma diye tabir edilen işlerle fiilen ilgilenen bazı kişiler, büyü, sihir, beddua ve nazarla meydana gelen etkinin, karşıdaki kişiye cin gönderilerek gerçekleştiğini söylerler. Genel olarak nazar, tarihi süreç içinde bizatihi gözün kendisinden kaynaklanan bir olgu gibi algıлана gelmiştir. Ancak nefiste oluşan, gözlerden çıkan bir enerji olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber gözün de bir katkısı var mıdır? Şimdi de buna bakalım.

D. Nazarda Gözün Fonksiyonu

Nazarın çoğunlukla, kişinin gördüğü varlıkta ve gördüğü anda meydana geliyor olması, nazarın göze nispet edilmesine sebep olmuştur. Nazarla göz arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuş, etkileyen enerjinin kaynağının göz olduğu algısının yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Ancak gözü görmeyen kişilerin nazarının etkili olduğu da bir vakıadır. Gözden çıktığı kabul edilen bir enerji söz konusu ise, bu enerjinin çıkışı sırasında gözün yapısında bir etkilenme ya da değişim olup olmadığı gibi sorular akla gelmektedir. Bunları tespit için gözün biyolojik yönüyle ilgilenen kimselerin deney, gözlem ve araştırmalarının sonuçlarına ihtiyaç vardır.

Günümüz tıbbına göre, göz farklı yapılardan oluşmaktadır. Kaslardan oluşan gözün renkli kısmının (iris) ortasında bulunan gözbebeği (pupil), iris kaslarının büzülmesi-gevşemesiyle büyüyüp küçülerek göze giren ışık miktarını ayarlamakta, otonom sinir sisteminin parasempatik bölümü ise irisin hareketlerini denetlemektedir.

¹¹⁷ Buhari, “Bed’u’l Halk”, 11.

¹¹⁸ Falak, 113/6.

¹¹⁹ Nâs, 114/4-6.

Böylece retina üzerine çok fazla ışık düşmesine ve retinanın zarar görmesine engel olmaktadır. İris sempatik sistemin de etkisi altındadır¹²⁰ Göz bebeği ışığın fazla gelmesi durumunda küçülüp, az gelmesi durumunda büyüdüğü gibi, yakındaki cisimlere bakarken mercekle kalınlaşmakta, uzaktaki cisimlere bakarken incelmektedir.¹²¹

İnsanın duyguları da gözbebeğinin hareketlenmesine sebep olur. Duyguların ya da herhangi bir şeye ilgi duyan kimsenin göz bebeği genişler. Hess, Seltzer ve Shlien adlı üç Amerikalı psikolog 1965’lerde yaptıkları bir araştırmada duygu, ilgi ve heyecanların gözbebeğinin büyümesine sebep olduğunu tespit etmişlerdir. Başka araştırmalar da bunu teyit etmiştir. Nitekim reklam hazırlayan bazı şirketler de bu verilerden faydalanmaktadırlar. Ortaya koydukları reklamlardan hangisinin daha çok ilgi çektiğini, reklamları seyredirken seyircilerin gözbebeklerinin büyüme ve küçülmesini, deneğin karşısına konmuş aynaya benzeyen aletler yoluyla ölçerek anlamaktadırlar.¹²²

Bu bilgileri vermemizin amacı, kişinin duygusal yapısında meydana gelen değişimin gözün yapısında fiziksel değişimlere yol açtığını ortaya koyarak, nazarın meydana gelmesinde gözde oluşan bu değişimin de etkisinin olabileceğine dikkat çekmektir. Kıskançlık ve haset gibi duyguların çeşidine ve şiddetine göre, insanın fizyolojik yapısında bu değişimler yaşanırken, manevî yönünde de değişimlerin olması ve o değişimin insandaki enerjilerde bir hareketliliğe yol açması, yükselen bu enerjinin kişinin kendisini etkilediği gibi başka nefisleri de etkilemesi imkan dahilindedir. Allah’ü teâlânın gözlerde bilemediğimiz esrarengiz bir etkinlik yaratması da mümkündür. Bu etkinlik gözlerin görüp güzel telakki ettiği nimetlerin yok olmasına, kişinin mutluluğunun ortadan kalkmasına sebep olabilir.¹²³

Gözden çıktığı sanılan bu enerjinin mahiyetiyle ilgili ispatlanmış bir veri olmaması sebebiyle farklı ifadeler kullanılmıştır. Örneğin, İbn-i Hacer (v. 852/1449)

¹²⁰ Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, 7. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 113.

¹²¹ Cüceloğlu, a.e, s 114.

¹²² Cüceloğlu, a.e, s. 113.

¹²³ Maturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud, *Te’vîlâtü'l-Kur’an*, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004, V, 546.

karşı tarafa etki eden enerjiyi gözden çıkan bir zehir,¹²⁴ Cahız (v. 255/869) gözden çıkan parçalar¹²⁵ şeklinde ifade etmiştir. İbnü'l Kayyım el-Cevziyye (v. 751/1350) meseleyi şu şekilde izah eder: Gözü değenin gözünden zehirli bir şey çıkar. Bu cevher ter deliklerinden vücuda nüfûz eder ve ona zarar verir. Göz değmesi bir hakikattir ve ruhların etkisiyle gerçekleşir. Etkili olan göz değil ruhlardır, ancak göze nispet edilmiştir. Ruhlar farklı yapı, güç, keyfiyet ve özelliktedirler. Kıskancın ruhu kıskanılanı eziyet vermektedir.¹²⁶ Para psikolojinin konuyla ilgilenen kolu psikokinezinin nazarın etkisini kabul ettiğini belirtmiştik. Eski Sovyetlerde gözün etkisiyle ilgili çeşitli deneyler yapan araştırmacılar bakışın insanları devirdiğini, gözden çıkan ışınlarla vahşi hayvanların ehlileştirildiğini, bazı kimselerin bakışın etkisiyle donakaldıklarını gözlemlediklerinde, gözlerden yüksek bir enerjinin çıktığını tespit etmişlerdir.¹²⁷

Görüldüğü gibi nazar, gözün doğrudan bir fonksiyonundan ziyade insanın olaya karşı aldığı tavır, bakış açısı, niyeti ve ahlakıyla ilgilidir. Bundan dolayı İslam Dini nefsinin terbiye etmiş ahlaklı insan yetiştirmeye önem vermiştir. Kaldı ki nazar, sadece insanları ilgilendiren bir olgu değil, canlı-cansız bütün varlığı etkileyen bir olgudur.

Nazar inancının olduğu yerlerde her insanın hatta hayvanların nazarının degeceğine inanılmakla beraber, bazı özellikleri olan kimselerin nazarının daha etkili olduğuna inanıldığından söz etmiştik. Bunlar içinde özellikle mavi gözlü kimselerin nazarının daha etkili olduğu kabul edilir. Bazı toplumlarda mavi gözlüler uğursuz, kötü gözlü olarak algılanır. Mavi içinde de gök mavisi tonunun daha etkili olduğu kabul edilir. Bundan dolayı nazarlık olarak kullanılan takıların içinde mavi renkler tercih edilir. Ya da ortasında göz bulunan tek parça mavi boncuklar kullanılır. Nazar için kullanılan mavi boncukların yapılan kazılardan çıkması, mavi gözün etkili olduğu inancının eskilerden gelen bir inanç olduğunu göstermektedir. Nazarın mavi

¹²⁴ Canan, İbrahim, *Kütübü Sitte*, XI, 369.

¹²⁵ Âlusi, *Ruhu'l Meânî*, VII, 17,18.

¹²⁶ İbni Kayyım el-Cevziyye, *Zadü'l Meâd*, III, 109; İbni Kayyım el-Cevziyye, *Tıbbı Nebevî*, s. 208-210.

¹²⁷ Aydın, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Büyü, Sihir, Nazar vb. Tutumlar*, s. 22.

gözle, mavi gözün mavi boncukla münasebeti olduğu gibi; nazarın kader, haset ve sihir gibi kavramlarla da ilişkisi vardır.

III. NAZARIN KADERLE, HASETLE VE SİHİRLE İLİŞKİSİ

A. Nazar- Kader İlişkisi

Kelime olarak kader kavramı, güç yetirmek, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini, özelliğini belirlemek, planlamak, takdir ve ta'yîn etmek, sınırlamak, daraltmak gibi manaları ihtiva eder. İstılahta ise, Allah'ın her şeyi, ihâtâ eden ilmiyle, belirlemesidir.¹²⁸ Allah'ın ezelden ebede kadar olmuş ve olacak her şeyin zamanını, mekanını ve şeklini bilmesi, tespit ve tayin etmesi kaderdir. Takdir ve tayin edilenin, zamanı gelince, Allah (cc) tarafından meydana getirilmesi de kazadır.¹²⁹

Kader, yaratılan her şeyi, nitelendirildikleri güzellik ve çirkinlik, fayda ve zarar, kendilerini kuşatan zaman ve mekan, üzerlerine terettüp edecek mükafat ve ceza itibarıyla bir ölçü ve sınırla tahdit etmektir. Allah'ın irade ve kudreti umumidir. Her şey Allah'ın yaratmasıyla, Allah hakkında ikrah ve icbar söz konusu olmadığından, her şeyin O'nun yaratmasıyla, irade ve kudretiyle olmasını gerektirir.¹³⁰ Başka bir ifadeyle kader, her bir mahluku kendisine ait vasfıyla tayin ve tespit etmektir. Bu vasfa iyilik, kötülük, fayda ve zarar gibi şeyler dahil olabileceği gibi, mahluka ait zaman ve mekan unsuru ile ona terettüp edecek mükafat veya azab da dahildir. Kaza ise lügatte, sağlam ve mahirane bir şekilde yapmak, işlemek demektir.¹³¹

Kur'an'ı Kerim'de kaderle ilgili birçok ayet vardır. Örnek olarak şu ayetler bunlardandır, *“Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur. O, hayrını kullarından dilediğine eriştirir. O Gafur (bağışlayan) dur, Rahîm*

¹²⁸ Bilmen, Ömer Nasuhî, *Muvazzah İlmi Kelam Dersleri*, İstanbul, h. 1339, s. 316.

¹²⁹ es-Sabunî, *Maturîdiyye Akaidi*, 194.

¹³⁰ Taftazani, Sadü'd-Din Mesut b. Ömer b. Abdullah el-Herevî el-Horasanî, *Şerhu'l Akaid*, trc. ve açıklama: Talha Hakan Alp, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 204.

¹³¹ es-Sabuni, a.e, s. 155.

(esirgeyen) *dir.*"¹³² "O (Kur'an) katımızda bulunan ana kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) *dir. O'nun şanı yücedir, hikmetle doludur.*"¹³³ "Allah dilediğini silip iptal eder, (dilediğini de) *sabit bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) onun yanındadır.*"¹³⁴ "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları ondan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir, onun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içinde ki tek bir "taneyi" de bilir. Yaş ve kuru ne varsa apaçık bir kitapta kayıtlıdır."¹³⁵ Kadere imanla ilgili cibril hadisi başta olmak üzere çok sayıda hadis de mevcuttur. Bunlardan birinde, Resülullah (sav) şöyle buyurur: "Bir kul hayır ve şerri ile kadere iman etmedikçe, kendisine isabet eden (hayır veya şerr)'in, ondan şaşmasına (Allah'ın izni olmadan kalkmayacağına) ve kendisini atlayan (hayır veya şerr)'in (Allah'ın izni olmadan) ona isabet etmesine asla imkan olmadığını bilmedikçe, mü'min olamaz."¹³⁶

İnsanın'ın başına gelen, sevindirici veya üzücü, her şey Allah'tandır. Hiçbir şey Allah'ın iradesi dışında gelişmez. Kader bir yasadır. Allah (cc)'ın Kainat'a koyduğu ilahi yasanın gereği olaylar, sebep-sonuç ilişkisine bağlı devam etmektedir. Bizden istenen, sebepleri yerine getirip sonucu Allah'tan beklemektir. Hz. Peygamber (sav) Allah'ın korumasında olduğu halde,¹³⁷ tedbiri elden bırakmamış, savaşlara çıktığında zırhını giymiştir. Tedbir bizden, takdir Allah (cc)'tandır. Nazar da, inanan her insanın başkasına zarar vermemek ve zarara uğramamak için tedbir alması gereken bir husustur. Hiçbir şey Allah (cc)'ın izni dışında gerçekleşmez, nazarın da elbette imtihan olmasının dışında bilemediğimiz bazı hikmetleri vardır. Nazarın hakikatının ve tesir gücünün ifade edildiği, "Nazar haktır, eğer kaderi geçecek bir şey olsaydı, o nazar olurdu..."¹³⁸ rivayeti kaderin değişmeyen kısmına işaret etmektedir.

Hz. Yakub (as) oğullarını Mısır'a gönderirken onları dikkatli ve tedbirli olmaya çağırılmış, aynı zamanda takdir edilenin, tedbirle savulamayacağına dikkat

¹³² Yûnus, 10/107.

¹³³ Zuhruf, 43/4.

¹³⁴ R'ad, 13/39.

¹³⁵ En'am, 6/59.

¹³⁶ Tirmizi, "Kader", 10, (Tirmizi, bu hadisin hasen ve garib olduğunu söylemiştir.)

¹³⁷ Maide, 5/67.

¹³⁸ Müslim, "Selam", 16; Münziri, *Müslim Muhtasarı*, s. 430.

çekmiştir. O'nun "*Hepiniz aynı kapıdan girmeyin...*" sözü, bu dünyada geçerli olan sebeplere riayet etmeye bir işaret, "*...Allah'ın kazasından hiçbir şeyi sizden gideremem...*"¹³⁹ demesi de, sonucu sebeplerden değil Allah(cc)'tan bilmeye, onun dışındaki her şeyden müstağni olarak, saf tevhide işaretir.¹⁴⁰

Biz değişmeyeceğine inandığımız ve bilmediğimiz kadere göre hareket etmekle mükellef değiliz, aksine sebepleri yerine getirip, tedbirimizi almakla sorumluyuz. Hz. Peygamber (sav) "*Kendisine sorulan, okuyarak yaptığımız tedavilerin, kullandığımız ilaçların, her türlü korunma tedbirlerinin Allah'ın kaderini önleyeceği kanaatinde misiniz? Sorusuna, onların hepsi (yapacağımız her türlü tedavi de) Allah'ın kaderindedir*"¹⁴¹ buyurarak, her derdin devasının olduğunu, hastalığa uygun tedavinin bulunması halinde her hastalığın, Allah (cc)'ın izniyle iyileşeceğini belirtmiştir.¹⁴² Söz konusu duruma, Hz. Ömer'le ilgili şu meşhur olay da güzel bir misaldir: Yanındaki bir grupla Şam'a giderken, yolculuk sırasında, Suriye'de veba salgını çıktığını duyan Hz. Ömer, geri dönmeye karar verince, Allah (cc)'ın kaderinden mi kaçırıyorsun? İtirazına, Allah (cc)'ın kaderinden kaçıyor, Allah (cc)'ın kaderine sığınıyorum demiştir.¹⁴³

Hz. Peygamber'e bir doktorun: "*İlaç ve tedavi bir işe yarar mı?*" diye sorması üzerine, efendimiz, "*Sübhanallah! Acaba Allah tedavi ve ilacını yaratmadığı bir hastalığı şu yeryüzünde yaratmış mıdır? Onu bilen bilir, bilmeyen bilmez... Şayet sen hastalığı tam ve kesin tedavi edecek ilacı bulursan Allah'ın takdir ve emriyle iyileşme gerçekleşir.*"¹⁴⁴ buyurmuştur. Bu anlamda nakledilen başka rivayetler de vardır. Kaderi, hadisteki sorulan şekliyle anlamak dini, dünyayı ve evreni tahrip ederek bütün varlığı yaratılış amacından çıkarıp abes duruma getirecek, insanın sorumluluğunu yok edecek bir anlayıştır. Böyle bir kader anlayışı İslam'ın tabiatına aykırıdır. İslam'ın kader anlayışı cahiliye müşrikleriyle Cebriye taraftarlarının karşı

¹³⁹ Yusuf, 12/67.

¹⁴⁰ Razi, Fahu'd Dîn, *Tefsiri Kebir*, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Akçağ, Yayınları, Ankara, 1988, XIII, 286.

¹⁴¹ Tirmizi, "Tıp", 21.

¹⁴² Müslim, "Selam", 26; Münziri, *Müslim Muhtasarı*, s. 434 (Tirmizi'ye göre hadis, hasen-sahihtir.)

¹⁴³ Canan, "*Hadis Külliyyatı*", 11/388.

¹⁴⁴ Ahmet b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmet b. Muhammet, "*Müsned*", Daru'l Fikr, Beyrut, 1991, V, 371.

çıktıkları sorumluluğu asla iptal etmez. Müşriklerin; *“Eğer Allah dileseydi biz ve babalarımız, Allah’tan başkasına tapmazdık”*¹⁴⁵ *“Eğer Allah istemiş olsaydı ne biz ne de babalarımız, şirk koşardık”*¹⁴⁶ sözleri hak nazarında hiçbir kıymeti olmayan, hak adına söylenmiş sözler değil, nefis adına uydurulmuş bahanelerdir. Hakikat arayışında olmak yerine, alışılanı terk edemeyip hakikatmış gibi gösterme ve kendini tatmin çabasıdır. İnsanın imtihan için yaratıldığını ve ona cüzî irade verildiğini göz ardı ederek bilmezden gelmektir.

Kader inancı, kişiyi bir başarı elde ettiği zaman şımararak kendini kaybetmekten; bir başarısızlıkla veya musibetle karşılaştığı zaman isyan ve kederden korur. *“Kadere inanan kederden emin olur.”* Kişi başına gelen sevindirici veya üzücü her durumda kaderin bunda hissesi olduğunu düşünür. Her şeyin Allah (cc)’ın takdiriyle olduğunu hatırlar ve rahatlar. Ayette bu durum şöyle anlatılır, *“Yeryüzünde meydana gelen ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazmamış olalım. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır. (Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şımarmayısın diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.”*¹⁴⁷

İnsan zamandan ve mekandan bağımsız düşünemeyen sınırlı bir varlıktır. İnsanın sınırsız olan Allah (cc)’ın zatını, kader gibi meseleleri her yönüyle anlaması kolay değildir. Hz Peygamber (sav) kader konusunun devamlı konuşulmasını, tartışılmasını onaylamamış ve şöyle buyurmuştur: *“Size bu (kader konusunda münakaşa etmeniz) mu emredildi veya ben size bununla mı gönderildim? Sizden önceki (millet) ler, dinlerinin (bu) işi hakkında çok çekiştikleri ve peygamberleri üzerine ihtilafa düştükleri için helak edildiler.”*¹⁴⁸ Başka bir rivayette de *“Sizden öncekiler, bu meselede tartıştıkları için helak oldular. Artık bu konuda çekişmemenizi sizden ciddi olarak istiyorum.”*¹⁴⁹ Kadere inanan, kısmetine razı olan, tedbirini alıp çalışarak Allah (cc)’a tereddütsüz tevekkül eden, iyilik, güzellik, ahlak

¹⁴⁵ Nahl, 16/35.

¹⁴⁶ En’am, 6/148.

¹⁴⁷ Hadîd, 57/22-23.

¹⁴⁸ Tirmizi, “Kader”, 1; İbn Mace, “Mukaddime”, 10.

¹⁴⁹ Tirmizi, Kitabu'l Kader, 1, (Tirmizi, "Bu hadis, garibdir ve şahitleriyle hasendir" demiştir.)

ve faziletin arayışında olan gıpta eder, şükreder, sabreder mutlu olur; sahip olduğu nimetlerin farkında olmayan, gözü başkalarının üzerinde olan nazar eder, haset eder hasta olur.

B. Nazar- Haset İlişkisi

Haset: Hak sahibi bir kimsenin, hakkı olarak elde ettiği ve sahibi olduğu nimetin, mutluluğun elinden çıkmasını istemektir.¹⁵⁰ Bu tariften hareketle haset, bir nimetin, faziletin ve kemalin, onu hak eden kimsede bulunmasını çekememek, hak sahibi kimseden onun alınmasını, elinden çıkmasını bütün benliğiyle arzu etmektir.¹⁵¹

Bazen duyguların, olumlu olanını olumsuz olandan ayırmak zor olup, birbirleriyle karıştırılır. “Gıpta ile haset” de böyle birbirine benzeyen zıt hasletlerdendir. “Tevazu ile tezellül”, “vakar ile tekebbür”, “cömertlik ile israf” ve “iktisat ile cimrilik” duygularında olduğu gibi.¹⁵² Bunlar ilk bakışta zahiren benzer gibi görünse de, hakikatte birbirine zıt kavramlar olup, birincileri istenilen, övgüye layık iken; ikincileri arzu edilmeyen yerilmeye müstahak duygulardır.

Haset, menfî kıskançlık, başkasının mal, makam, güç, şöhret, bilgi, beceri, çalışma ve gayret gibi üstünlüklerini kabullenememektir. Bu meziyetlere sahip olan kişiyi sevinçle tebrik etmek yerine, yoksunluk hissiyle acı veren ve kalbi esir alan bir duyguyla huzurun kaçmasıdır. Haset, daha çok tanıdıklar, akrabalar, yakın ilişki içinde olanlar arasında, özellikle de akranlar, aynı yaş grupları arasında olur.

Haset, fitrî olarak her nefiste vardır. Allah (cc) “...İnsanlar kıskançlığa, bencilliğe meyilli yaratılmışlardır...”¹⁵³ buyurur. Haset kötü bir duygu olduğu halde niçin Rabbimiz bizim fitratımıza koymuştur sorusunu, imtihan amacıyla yaratılmış olmamızla açıklayabiliriz. Bize verilen iyi duyguların yanında haset gibi kötü duygular da vardır. İnsan, iyi olanları geliştirip daha baskın hale getirmekle, kötü

¹⁵⁰ el-İsfehâni, *el-Müfredat*, s. 179; Maturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V, 546.

¹⁵¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, XX, 259, Elmalılı, Muhammet Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur'an Dili*”, Eser Neşriyat, 1979, IX, 6404.

¹⁵² Canan, “*Hadis Külliyatı*”, VI, 321.

¹⁵³ Nisa, 4/128.

olanla mücadele ederek terbiyesinden sorumludur. Hz Peygamber (sav), “...*Bir insanın kalbinde iman ile haset bir arada bulunmaz.*”¹⁵⁴ buyurmuştur. Hâsit (haset eden), nefsindeki hasedin gereğini uygulamaya koymadıkça, yani haset ettiği kimseye karşı sözlü veya fiilî olarak bir teşebbüste bulunmadıkça, haset edilene zarar vermez. Bu duygu haset edende bir *kuvve* olarak kalır.

Düşmanlık ve haset eden, kin tutan kimse hem kendine, hem haset ettiği kimseye haksızlık yapmış olur.¹⁵⁵ Bu Allah’ın rahmetine itirazdır ki O’nun rahmetinden mahrum olmaya sebeptir. Böyle kimseler, kinle, düşmanlıkla, hasmına gelen ve gelmesi muhtemel nimetlerden daima acı bir azap ve korku çeker, nefesine zulmeder. Çünkü haset, en çok haset edenin bizatihi kendisini yakar, bitirir. Haset, bir ayette şöyle ifade edilir: “*Allah’ın kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri kıskanıp haset ederek arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir nasip, kadınlara da kazandıklarından bir nasip vardır. Allah’tan onun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*”¹⁵⁶

Birbirine düşman olan kişiler arasındaki hasette, kendisine haset edilen kişi, düşmanın haset hastalığından kıvranıyor olmasından rahatsızlık duymaz. Aksine sahip olduğu varlığın kendisine sağladığı huzurdan daha çok, haset eden düşmanın kıskançlık ateşiyle yanmasından hoşlanır. Bu, düşman olan kimsenin arzu ettiği bir durumdur ve devamını ister. Onun bu haset ve hırs sebebiyle kendini bitirmesini düşmanı sevinç ve huzur içinde keyifle izler. Haset eden kişi düşmanlarının ve şeytanın maskarası olur.¹⁵⁷ Onun hali, kazdığı kuyuya kendi düşen, kurduğu tuzağa kendi basan kişinin durumu gibidir.¹⁵⁸

Haset kalbi kuşatıp esir alan menfur bir duygudur. Haset edene, haset ettiğinin aynısı veya daha fazlası verilse çoğu zaman razı olmaz, kendisine verilmese bile haset ettiği kişinin elinden o nimetin çıkmasını ister. Haset eden kendisinin kazanıp, elde ettiğiyle huzurlu olmak yerine, haset ettiği kişinin bir şeye sahip

¹⁵⁴ Nesâî, “Cihad”, 8.

¹⁵⁵ Nisa, 4/54.

¹⁵⁶ Nisa, 4/32.

¹⁵⁷ Gazali, *İhyâ*, III, 140, 144.

¹⁵⁸ Fâtır, 35/43.

olmamasını, sahip olduğuyla huzur bulmamasını ister. Bir nevi o, mutluluğunu kıskandığı ve kendisine rakip olarak gördüğü veya düşman olduğu kişinin mutsuzluğu, mahrumiyeti üzerine bina etmiştir.

Karşılığını ahirette almak ümidiyle yapılan salih amel veya peygamberlik gibi kişiye vehbî olarak Allah (cc) tarafından verilen, yaratılışından gelen, kendine özel faziletlere de haset edilebilir. Peygamberlere (as) bile sırf peygamberliklerinden dolayı haset edildiğini yukarıda bahsi geçen ayetlerde gördük. Şahsî faziletlere haset eden kimse, fazilete ve güzelliklere düşman olur ki, bu da hasedin en çirkinidir. Bu kimseler genellikle, ya haset ettiği kimseyi riyakar, görsünler diye yapıyor zanneder, yanlış zan ve düşmanlıkla haksızlık eder. Ya da kendisi riyakardır, gösteriş sebebiyle ahirete dönük bütün amellerinin sevabını yok eder. Bunun gibi şahsî faziletlere ve güzelliklere haset edilecek olursa bu, hasedin en çirkini ve özellikle haset eden açısından en tehlikelidir. Çünkü haset eden kimse bu tür nimetlere zarar veremez, dolayısıyla haset ettiği kimseyi imha etmekle teselli bulacağı duygusunu taşır, bunu uygulamaya geçirmek için harekete geçecek olursa, felaketin ilk kapısını aralamış olur.

Bununla beraber sahip olduğu nimeti hak etmeyen kimsenin elinden, o nimetin çıkmasını temenni etmek haset değildir. Bir hırsızın gasp ettiği malın onun elinden çıkmasını istemek, sahibine teslimi için mücadele etmek, haset olmadığı gibi, takdiri gerektiren bir davranıştır. Sahip olduğu imkanları dinin ve insanlığın aleyhine kullanan kimsenin sahip olduğu şeylerden mahrum olmasını arzu etmek de haset değildir.¹⁵⁹

İnsanın fitratında hemcinslerine karşı üstün olma duygusu vardır. Bu, beşerî gelişme ve ilerlemenin olabilmesi için gerekli bir duygudur. İnsanın bu fitri meyli bir kusur değil bilakis bir imtiyazdır. Ancak bu duygunun akıl, irade ve terbiye ile belli bir ölçüde tutulması gerekmektedir ki, o da gıptadır. Konuya açıklık getirmesi açısından şu rivayet de önemlidir: “ *Sadece şu iki konuda haset caiz olabilir, birisi Allah’ın kendisine verdiği hikmetle (ilimle) amel eden ve onu başkasına öğreten*

¹⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 6406; Yunus, 10/88.

hikmet sahibi kimse, diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolda sarf eden kimse."¹⁶⁰ Aynı rivayetin başka bir versiyonunda, *"..Birisi, Allah'ın kendisine Kur'anın bilgisini verdiği kimse ki, O, onunla gereği gibi amel eder, gece gündüz onu okur, okutur; diğeri Allah'ın kendisine mal verdiği kimse ki, onu gece gündüz hak yolda infak eder.*"¹⁶¹ İkinci rivayet, birinci rivayetteki hikmetten kastedileni açıklamaktadır. Bu hadislerde *gıpta* manasına, *haset* kelimesinin kullanılmış olması ilginçtir. Hadisten şu manayı çıkarabiliriz. Bu duyguların verilmiş hikmeti iyilikte, terakkide ve hayırda yarış içindir. Bu durumda *haset*, *gıpta ahlakına* dönüşür ve zararlı olmaktan çıkarak meşruiyet sınırları içinde kalır.

Özetle *gıpta*, *hasetten* farklı olarak, başkasında bulunan bir nimetin, bir faziletin ve bir kemalatın, onda olanı kıskanmadan ve elinden çıkmasını temenni etmeden, kendisinde de olmasını istemektir. *Gıpta* mü'mine yakışan, *haset* münafıktan beklenen bir vasıftır. *Gıptanın* biraz ilerisine, rekâbet, yarışma, mücadele gibi anlamlara gelen "*münâfese*" denilmiştir.¹⁶²

Haset bir hastalıktır, bu hastalıktan kurtulmak için gayret edilmeli ve çareleri araştırılmalıdır. Kişinin; "*haset*", "*hırs*", "*riya*", "*kibir*" ,"*ucb*" (ibadetlere ve faziletlere güvenmek, onlarla övünmek) gibi kalbî hastalıklarla daima mücadele içinde olması, onların ıslahına çalışması gerekir. *Haset*, kişiyi tembelliğe, acziyet hissine, öğrenilmiş çaresizliğe ve aşağılık psikolojisine sevk edebilir. Bazen de *haset* bunların sonucu olabilir.

Hâsidin, *haset* hastalığından kurtulması için şunlar önerilebilir: Manevi hastalıkların oluşumları, artmaları ve tedavileri vücutta meydana gelen maddî hastalıklara benzer. Maddî hastalıklar çoğunlukla zıt olan uygulamalarla tedavi edildiği gibi, manevi hastalıklar da böyledir. Tedavisi düşünülen hastalığın zıddı olan davranışları kazanmaya zorlayarak bu tür hastalıklardan kurtulmak mümkündür. Örneğin, *haset* eden, alçak gönüllü olmaya kendini zorlayarak, kendisi için zor da olsa *haset* ettiği kimseyi tebrik edebilme, övebilme, *haset* ettiği kimsenin sahip

¹⁶⁰ Buhari, İlim, 15; "Zekât", 5; "Ahkâm", 3; Müslim, "Salatü'l Müsafirîn", 268.

¹⁶¹ Buhari, "Fedailü'l-Kur'an", 20; "Tevhit", 45; Müslim, "Misafirîn", 66 ; Tirmizi, "Birr", 24.

¹⁶² Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, XX, 259.

olduğu nimetin devamını isteyebilme, dua edebilme gibi duygu ve düşüncelerle bu hastalıktan kurtulabilir.¹⁶³

Dünyaya ve dünya malına olan “*hırs ve tama*” hasedin temel sebebidir. İnsanın dünyada ve ahirette mutlu olması için, ilim ve edep gibi faziletlerde kendinden üstün olanlara özenmesi, onları kendisine model alması; zenginlik ve sağlık gibi durumlarda kendisinden aşağı olanların durumunu düşünüp sahip olduklarına kanaat etmesi, şükürünün artmasına vesile olacağı gibi, olumsuz birçok duygudan kurtulmasına ve huzur bulmasına sebep olur. Aksi halde kişi, ilim ve edepte kendisinden geride olanlara, zenginlik ve sağlıkta kendisinden ileri olanlara bakacak olursa,¹⁶⁴ hayatı rekabetle geçer. Bulduğu hiçbir halde mutlu ve huzurlu olamaz. Ayeti kerimenin ifadesiyle insanların çok azının şükretmesinin¹⁶⁵ temel sebebi budur. Günümüz insanının her türlü imkanlara rağmen mutlu olamaması kanaat ve şükür meziyetlerini kaybetmesindedir.

Haset duygusundan kurtulmanın diğer bir yolu da bu duyguların bize imtihan için verildiği bilinciyle hareket etmektir. Kıskanç kimse haset ettiği şeyin akıbetini düşünmeli, rakibinde gördüğü güç, kuvvet, güzellik, makam, şan, şöhret ve servetin fani olduğunu aklından çıkarmamalıdır. Başkasında görülen her türlü güzellik ve başarıyı takdir edebilme becerisini kazanmak öncelikli hedef olmalıdır. Karşılaşılan bir nimet sebebiyle nefiste bir sıkıntı ve kıskançlık hissedildiği zaman, hemen *مَا شَاءَ* ‘*maşaallah*’, *بَارِكْ اللَّهُ*, “*bârekallah*”, *لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ*, “*lâ havle velâ kuvvete illâ billah*” gibi bereket duaları hatırlanıp söylenmeli, bu alışkanlık haline getirilmelidir. Haset eden kimse, bu duyguyu terbiye etmek, iyi yöne kanalize etmek için çaba sarfederse, haset gıptaya döner. Bu gayretinden dolayı sevap alır ve sıkıntıdan kurtulur.¹⁶⁶

Sonuç olarak, insanın ruh sağlığını bozup, hayatının zevkini kaçıran bu menfi duygudan kurtulmanın en önemli yolu, dinin dinamikleri içinde aranmalıdır. Kişinin kederden emin olması için, kadere şüphesiz iman etmesi, kazaya rıza

¹⁶³ Gazali, *İhya*, III, 140,146.

¹⁶⁴ Buharî, “Rikak”, 30; Müslim, “Zühd”, 8.

¹⁶⁵ Sebe, 24/13.

¹⁶⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6403; Âlusi, “*Ruhu'l Meani*”, XV, 364.

göstermesi, kısmetine razı olup kanaat etmesi en sağlam yoldur. Nazarımızın başkasına zarar vermemesi ve kimsenin nazarından etkilenmemek için, dilimizi zikre alıştırarak, günlük hayatımızın her anını Allah (cc)’ı hatırd tutarak geçirmemiz gerekmektedir.

Haset etmekten ve haset edilmekten daima Allah’a sığınılmalı, şeytanın tasallutu sebebiyle takıntı haline gelen, saplantılı düşüncelerden kurtulamayan insan, psikolojik zarar görebilir. *“Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni etkisi altına alırsa, dürterse hemen Allah’a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, eksiksiz bilendir.”*¹⁶⁷ buyuran Allah (cc), nasıl sığınmamız gerektiğini de “Falak” suresinde, *De ki: “Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden, düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım.”*¹⁶⁸ cümleleriyle göstermiştir. Hz. Peygamber (sav) de bir duasında *“Allâh’ım! Kulağımın şerrinden, gözümün şerrinden, dilimin şerrinden, kalbimin şerrinden, ve tenasül uzvunun şerrinden sana sığınırım.”*¹⁶⁹ buyurmuştur.

Göz değmesini, sadece hasetle bağlantılı bir olgu olarak görmek doğru olmadığı gibi, hasetten bağımsız olarak görmek de yanlış olur. Hasetle nazar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ancak zannedildiği gibi nazar, sadece hasetle bağlantılı bir olgu değildir. Haset eden kimse, haset ettiği şahsı, öfke, kin ve düşmanlıkla ve hasetle yükselip yoğunlaşan enerjiyle, nefsinin hedefi haline getirdiği zaman nazar gerçekleşir. Hasetle meydana gelen nazar, en çok tahribat yapan nazardır. Hasedin şiddeti nispetinde zarara sebep olur.

Her insanda var olan, ancak manevi bir terbiye ile kontrol altına alınması mümkün olan bu kavramı anlamaya çalıştık. Haset, yaratılıştan insanın yapısına konulan birçok duygudan biridir. O, yaratılış gayemiz olan imtihanın gereği, iyiye kullanıldığı zaman gelişip ilerlememizin potansiyel gücüdür. *“Nazar”*, kıskançlık,

¹⁶⁷ Araf, 7/200.

¹⁶⁸ Felak, 113/1-5.

¹⁶⁹ Tirmizi, “De’avât”, 76.

haset ve çekememezlik gibi duygularla yakından ilişkili olup, sihirle de karıştırılan bazen birbirinin yerine kullanılan bir kavramdır.

C.Nazar-Sihir İlişkisi

Nazar, sihir, büyü, muska, tılsım gibi kavramlar benzerlikleri sebebiyle zaman zaman toplumda birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu kavramların benzer, hatta ortak yönlerinin olmasına rağmen ayrı kavramlar ve olgular olduğunda şüphe yoktur. Bir şeyin meydana gelmesinde o şeyin şartlarını ve sebeplerini görmemek, bilmemek ya da şartları ve sebepleri gördüğü halde çıkan sonucun beklenenden farklı olması, âdete aykırı olması ve yapılan işe bir gizem katması insanların ilgisini çeker. Onlarda şaşkınlık meydana getirir, merak uyandırır.

Nazar, kişinin, canlı veya cansız herhangi bir şeye haset, kıskançlık, imrenme, özenme, beğenme vb. yoğun duygularla yönelttiği bakışlarla zarar verecek şekilde onu etkilemesidir.¹⁷⁰ Sihir ise, tabiat içinde hadiseleri meydana getiren şartlar olmaksızın, el çabukluğu, aldatma veya bilinmeyen sebepler yardımıyla iş yapmak ve netice meydana getirmektir. Sihirbazların hususi bazı işlemlerle meydana getirdikleri ve göze harikulade görünen hususlardır.¹⁷¹ Sihirbazlıkta gözün, görüşün aldatılması, hokkabazlık, el çabukluğu ve renk yanıltmasına dayanan bir icra söz konusudur. Sihirbaz, illizyon, manyetizma, hipnoz, telepati gibi teknikleri de kullanır. Büyücü ise, iyi veya kötü varlıkların yardımını alarak, büyü tekniğini, usullerini, tılsımlı sözleri, iksirleri, uygun materyali, muskaları bilen ve kullanan kimsedir. Cadılar ve kahinler büyücülerle karıştırılsa da aslında onların bir teknik değil şahsî kabiliyettir.¹⁷² Tılsım da sözlükte, tabiat üstü güçlere, bir takım sırlara sahip olan nesne, çözülemeyen düğüm, anlamı gizli ve kapalı söz demektir. Terim olarak, uygun zaman ve konumdaki aktif semavi kuvvetlerin, pasif yer güçleriyle temasa geçerek onları etkilemesidir. Anadolu folkloründe, büyüün etkisini sağlayan

¹⁷⁰ Gürkan, "Nazar", *DİA*, XXXII, 443.

¹⁷¹ Sabuni, *Maturîdiyye Akaidi*, s. 204.

¹⁷² Tanyu, Hikmet, "Büyü", *DİA*, İstanbul, 2002, VI, 501.

araç, kaybolan bir eşyayı, defineyi bulmaya, kapalı kapıları açmaya yarayan söz ve fiillerdir.¹⁷³

Kur'an'ı Kerim'de "Sihir" kavramı, farklı ayetlerde zikredilmiştir. Daha çok Hz. Musa ve Firavun'un mücadelesinden bahseden, sihirbazların insanları yanıltmak için büyük bir çaba harcayarak hazırlayıp ortaya koydukları gösteriler için kullanılmıştır.¹⁷⁴ Büyü kavramıyla ifade edilebilecek meselelerden bahsedilen Bakara Suresinin 102. ayetinde de sihir kavramı kullanılmıştır.¹⁷⁵ Şimdi bu kavramları iki örnek üzerinden anlamaya çalışalım:

Bu iki örneği karşılaştırma açısından, yukarıda zikrettiğimiz şu misali tekrar hatırlayalım. Her toplumda olduğu gibi Cahiliye Arapları içinde de nazarı etkili kimseler vardı. Özellikle Benî Esed kabilesinde bazı kimseler bilinçli olarak nazar ederlerdi. Bunlardan bazıları, iki üç gün aç kalarak çadırından çıkmaz, sonra çıkıp çadırının önüne oturur, oradan geçen besili develere ve koyunlara nazar ederdi.¹⁷⁶

İbn-i Haldun (v. 808/1406) da buna benzer birçok olaya şahit olduğunu, bu işlerle uğraşanlardan bilgiler aldığını anlatarak, birbirinden ilginç örnekler verir. Onlardan birinde: Sihirle uğraşan kimselerin içlerinden sihirli veya kendilerini motive edici sözler söyleyerek bir elbise veya deriye işaret ettiklerinde, o elbisenin ve derilerin parçalanıp yırtıldığına, otlamakta olan koyunların karınlarına işaret ettiklerinde, onların bağırsaklarının karınlarından yere döküldüğüne şahit olduğunu söyler.¹⁷⁷

Araştırmamız sürecindeki okumalarımızda nazar, sihir ve büyü kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığını gördük. Yukarıdaki örnekleri bazı düşünürler nazar olarak bazıları sihir olarak ifade etmektedir. Genelde nazarın kasdi ve iradi değil, gayri ihtiyari olan bir olgu olduğu kanaati yaygındır. Dolayısıyla kasdi, ihtiyari ve çoğu zaman da öncesinde ciddi bir hazırlık, çaba sarf edilerek yapılan, hedefi etkileme faaliyetine sihir, kendiliğinden gayri ihtiyari olanına ise nazar denildiğini

¹⁷³ Çelebi, "Tılsım", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 91.

¹⁷⁴ Taha, 20/69.

¹⁷⁵ Bakara, 2/102.

¹⁷⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, XVIII, 255.

¹⁷⁷ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, s. 715,716.

görürüz. Ancak kasten ve isteyerek nazar etmenin mümkün olduğu yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, önceden yapılan hazırlık güçlü nefis sahibi kişilerin, nefsi riyâzet gibi çabalarla nefsi güçlendirme, enerji yoğunluğu oluşturma gibi herhangi bir materyal kullanılmadan yapılmışsa ve hedefi etkileyen “nefsin” bizatihi kendisi ise buna “nazar “ diyebiliriz. Önceden hazırlanmış hareketlerle, şekillerle veya materyallerle yapılmış olanına da “sihir” demenin uygun olacağını düşünüyoruz. Bu bakış açısıyla yukarıda zikrettiğimiz örneklere nazar diyebiliriz. Birinci örneğin “Neredeyse kafirler seni gözleriyle devireceklerdi...”¹⁷⁸ ifadesinin kullanıldığı Kalem Suresinin elli birinci ayetinin sebebi nüzülü olarak gösterilmesi de buna bir delil olabilir.

Nazar ve sihir mahiyeti itibariyle farklıdır. Ancak benzer ve ortak yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygambere de sihir, büyü, nazar gibi şeylerle zarar verilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁹ O hepsinden Allah’a sığınmış ve ümmete de bunu tavsiye etmiş ve bazı sığınma duaları öğretmiştir. Bunlardan birinde “Nazardan Allah’a sığının. Çünkü nazar haktır.”¹⁸⁰ buyrulur. Esasında bunların hepsinden Allah’a sığınmamız Hz Peygamber (sav)’e hitaben, onun şahsında bütün inananlara muavvizeteyn (Felak-Nas) surelerinde tavsiye edilmiş ve şöyle denilmiştir. *De ki: “Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden, düşümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım.”*¹⁸¹ *“De ki: “Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik’ine, insanların İlâh’ına sığınırım.”*¹⁸²

Nazarın ve sihrin ikisinin de gizemli yönlerinin bulunması, harikulade olup fizik kanunlarla açıklanamayışı, her ikisinin de yıkıcı etkilerinin olması, hak dinler tarafından tasvip edilmemesi onları benzer kılmaktadır. Nazarın, büyüün, sihrin ve bedduanın ortak yönlerinden birinin, gönderilen bir enerji vasıtasıyla hedefteki kişiye etki etmesidir. Bu konularla fiilen ilgilenen kişiler bu enerjiden kastedilenin cinler

¹⁷⁸ Kalem, 29/51.

¹⁷⁹ Buhari, “Tıp”, 47, 49, 50; Müslim, “Selam”, 43.

¹⁸⁰ İbn-i Mace, “Tıp”, 32.

¹⁸¹ Felak, 113/1-5.

¹⁸² Nâs, 114/1-6.

olduğu, hedefteki kimselerin gönderilen cinler vasıtasıyla kontrol altına alındığına inanmaktadırlar. Gönderilen cinlerin o kişinin içine girip, onlara musallat olduğu kabul edilir. Ayetlerden ve hadislerden buna işaret eden deliller getirilir. Bu hadislerden ikisinde şöyle buyrulur, “Sizden biriniz esnediği zaman eliyle ağzını tutsun. Çünkü şeytan onun ağzına girer.”¹⁸³ “Şeytan insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır.”¹⁸⁴ Bunu kabul edenlere göre, etkilenen kişi bu rahatsızlıktan, ancak rukye gibi uygulamalarla, cin çıkarılarak kurtulur.

İslam tarihi boyunca, İslam âlimleri bazı ilimleri mezmûm (yerilmiş) kabul etmişler, insanların bu ilimlerle meşgul olmalarını, kimseye fayda vermeyen bir uğraşı, en kıymetli sermaye olan ömrü israf olarak görmüşlerdir. Bunların başında da sihir ve büyü gelmektedir. Bunları bilmek, bilmemekten daha zararlı görülmüş, ancak rukye ile tedavinin öğrenilmesi bunun dışında tutulmuştur.¹⁸⁵

Bu konulardaki ilme mezzum denilmesi, ilmin bizatihi kendisinden değil, o ilimlerle uğraşanların çoğunun bunu İslam’ın meşru görmediği bir şekilde, insanların ve kendilerinin zararına kullanmış olmalarındandır.¹⁸⁶ Bazen “rukye” de onlarla bağlantılı şekilde algılanmış ve ihtiyatlı yaklaşmıştır. İnsanların merakını çeken bu cazip konular birçok kimsenin inanç açısından yanlış mecralara sürüklenmesine ve başkalarına da zarar vermelerine sebep olmuştur.

IV. NAZARIN KELAMÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kişi, özgür iradesini kullanarak yaptığı her işten sorumludur. Kişinin sihir, büyü, nazar gibi karşıdaki kimseye zarar vermek kastıyla bir teşebbüste bulunması o kişiyi her açıdan sorumlu kılar. Allah (cc) hedefteki kimsenin onunla imtihanını murat ederse, bu girişim hedefine ulaşabilir. Bilmeyerek, unutarak, irade dışı

¹⁸³ Müslim, “Zühd”, 57.

¹⁸⁴ Buhari, “İtikaf”, 11.

¹⁸⁵ Gazali, *İhyâü Ulûmi’ d-Dîn*, Trc. Ahmet Serdaroglu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1974, I, 77-82.

¹⁸⁶ Gazali, a.e, I, 77. (Gazali bunlarla uğraşmanın en kıymetli sermaye olan ömrü boş şeylerle zayi etmek anlamına geldiğini söylediği ve bu ilimleri mezzum saydığı halde, Gazali’ye atfedilen ancak Gazali’nin olmadığı kanaatinde olduğumuz, piyasada bu konularda telif edilmiş kitaplar vardır. Bunlardan biri de, H. Mustafa Varlı’nın, “*El Evfak*” (Muskayla ilgili tılsımlar), *Murada Giden Yol, Dualar, Tılsımlar Büyümler ve Çözümleri*”, adı altında tercüme ettiği, İslam’ın mantalitesine uymayan birçok tılsımları içeren ve Kur’an ayetlerinin yazılmasının asla caiz olmayacağı yerlere yazılmasını tavsiye eden kitaptır.)

yaptıklarından;¹⁸⁷ niyet olarak planlayıp açığa vurmadığı, teşebbüs etmediği şeylerden de tamamen sorumsuz değildir.¹⁸⁸ Tövbe etmesi halinde affedilir,¹⁸⁹ ya da yaptığı iyilikler, ibadetler onun affına vesile olur.¹⁹⁰ Kötü niyetle planlanan her şey amacına ulaşsa da ulaşmasa da günahdır.¹⁹¹ Amacına ulaşması halinde hedefteki kimseye verdiği zarara göre ağır bir cezayı hak eder. Yaptığı işte inancına zarar verecek bir söz veya davranışta bulunursa dinden de çıkabilir.

Kelam ilminin amacı inançla ilgili hükümleri kesin delillerle ispat ederek insanların zihinlerine gelebilecek şüpheleri ortadan kaldırmak, inançlı kişileri yakînî imana ulaştırmak,¹⁹² inançsız kimseleri de zihni tereddütlerden kurtararak onlara inanç konularını gönül rahatlığıyla kabullenebilecekleri bir zemini hazırlamaktır. Bunun için de öncelikle mü'minin inanmak zorunda olduklarıyla, inançta muhayyer olduğu konuları tespit gerekmektedir. Ayetle ve mütevatir sünnetle belirlenmiş iman esaslarını bir bütün olarak kabul etmek mü'min için zorunludur. Ehli sünnet âlimlerinin ittifakla kabul ettikleri bu esaslar altı tane olup beşi ayetle sabittir. Bunlar, Allah'a, Ahiret'e, Meleklerle, kitaplara, peygamberlere imandır.¹⁹³ Kaderin varlığı Kur'an'da birçok ayetle sabittir. Ancak imana konu olmasıyla ilgili açık ifade bulunmadığı için sahih hadislerin delaletiyle iman esaslarından kabul edilmiştir. Bu belirleme bunun dışında inanç konularının olmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁹⁴ İnanca taalluk eden diğer esaslar nasların "sübut" ve "delâleti" nin katılığı veya zannîliğine göre değerlendirilir.

Allah'ın takdir ettiği müstesnâ durumlar dışında, dünya sebep-sonuç ilişkisi üzerine bina edilmiştir. Allah (cc)'ın kanunu (sünnetullah) böyledir. Sebebin veya sonucun ya da her ikisinin bazen insan olması doğaldır. Allah (cc) bir ayet-i kerimede, *"Onlarla savaşın ki Allah sizin elinizle onları cezalandırsın, onları rezil*

¹⁸⁷ Bakara, 2/286.

¹⁸⁸ Bakara, 2/284.

¹⁸⁹ Nisa, 4/17, 110; Âli İmran, 3/135.

¹⁹⁰ Müslim, "Taharet", 32.

¹⁹¹ Bakara, 2/284.

¹⁹² Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 1998, s. 22.

¹⁹³ Bakara, 2/177; Nisa, 4/136.

¹⁹⁴ Yücedoğru, Tefvik, "İtikâdi İlkelerin Tesbiti", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, Bursa, 2005, s. 49.

etsin, sizi onlara galip kılsın ve mü'min toplumun kalplerine ferahlık versin"¹⁹⁵ buyurarak insanları insanların eliyle cezalandıracağını, deneyeceğini beyan ediyor. Ancak Allah (cc)'ın izni olmadan kimsenin kimseye zarar veremeyeceğini de bilmeliyiz.¹⁹⁶ Kişi Allah (cc)'ın izni olmadan başkasının kendisine zarar verebileceğine ya da fayda sağlayabileceğine inanırsa veya kendisine gelen fayda ya da zararı başkasının kendisinden def edebileceğine inanırsa, kader inancına halel gelir ki bu da imanına zarar verebilir.¹⁹⁷ Mü'min, Allah (cc)'ın dışında kimseden Allah (cc)'tan korkar gibi korkmamalıdır. Hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanan mü'min, en çok Allah'tan korkar, umduğunu O'ndan umar, sahip olduklarını O'nun ihsanı bilir. Mü'min, insanların veya diğer varlıkların kendisine zarar vermesinden çekinebilir. Çünkü korku insanî bir durumdur. Bu durumda ilişkilerini ölçülü olarak, zarar görmeyecek şekilde geliştirmelidir.

İnsanlara zarar vermek için teşebbüste bulunan kimseye, Allah (cc)'ın ma'siyet için kudret vermesi, O'nun şerri murad etmesinden değil, kişiye imtihan için verdiği cüzî iradeyi kullanmasına fırsat vermesinden dolayıdır. Zira Allah (cc) kullarını tecrübe için hayrı da şerri de yaratmıştır. Onlardan istediği ise hayrı tercih etmeleridir. Kendisine nazar isabet eden kimsenin etkilenmesi de, Allah (cc)'ın ondan desteğini, yardımını kestiği anlamına gelmez. Bu durum imtihan maksadıyla takdir edilmiş bir sınamanın, birisi eliyle gerçekleşmesidir.¹⁹⁸ Allah (cc)'ın tevfiği, yardımı daima kullarına açıktır. Söz konusu meselenin aksi, Kelam ilminde 'حِذْلَانْ' "Hızlân" (Allah'ın yardımı kesmesi) kavramıyla ifade edilir. Kişinin başkası eliyle zarar görmesini hızlân olarak algılaması, inancı açısından doğru olmaz.¹⁹⁹

Nazarın, kelamın konusu olmasıyla ilgili en önemli belirleyici husus, konuyla ilgili hadislerin durumudur. İslam bilginlerinin hadislere yaklaşımlarında genel manada bir objektiflik olsa da, rivayetleri anlama, güvenilirliğini kabul etme ve

¹⁹⁵ Tevbe, 9/14.

¹⁹⁶ Bakara, 2/102.

¹⁹⁷ Ebu Hanife, *Beş Eser, El Âlim ve'l Mûteallim*, Trc. Mustafa Öz, Marmara İlahiyat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.

¹⁹⁸ En'am, 6/53.

¹⁹⁹ es-Sabuni, *Maturîdiyye Akaidi*, 189, (Hızlân: Yardımı terk etmek, yardımı beklenenin yardımı kesmesi. Kudretin masiyete harcanması. Kudretin hayra uygun olmayışı. Allah'ın masiyet için kula kudret vermesi anlamlarına gelir.)

onlarla amel konusundaki tutumları sübjektif olabilmektedir. Bu bağlamda îtikadî ve amelî mezheplerin görüşlerini, naslara yaklaşımları, bilgi kaynaklarına verdikleri önemin önceliği belirlemektedir. İslam'da Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olan hadisler genel olarak mütevatir, meşhur ve ahad olarak üçe ayrılır. Mütevatir hadis, başlangıçtan itibaren ilk üç asırda yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan sayıdaki bir topluluğun Hz. Peygamber'den alıp birbirinden naklettikleri hadislerdir. Kur'an'a eşdeğer olmasa da, şüphe ve tereddüdün asla caiz olmadığı, inkâr edenin imanına zarar verecek bir bilgi kaynağıdır.²⁰⁰ Meşhur hadis, başlangıçta "ahad" hadis konumunda olup Hz Peygamberden bir veya birkaç kişi tarafından rivayet edildiği halde, ikinci ve üçüncü asırlarda tevatür derecesine ulaşarak şöhret bulan hadislerdir. Ahad Hadis de, Hz Peygamberden bir veya birkaç kişinin rivayet ettiği ve ilk üç asırda tevatür ve şöhret derecesine ulaşamayan hadislerdir.²⁰¹ Meşhur ve ahad hadisler Kelam açısından muteber bir bilgi olmakla beraber kesin bilgi kaynağı olarak görülmedikleri için, bu rivayetlere dayanarak inançla ilgili hüküm bina edilmez.²⁰²

Mutezile mezhebi özellikle akaidle ilgili konularda akli esas alıp nakli, akli ve mantikî esaslara göre değerlendirmiş, nassın akılla çeliştiğini düşündüğü durumlarda akli tercih etmiştir.²⁰³ Dolayısıyla bu mezhebin temsilcileri akılla izah edemedikleri meseleleri reddetmişlerdir. Nazarın oluş şeklinin mevcut kazanımlarla akli ve ilmî olarak izah edilememesi sebebiyle Ebu Ali el-Cübbâî²⁰⁴ (v. 303/915) ve Kadı Abdülcebbar²⁰⁵ (v. 415/1025) gibi mezhebin önde gelen temsilcileri tarafından reddedilmiştir. Bunların aksine aynı mezhebi benimseyen Zemahşerî (v. 538/1144) ise nazarın varlığını kabul etmektedir.²⁰⁶

²⁰⁰ Gölcük-Toprak, *Kelam*, s. 81.

²⁰¹ Gölcük-Toprak, a.e, s. 82.

²⁰² Gölcül-Toprak, a.g.e, s. 82.

²⁰³ Gölcük-Toprak, a.g.e, s. 42.

²⁰⁴ Râzî, "*Tefsiri Kebir*", XIII, 289.

²⁰⁵ Abdülcebbar b. Ahmet, Ebu'l Hasan, *Tenzîhu'l Kur'an*, Dâru'n-Nahdati'l-Hâdise, Beyrut, trs, s. 286.

²⁰⁶ Zemahşerî, Ebu'l Kasım Cârullah Muhammed ibn-i Muhammed, *Keşşâf*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 469.

Maturidî mezhebinin kurucusu Ebu Mansur el-Maturidî ahad haberin, Hz peygambere ait olduğu kesinlik ifade etmediğinden, ravilerinin durumlarının, hadisin muhtevasının incelenmesi, açık naslarla karşılaştırılması gerektiğini ifade eder.²⁰⁷ Maturidî mezhebi temsilcileri mütevatir haber dışındaki “meşhur” ve “ahad” haberlere gerçeği yansıtmayan bilgilerin karışmış olabileceği ihtimalinden, inanca müteallik konularda delil alınmasını kabul etmezler.²⁰⁸ Eş’arî mezhebi temsilcilerinin de konuya yaklaşımları aynı yönde olup bu haberlerin inanç açısından haber değeri taşımadığı kanaatindedirler.²⁰⁹

Ehli sünnet âlimleri nazarın varlığını kabul etmişlerdir. İmam Malik (v. 179/795) *Muvatta*’da nazarla ilgili hadisleri müstakil bir başlık altında almış, Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) *Müsned*’de konuyla ilgili hadislere geniş yer vermiş, İbn-i Hacer (v. 852/1449) nazar haktır ve gerçektir derken²¹⁰ Nevevî de nazarın varlığını tereddütsüz kabul ederek, kabul etmeyenleri eleştirmiştir.²¹¹

Hz. Peygamber’in “Göz değmesi haktır”²¹² sözü, nefislerin tesir etmesi ve bu tesirin gereğinin ortaya çıkması, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde bu hakikatı ortaya koymaktadır. Bunun Allah (cc)’ın koyduğu bir kanun olduğunda tereddüt yoktur. Bu, gözümüzle gördüğümüz ateş, su, ilaç vb. şeylerin tesiri gibidir. İnanıyoruz ki her şeyin oluşu Allah (cc)’ın dilemesiyledir, bir şeyi dilerse olur dilemezse olmaz.²¹³ Mutezilenin aksine bize göre nazar haktır.²¹⁴ İmamiye Şia’sı da nazarın varlığı ile ilgili ehli sünnet âlimleri gibi düşünmektedir.²¹⁵

Nazarla ilgili ayetler “*sübutu katî delaleti zannîdir*”, ayetlerin manası açık ancak kastedilenin nazar olduğu net değildir, bunların lafzına ve sübutunun

²⁰⁷ Maturidî, Muhammed b. Muhammed Ebu Mansur, *Kitabu't-Tevhid*, İstanbul, 1979, s. 9.

²⁰⁸ Pezdevî, Sadru'l İslam Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1988, s. 14.

²⁰⁹ Bâkılânî, Kadı Ebu Bekir, *Kitabu't Temhid*, el-Mektebetü'ş-Şarkiyye, Beyrut, 1957, s. 386.

²¹⁰ İbn-i Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Barî Şerhu Sahihi'l Buharî*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989, X, 248.

²¹¹ Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şerafüddin, *Şerhu Sahihi Müslim*, Dâru'l-İlm, Beyrut, 1972, XIV, 171.

²¹² Buhari, “Tıp”, 36; Müslim, “Selam”, 42.

²¹³ Âlusi, *Ruhu'l Meânî*, VII, 17,18.

²¹⁴ Kârî, Ali b. Muhammed, *Şerh ale'l-Fikhi'l-Ekber*, Daru'l- Kitâbu'l-İslâmî, İstanbul, 1955, s. 45.

²¹⁵ Tabersî, Ebu Ali el-Fadl b. El-Hasan, *Mecmeu'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an*, Menşüratü Dâri Mektebeti'l Hayat, Beyrut, trs, XIII, 90.

kesinliğine inanmak vacip olup inkârı küfürdür.²¹⁶ Konuyla ilgili hadisler ise “*sübutu zannî (âhad rivayetler) olup delaleti katidir.*” Kastedilenin nazar olduğunda şüphe yoktur. Hakkında bu kadar ayet ve hadis bulunan bir meseleyi kabul etmemek doğru bir yaklaşım değildir. Farklı sahâbeden ve farklı senet zincirleriyle gelen bu rivayetler kanaatimizce “*manevi mütevâtir*” derecesine ulaşmaktadır. Hakkında bunun kadar delil olmayan ya da müteşâbih ayet ve hadislerle sabit birçok mesele vardır ki aynı yaklaşımla onların da reddedilmesi gerekir. Böyle bir anlayış maşerî vicdanda kabul görmeyecektir.

Yapılan anketlerin sonuçları Türk halkının büyük oranda nazara inandığını göstermiştir. Genel olarak halkın %83’ü, kadınların %95’i, 14-18 yaş arası gençlerin %71,3’ü nazara inandıklarını söylemişlerdir.²¹⁷ Ayrıca araştırmalar, kişilerin dindarlık düzeylerinin nazarın hakikatına inancı etkilemediğini de ortaya koymaktadır.²¹⁸

Nazardan etkilenen kimse, çarelerini araştırmakla beraber, her durumda olduğu gibi bunun kendisi için bir imtihan olduğunu bilir, sabrederek teslimiyet gösterirse kazananlardan olur. Ama teşebbüste bulunan kişi bilerek ve isteyerek nazarıyla zarar verirse vebalden kurtulamaz. Dünyada ve Ahirette cezaya müstahak olur. Kendi nazarımızın başkasına zarar vermemesi ve başkasının nazarından korunmak için ya da nazardan etkilenmiş bir kimsenin yapabilecekleri, alınabilecek maddî ve manevî tedbirler var mıdır şimdi de buna bakalım.

V. NAZARDAN KORUNMA YOLLARI

A. Yasa ve Yaptırımlarla Korunma

Toplum içinde nazarı çok etkili olan, nesnelere tahribatına veya yok olmasına neden olan, bu özelliğiyle tanınan kimseler vardır. İslam âlimleri bu durumdaki kimselerin bilerek zarar vermesi halinde hukukî yönünün ne olacağını tartışmışlardır. Bazıları, bu kimselere uygulanması gereken hukukî cezayı, sihirbaza

²¹⁶ Cüveynî, İmamü’l Haremeyn, *el-İrşâd İlâ-Kavâti’l-Edilleti fî Usûli’l-İ’tikât*, Kahire, 1950, s. 418.

²¹⁷ Aydın, “14-18 Yaş Arası Gençlerde Büyü, Sihir, Nazar vb. Tutumlar”, s. 94,95.

²¹⁸ Aydın, a.e, s. 107.

uygulanan cezaya kıyas etmişlerdir. Kurtubi, nazarı değen kimse zarara sebep olursa onu öder, ölüme sebep olursa, kısas veya diyet gerekir derken, İbn-i Hacer (v. 852/1449) şafilerin kısasa hükmetmediklerini, böyle birinin zarar vermiş sayılmayacağını söyler. Nevevî (v. 676/1277) bu şahsa diyet de keffaret de gerekmez, çünkü hüküm istikrar kazanmış genel durumlarla ilgilidir, bazı şahıslarda görülen istikrar bulmamış nadir hallere göre hüküm verilmez der.²¹⁹

Bazıları da, devlet başkanı ya da o beldede bulunan devletin temsilcisi, nazarının etkili olduğu bilinen kimseyi toplum içinde yaşamaktan men eder. Fakirse devlet hazinesinden ona yetecek kadar maaş verir diyerek, buna Hz. Ömer'in, bulaşıcı bir hastalık olan, cüzzam hastalığına yakalanmış kimseyi toplum içine çıkmaktan men etmesini örnek göstermişlerdir.²²⁰ Yöneticilerin böyle bir takdir yetkisi söz konusudur. Fakihlerin çoğu gözü değen kimse biliniyorsa, o kişinin toplumdan uzak tutulması gerektiği kanaatindedirler. Hz. Peygamber (sav) soğan, sarımsak yiyen kimseyi cemaate gelmekten menetmiştir, nazarından korkulan kişinin ondan daha zararlı olduğunda şüphe yoktur derler.²²¹

Kanaatimizce bu tür hükümler, nazarı çok etkili olduğu bilinen kimseler için söz konusu olabilir. Bu kişiler yetkililerce uyarılır, bilinçsiz iseler çareler, korunma yolları öğretilir, söylenenlere uymazlarsa bu çarelere başvurulabilir. Ancak çoğu zaman nazarı değen kişiyi tespit etmek mümkün olmaz, ayrıca nazar genellikle irade dışı gerçekleşir, dolayısıyla bir yaptırımdan söz etmek zordur. Konuyla ilgili halkı bilinçlendirmek doğru seçenek olmakla beraber, bu meseleyi halkın nazarında daima canlı tutmak, bir kısım insanlarda bunun saplantı haline gelmesine sebep olup onların her olumsuzluğu nazarla irtibatlandırmalarına sebep olacağından dikkatleri buna çekmeden çözüm üretmek uygun olacaktır.

B. Okuyarak ve Dua Ederek Korunma

Nazarın iki türlü etkisi vardır, öldürücü nazar ve öldürücü olmayan nazar. Öldürücü nazar, insanın, hayvanın ölümüne, binanın yıkılmasına, bitkilerin

²¹⁹ Canan, "Hadis Külliyyatı", XI, 373.

²²⁰ Âlusi, "Ruhu'l Meânî", VII, 18.

²²¹ Canan, "Hadis Kiliyyatı", XI, 372.

kurummasına sebep olur. Bunun tedavisi yoktur. Bu şekilde yıkıcı nazara sahip kimseler azdır, bu kimselerin zararından korunmak, onların konuyla ilgili bilinçlendirilmeleri ya da onlara görünmemekle mümkündür. Öldürücü olmayan nazar engellenebilir, bu da üç şekilde olur;

1. Nazar meydana gelmeden önce, engellenebilir.

2. Nazar meydana geldikten hemen sonra bazı tedavi girişimlerinde bulunulabilir.

3. Rukye (okuyarak, meşru dua) ve zikirlerle tedavi edilmeye çalışılır.²²²

Nazarla başkasına zarar vermemek, başkasının nazarından etkilenmemek, ya da bu durumla karşılaşıldığında az zararla atlatabilmek için öncelikle bu konuda bilinçli olunmalıdır. Allah (cc)'ın izni olmadan kimsenin kimseye zarar ya da fayda veremeyeceği bilinmelidir.²²³ Karşılaştığımız her sıkıntıyı nazardan bilerek, irademizi zayıflatmazsak bu tür etkilere karşı daha dayanıklı oluruz. Savaş meydanında karşılaşılan iki ordudan, savaşa moral-motive ve techizat yönüyle daha hazırlıklı olanın galip gelme ihtimali yüksektir. Kuvvetli bir iman ve inanca sahip, kalbi Allah (cc) ve Peygamber (sav) sevgisiyle dopdolu, daima Kur'an'la, zikirle, tespihle meşgul olan kimse nazardan daha az etkilenir.²²⁴ Özellikle çalışmamızın ikinci bölümünde "Rukye" başlığıyla detaylı şekilde verdiğimiz ayetlerle ve dualarla korunmak ve rukye yapmak faydalı olur.

Burada nazardan korunmayla ilgili kısa bilgi vermekle yetineceğiz. Nazarı etkili olan kimse de, nazardan etkilenen kimse de aşağıdaki duaları ve bunların dışındaki diğer bazı ayetleri ve duaları okuyarak nazardan korunabilir. Bir kimse hoşuna giden bir şey gördüğünde bereketle dua etmesi gerekir. Yukarıda tam metnini verdiğimiz "Bahçe Sahibi Kıssası" olarak bilinen, bizim için ibret veren mesajlarla yüklü, inancında samimi ama fakir bir kimse ile, dünya malı açısından zengin ancak

²²² Ebu'l Münzir, Halil b. İbrahim Emin, *Cin, Büyü ve Nazardan Nasıl Korunmalıyız*, trc. Tacettin Uzun, Kervan Yayınları, Konya, 2008, s. 221.

²²³ Bakara, 2/102.

²²⁴ İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Tıbb-ı Nebevî*, s. 164.

inanç yönünden fakir ve samimiyetsiz iki kişinin aralarındaki konuşma bize örnek verilir. Konumuzla doğrudan ilgili olduğunu düşündüğümüz ayette, inancında samimi olan kişinin mal ve evlat çokluğuyla övünen, gururlanan arkadaşına “Bağına girdiğinde *مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ* Her şey Allah’ın dilemesiyledir. Kuvvet yalnızca Allah’ındır²²⁵ deseydin ya!.. diyerek uyardığını görüyoruz. Rabbimiz bu diyalogla bize yol göstermektedir. Peygamberimiz (sav) bu ayeti açıklar mahiyette, kişinin kendisinde veya malında hoşuna giden bir şey görmesi halinde, *مَا شَاءَ اللَّهُ* Allah’ın dilediği olur., *مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ* Allah’ın dilediği olur, Şüphesiz ki O güçlü, kuvvetlidir. *بَارِكْ اللَّهُ* Allah mübarek kalsın, *اللَّهُمَّ بَارِكْ فِيهِ* Ey Allahım onu mübarek kıl, *تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ* Yaratanların en güzeli olan Allah mübarek kalsın gibi bereket ifade eden dualarla dua etmesini istemiş, böyle yapması durumunda nazarının zarar vermeyeceğini bildirmiştir.²²⁶

Nazardan etkilenen kimseye rukye yapılabilir. Aşağıdaki örnekler bunlardan bazılarıdır. Cebrail (as)’in Hz Peygambere rukye yaptığı rivayet edilmiştir,

1. Sahabeden Ebu Said el-Hudrî (ra) diyor ki: Hz. Peygamberin hasta olduğu bir sırada Cebrail geldi ve “Ey Muhammed! Bir sıkıntın, rahatsızlığın mı var?” dedi. O’da “Evet” dedi. Cebrail ona şöyle rukye yaptı:

بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ. اللَّهُ يَشْفِيكَ، بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ.

“Allâh’ın adıyla sana eziyet veren her şeyden, bütün nefislerin şerrinden veya hasetçi gözden (seni okuyorum) sana rukye yapıyorum. Allah sana şifâ versin. Seni Allah’ın adıyla okuyorum.”²²⁷

2. Hz. Peygamberin de başkalarına rukye yaptığı bize nakledilir. Özellikle nazar değmiş olma ihtimali olanlara okuduğu dualardan iki tanesi şunlardır;

²²⁵ Kehf,18/39.

²²⁶ Müslim, “Zühd”, 74; Ebu Davud, “Nikah”, 36, “Edeb”, 101.

²²⁷ Müslim, “Selam”, 40.

بِسْمِ اللَّهِ يُبْرِيكَ وَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ، وَ مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ وَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي عَيْنٍ.

“Allah’ın adıyla. Seni o korusun, onun seni her türlü hastalığa, haset ettiği zaman hasetçinin şerrine ve her türlü nazarın şerrine karşı korumasını ve sana şifa vermesini dilerim.”²²⁸

“إِنْسَانًا أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ اتِّمَامَةً مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَ هَامَّةٍ وَ مِنْ كُلِّ عَيْنٍ لِأُمَّةٍ.”²²⁹ İnsana vehim, şüphe ve vesvese veren her türlü şeytanın, insana nazar eden her kem gözün şerrinden Allahın tam kelimelerine sığınırım.”²²⁹

Her türlü sıkıntıdan daima Allah’a sığınmamız gerektiği gibi nazardan da Allah’a sığınmamız tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber “Nazardan Allah’a sığının çünkü nazar haktır.”²³⁰ buyurmuş ve kendisi de daima Allah’a sığınmıştır.²³¹ Ebu Said el-Hudrî , “Allah’ın Rasülü cin ve insan nazarından Allah’a sığınırdu. Muavvizât (İhlas, Felak, Nâs) sureleri nazil olunca onları okumaya başladı.”²³² demiştir. Söz konusu bu uygulamalar aynı zamanda bir telkindir, telkinin tedavideki rolü inkâr edilemez.

VI. TEDÂVİDE TELKİNİN ÖNEMİ

Sözlükte telkin bir düşünceyi, anlayışı ve inancı muhataba eleştiriye mahal olmayacak şekilde açıkça ya da sezdirmeden hitabet ve ikna yöntemleriyle öğretip benimsetmek, fikir aşlamak ve davranış değişikliği meydana getirmektir.²³³ Saplantıların çoğu halk arasında bilinçsizce yapılan olumsuz telkinlerle oluşmaktadır. Daima nazar degecek korkusuyla yaşamak, yersiz, aşırı, akıl dışı, yoğun, inatçı bir korku²³⁴ olan nazar fobisine sebep olabilir. Bu da kişinin yaşam kalitesini düşüren bir huzursuzluğa dönüşür. Olumsuz telkinlerle, vesveseyle oluşan takıntılardan, olumlu mesajlar veren dualarla, olumlu telkinlerle ve tam tevekkülle kurtulmak mümkündür.

²²⁸ Müslim, “Selam”, 16, Münziri, *Müslim Muhtasarı*, s. 428.

²²⁹ Buhari, “Zikir ve Dua”, 768.

²³⁰ İbn-i Mace, “Tıp”, 32.

²³¹ Tirmizi, “Tıp”, 33, 36.

²³² Tirmizi, “Tıp”, 16, 33.

²³³ Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 38; Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 736.

²³⁴ Sayın, Esmâ, *Dua Terapisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012, s. 54.

Telkinin hastalıkların iyileşmesinde önemli etkisi olduğu birçok deneme ve tecrübelerle ortaya çıkmıştır. İnsan, çevresinden etkilenen ve çevresini etkileyen bir varlıktır. Dolayısıyla telkinin tarihi çok eskilere uzanır. Eski dönemlerden beri hekimlerin hastalarına telkinle destek verdikleri ve hipnozla, telkine açık hale getirilen hastalarda, telkinin tedavi yöntemi olarak kullanıldığı da bilinmektedir.²³⁵

Telkinin farklı şekilleri vardır. Bunlar içinde kendi kendine telkin ve başkası tarafından yapılan telkin önemlidir. Başkası tarafından yapılan telkinde saygınlık, güvenilirlik, zamanlama, tekrar, hatalı düşüncelerin yıkılması gibi ilkeler önemlidir. Yani telkin alan kişi, telkin verene ve telkinin fayda vereceğine inanması ve güvenmesi gerekir. Telkin alan isteksiz olursa, direnç gösterirse başarı sağlanamaz. Telkin veren bilgi ve tecrübe yönünden telkin alandan üstün olması gerekir. Uygun zaman ve mekânın seçilmesi, düzenli tekrarların yapılması, ısrarla devam edilmesi gerekir.²³⁶ Başkasının yaptığı telkin esnasında yine kişinin kendi kendine telkinine zemin hazırlamak, kuvvet vermek içindir.

Kendi kendine telkin esnasında kişi bir fikir üzerinde yoğunlaşır. Bu sırada konsantrasyonun sağlanabilmesi için dikkat bir noktada toplanır. Dikkatin bir noktada toplanmasını sağlayacak farklı teknikler vardır. Bunlardan birisi ve belki en önemlisi kısa ve özlü kelimelerin veya söz öbeklerinin sürekli tekrar edilmesidir.²³⁷

Kişi ile Allah (cc) arasında kurulan bir iletişim olan duada tekrarın olması ve ibadet olan duanın devamlı periyodik şekilde tekrarlanması kendi kendine telkinin bir yönünü oluşturur. Bu konuda hastaya sıkıntısını unutturup, boş ve anlamsız düşüncelerden uzaklaştıracak, moral değer kazandıracak en önemli hususlardan biri de Allah'ı zikirdir. Başta “kelime-i tevhid” olmak üzere “yâ şâfi” vb. Allah'ın güzel isimlerini, okunuşu ve anlamı bilinen kelimeleri ve cümleleri tekrarlamak kalbe huzur verir. Allah (cc) “*Haberiniz olsun ki, kalpler sadece Allah'ın zikriyle huzur bulur.*”²³⁸ buyuruyor. Kalp huzur bulursa insan huzurlu olur.

²³⁵ Güzel, Sümeyra, *Telkin ve Terapide Duanın Önemi*, Konya, 2009, s. 6.

²³⁶ Güzel, a. e, s. 16.

²³⁷ Sayın, a.g.e, s. 86.

²³⁸ Ra'd, 13/28.

Bilindiği gibi bir kimsenin hangi duygular içinde olduğu, onun yüz ifadelerinden ve halinden anlaşılır. Buna Psikolojide, *duygusal davranış düzeyi* denmiştir. Duygusal anlarda oluşup, duygusal yaşantı süresince devam eden fizyolojik değişimler de vardır. İçinde bulunduğumuz heyecanlı durumun çeşidine ve miktarına göre, kanın kimyasal özelliklerinde, kalp atış hızında, nefes alış veriş oranında, salgı bezlerinin ürettiği salgılarda önemli değişiklikler meydana gelir.²³⁹

Kişi hastalandığı zaman her derdin devasının olduğunu bilmesi,²⁴⁰ ve iyileşeceğine inanması onu ümitsizlikten kurtarıp daha güçlü bir moral düzeyine ulaştıracak, psikolojik yönden onu güçlü kılacak ve direncini arttıracaktır. Tedavide, kullanılan ilacın şifaya vesile olacağına tereddütsüz inanmanın, tedaviden olumlu sonuç almak için gerekli olduğunu bilmeliyiz. Hasta bu ümitle hayata tutunur, ümitsizliğin verdiği karamsarlıktan kurtulur ve morali düzelir. Kalbin ve beynin inanç ve kabulüne göre tepki veren vücudun hormon salgılarında gelişmeler olur ve hastalığı yenebilir.²⁴¹ Eskiden beri bilinen bu yöntemte tıpta Plasebo etkisi denilmektedir. İlacın ya da uygulamanın faydalı olacağına tam inanan birçok hastanın hiçbir etkisi olmayan ilaçla tedavi olduğu görülmüştür. Dua ve okuyarak tedavide de, okuyan ve hasta tam tevekkül ederek, şifayı verecek olanın Allah (cc) olduğuna tam inanarak, rukyeye devam ederse şifa bulması umulur.

Allah’a inancı olmayan kimselerin de “Ben iyi oldum” “iyiyim” “sağlıklıyım” gibi bir kelime veya birkaç kelimeden oluşan kesinlik ve kararlılık ifade eden kelimeleri hastaya tekrar ettirerek tedavi ettikleri bilinmektedir. İnsanın bir şeye tereddütsüz inanması ve inandığını telaffuz ederek pekiştirmesi, faydalı salgıların salgılanmasına sebep olacak, insan vücudunun kendi kendini onarma ve tedavi etme melekesi devreye girecektir.

Telkin geçmişten günümüze, hedef kitlesi insan olan, her sahada kullanılan bir metottur. Eğitim başta olmak üzere, din, tıp, hukuk vb. alanlarda farkında olarak veya olmayarak iletişim içinde olan hemen her ferдин ve branşın kullandığı bir

²³⁹ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s. 114.

²⁴⁰ Buhari, “Tıp”, 1.

²⁴¹ İbn Kayyım, *Tıbbı Nebevî*, s. 34.

araçtır. Dinin tebliğinde peygamberler başta olmak üzere her müslümanın sorumlu olduğu bir meseledir. Hz. Peygamber de bunun önemine dikkat çekerek iyi konuşmanın, hitabetin etkileyici²⁴² bir yönünün olduğunu bildirmiştir. Tıpta da bilgi birikimi, konuşması ve davranışlarıyla hastaya güven veren doktorların tedavide daha etkili oldukları bilinmektedir. Bu anlamda tebliğ gereği toplumun her açıdan nabzını tutması gereken bütün peygamberler toplum sağlığıyla da ilgilenmişlerdir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in de hastalara dua ettiğini, Kur'an okuduğunu, telkinlerde ve tavsiyelerde bulunduğunu biliyoruz.

²⁴² Ebu Davud, "Edeb", 95; Tirmizi, "Edeb", 63.

İKİNCİ BÖLÜM

RUKYE (OKUYARAK VE DUA EDEREK TEDAVİ)

I. RUKYE KAVRAMI

Rukye kelime olarak, yukarı çıkmak, okuyup üfleme, tedavi etmek anlamlarına gelmektedir. Rukye olarak okunan ayetlerin ve duaların kağıt üzerine yazılıp taşınan şekillerine muska denilmektedir.²⁴³ İstilahî anlamda ise, hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla okuyup, üfleme, dua etme, bir işin meydana gelmesi için tabiat üstü güce başvurma,²⁴⁴ anlamlarına gelir.

İnsanlık tarihine baktığımızda birçok toplulukta rukye inancının var olduğunu görüyoruz. Örneğin, Mısır halkı da hastalıkların tanrısal olduğuna, ancak bir “vesileyle” şifa bulacaklarına inanırlardı. O vesilenin de kahinler olduğunu kabul ederler, şifa ümidiyle onlara giderler, onlar da kendi yöntemleriyle hastaları tedavi ederlerdi. Güney Arabistan’da da benzeri inanışlar mevcuttu.²⁴⁵

Arapçadaki rukyeyi, hem afsunlama (*büyücü ve cadıların meşru olmayan işleri*) hem de dua ile tedavi diye anlamamız daha uygundur. Cahiliye devrinde Araplar rukyeyi müspet-menfi, meşru-gayr-i meşru maksatlarla yapılan işlerin hepsi için kullanmışlardır. İslami gelenekte ise rukye, Kur’an ve hadislerde temeli olan, manası ve maksadı belli “okuma”, “dua ile tedavi” ve “üfürme” tabiriyle ifade edilir.²⁴⁶ Rukye, Cahiliye Dönemin’de yaygın olarak kullanılan bir tedavi usulüdür. Birçok hastalık ve zehirlenmelere karşı rukye yapıldığı, bunu meslek edinen kimselerin olduğu bilinmektedir. Bu dönemde uğursuz sayma inancı yaygın olup, hastalık ve musibetler de uğursuzlukla ilişkilendirilirdi.²⁴⁷ Cahiliye Araplar’ı cinlerin gaybı bildiğine, insanlara zarar verebildiklerine, hastalıkların çoğunun onlardan geldiğine, tedavilerinin de ancak onlarla yakınlık kurarak olacağına inanırlardı. Bu anlayış onları cinleri ilahlaştırmaya kadar götürdü. Kur’an onların bu anlayışlarını,

²⁴³ Çelebi, İlyas, “Rukye”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 219.

²⁴⁴ Canan, “*Hadis Külliyyatı*”, XI, 330.

²⁴⁵ Atmaca, Veli, *Hadislerde Rukye*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46.

²⁴⁶ Canan, *a.g.e*, XI, 330.

²⁴⁷ Atmaca, *a.g.e*, s. 43.

“Allah ile cinler arasında soy bağı oluşturdular”²⁴⁸ ”Cinleri Allah’a ortak koştular, halbuki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O’na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Haşa O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir”²⁴⁹ şeklinde ifade etmiştir. Bu anlayış onları zor durumda kaldıklarında, hastalıkların tedavisinde cinlerle yakınlığı olduğu kabul edilen kişilere gitmeye sevk etmiştir.

O dönemde bu işlerle uğraşanlar toplum içinde önemli bir sosyal statüye sahipti. Onlar, kabilenin efendisi, hatibi, şairi, hükümdarların elçisi ve tabipleri olurlardı. Bu dönemde yapılan, iplik üzerine okumalar ve düğümler, hastanın kendisine, ağrıyan yerine okumalar, üflemler, bilinen rukyelerden bazılarıdır.²⁵⁰ Bu dönemde hastaların sihirbaz ve kahinlere şifa umuduyla gitmeleri, onlar tarafından tedavi edilmeleri, o dönem rukyesinin şirk ile ilgili söz ve uygulamaları ihtiva etmesi, rukyenin sihir temelli, hatta sihirle eş olarak telakki edildiği izlenimini kuvvetlendirmektedir.

İslam geldiği zaman, Cahiliye Araplar’ı puta tapan müşrik bir kavimdi, ayrıca içinde şirk unsurları taşıyan birçok uygulamaları vardı. Bunlar Hz. İbrahim (as)’den beri devam edegelen hak dinden sapmalar ve hak din içine sokulmuş hurafelerdi. Dolayısıyla cahiliye dönemi uygulamaları içinde hak dinlerin izlerini taşıyan hakikat kırıntılarına rastlamak da mümkündür. İslam, cahiliye adetlerini toptan kaldırma ya da yok sayma yerine, doğru davranışları ibka ederek, devamını sağladı. İçinde yanlışlar bulunan uygulamaları, yanlışları ayıklayarak ıslah etti, tamamı yanlış olanları ise ilğa edip ortadan kaldırdı.

Cahiliye döneminde uygulanan rukye de, temelini hak dinlerden alan, istismara açık bir tedavi uygulamasıydı, zaman içerisinde buna birçok asılsız uygulamalar eklenerek asıl hüviyetini kaybetmiş, birçok şirk unsurlarını ihtiva eder hale gelmiştir. Peygamberlerin mucizelerinde ve uygulamalarında rukyenin örneklerini görmekteyiz. Oğlu Yusuf (as)’un hasretiyle ağlamaktan gözleri kör olan Yakup (as)’un üzerine oğlunun gömleğinin atılmasıyla hiçbir cerrahi müdahale

²⁴⁸ Sâffât, 7/158.

²⁴⁹ Enam, 6/100.

²⁵⁰ Çelik, Ali, *İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 264,265.

olmaksızın gözlerinin görmeye başlaması,²⁵¹ Hz. İsa (as)’nın görme özürülü olanları ve alaca hastalarını tedavi etmesi bunlardandır.²⁵² Ayette “Allah (cc)’ın izniyle” ifadesi vardır. Bu vurgu gözden kaçırılmamalıdır. Şifayı verecek olan Allah (cc)’tır, O’nun izni olmadan kimse kimseye zarar veremez, kimse kimseden bir zararı def edemez.²⁵³

Onlar mucizedir elbet, ancak rukyenin meşru ve mümkün olduğunun açık delilleridir. Hz. Peygamber (sav)’in mucizelerinde de konuyla ilgili pek çok rivayet vardır. Ayrıca kendisine getirilen çocuklara, hastalara rukye yaptığını, zaman zaman da sahabeden rukye yapanlara gönderdiğini rivayetlerden biliyoruz.²⁵⁴

A. Rukyenin Mahiyeti

Yukarıda “Nazarın Aklî Delilleri” başlığı altında bir yönüyle değindiğimiz gibi, bu gün bilimsel verilerden doğada birçok ışınların olduğu, bunlardan “röntgen”, “x-ray” ışınları gibi bazılarının tespit edilebildiği ve insanlığın kullanımına sunulduğu, diğerlerinin de keşfi için çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu ışınların bazılarının zararsız bazılarının zararlı, zararlı olanların zararının ve etkisinin aynı olmadığı da bilinmektedir. Bu ışınların kişileri etkilemedeki durumu da kişiden kişiye, kişinin ona karşı kazandığı bağışıklığa göre değiştiği anlaşılmaktadır.

Hastanelerde röntgen odalarına hamile kadınların girmesinin yasak olduğu, röntgen çekimlerinde çocuklarda daha dikkatli ve hassas davranıldığı hatta bazen zaruret olmadıkça küçük yaştaki çocuklara röntgen çekilmediği de bilinmektedir. Bu da bize insanın zaman içerisinde doğada olan ışınlara karşı bağışıklık kazandığını gösteriyor. Güneşten gelen faydalı ışınların yanında ultraviyole ışınları gibi zararlı ışınların olduğu ve bunların yeryüzüne ulaşmasını engelleyecek atmosfer içerisinde ozon tabakası gibi filtrelerin ve engellerin olduğu da bilinmektedir.

²⁵¹ Yusuf, 12/96.

²⁵² Âli İmran, 3/49, Maide, 5/110.

²⁵³ Ena’m, 6/17; Yunus, 10/107.

²⁵⁴ İbni Mace, “Tıp”, 36.

Birinci bölümdeki ve yukarıdaki söz konusu örnekler, yüce Rabbimizin kainatta bulunan her şeyi koruyucu savunma sistemiyle yarattığını göstermektedir. Varlıklarda savunma sistemi olmamış olsaydı dünyadaki denge bozulur ve sıkıntılar yaşanabilirdi. Bu savunma sistemlerinden bir kısmı kendiliğinden harekete geçip çalışırken (refleks), bir kısmının irade ile çalıştırılıp, harekete geçirildiği bilinmektedir. Ya da doğal olarak bağışıklık kazanamamış kimselere rukye gibi uygulamalarla, kasdi bir irade ile bağışıklık, savunma kuvveti kazandırmak mümkündür. Hastalıklara karşı doğal olarak bağışıklık kazanamamış vücuda, aşı ile bağışıklık kazandırılması gibi.

Allah (cc) her derdin devasını ve her şeyin zıddını önceden yaratmıştır. Rukye için okuyanın nefsi ve nefesi, okuduğu kimsenin nefesine etki eder. İlaçla hastalık arasında olduğu gibi, ikisinin nefisleri arasında etki tepki meydana gelir. Okuyan kimsenin rukyesi ve nefesi sebebiyle, okunan kimsede meydana gelen reaksiyonla hastanın nefsi güçlenir ve hastalığa karşı direnci artar. İlaçla hastalık arasındaki en önemli husus etkileşimdir. Bu etkileşim maddî sebepli hastalıklarla ilaçlar arasında olduğu gibi, manevi sebepli hastalıklar arasında da olur. Okuyan kimse, kötü nefsin etkisini yok etmek için, okumaktan ve duadan destek alır, nefsinin enerjisini güçlendirir, nefes edenin nefsinin enerjisi güçlendikçe rukye daha etkili olur.²⁵⁵

Kişi, dini bağının kuvvetine göre, dini yaşantısının deruniliği nispetinde, nazar, cin, büyü gibi zararlı etkilere karşı bağışıklık kazanır veya savunma sistemi kuvvetlenir. Rukye ve dua vasıtasıyla bunun kasdî ve irâdî bir şekilde kazandırılması da mümkündür. Maddi rahatsızlıklarda ilacın fayda vermesi Allah (cc)'ın onun vasıtasıyla şifa vermesine bağlıdır. Çoğu zaman sebebi bilinemeyen, tedavisinden aciz kalınan hastalıkların rukye ile tedavi edilerek gözle görülebilen iyileşmelerin olduğuna şahit oluruz.

Rukye yapılan rahatsızlıkların içinde nazarın da olduğunu görüyoruz. Rukyenin nazardan koruması ya da nazardan sonra nasıl fayda sağladığını bu gün

²⁵⁵ İbn-i Kayyım, *Tıbb-ı Nebevî*, s. 228,229.

ulaşılan bilimsel veriler ışığında tam olarak anlamak ve açıklamak mümkün görünmemektedir. Ancak Allah (cc)'ın yaratılan her varlığa diğer varlıkları etkileyen, diğer varlıklarla bağlantı ve etkileşim sağlayan elektro manyetik bir alan verdiği bilinmektedir. Aynı zamanda her varlığa bir savunma mekanizması verdiği de malumdur. Bundan yola çıkarak rukye amacıyla okunan ayet ve duaların da, nazarı etkili olan kimsenin nefsinde oluşup gözünden çıktığı kabul edilen etkin enerjiye karşılık, koruyucu bir kalkan oluşturması veya koruyucu manyetik alanı güçlendirmesi, karşı taraftan gelen etkin zararlı enerjinin bu koruyucu alana çarparak geri yansımaları mümkündür.

Nedeninin maddi mi manevi mi olduğu bilinmeyen hastalıkların ilaçla tedavisinin yanında rukyeyle desteklenmesi doğru bir yöntemdir, faydalı olabilir.²⁵⁶ Peygamberimizin hastalığı tedavi şekillerine baktığımız da, tabii ilaçlarla, rukye ile ya da ikisinin bileşimiyle çareler aradığını ya da tavsiyelerde bulunduğunu görürüz.²⁵⁷ Nazar gibi maddi sebepli olmayan rahatsızlıklarda etkilenen kimsenin zikir ve meşru dua ile Allah'a sığınması, şifa dilemesi fayda verir. Bu gibi durumlarda kişinin kendisinin okuması mümkünse kendi okumalı, değilse Kur'an'ı doğru okumayı bilen, ihlaslı bir kimsenin okumasında da sakınca yoktur. Duanın ve Kur'an okumanın etkisi; okuyanın imanının kuvvetine, ihlasına, samimiyetine, hazırlıklı oluşuna, tevekkül gücüne, kalbinin temizliğine, şifanın verileceğine olan inancına göre olur.²⁵⁸

Kişinin kendisinin veya başkasının sağlık ve afiyeti için Allah'a dua etmesi, O'ndan şifa istemesi inancının tabii sonucudur. Allah (cc) Hz. Peygamber'e, *...onlara dua et, çünkü senin duan onlar için sükunettir.* (Onların kalplerini yatıştırır)...²⁵⁹ buyurmuştur. Kişinin kendisi için yaptığı duanın en faziletli dualardan olduğunu²⁶⁰ söyleyen Hz. Peygamber (sav) aynı zamanda kendisi hastalara dua

²⁵⁶ Sahihi Buhari, *Muhtasar-ı Tecridi Sarih*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya, 2004, s. 724,725.

²⁵⁷ İbnü'l-Kayyim, *Tıbbı Nebevî*, s. 40.

²⁵⁸ İbnü'l-Kayyim, *Zadü'l Mead*, III, 113.

²⁵⁹ Tevbe, 9/103.

²⁶⁰ Hâkim, "Da'avât", I, 543.

etmiş, dua etmeleri için hastaların kendilerine öğretmiş, mü'minlerin birbirlerine yaptıkları duanın sadaka²⁶¹ olduğunu, en makbul dualar olduğunu vurgulamıştır.²⁶²

Usulüne uygun bir şekilde tedavi maksadıyla Kur'an'ı Kerim'den ayet ve surelerin okunmasının, dua edilmesinin meşru olduğu, sahih hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Kur'an okumanın ve dua etmenin kişiyi motive ederek aksiyona sevk ettiği, insana manevi bir güç verdiği, ruhî bir rahatlık, dinginlik meydana getirdiği inkâr edilemez.²⁶³

B. Hz. Peygamber'in Rukyeye Yaklaşımı

Peygamberimiz (sav)'in İslam'ın ilk yıllarında, müslümanların şirk alışkanlıklarından uzaklaşmaları, tevhid anlayışının saf şekliyle yerleşmesi için, rukyeyi yasakladığını, sonra kontrollü şekilde serbest bıraktığını, zaman zaman da emrettiğini, teşvik ettiğini görüyoruz. Hz. Peygamber (sav)'in rukyeyi yasakladığını bildiren rivayetleri nasıl anlamamız gerektiğiyle ilgili bir müşkil karşımıza çıkmaktadır. Rasûlüllah (sav)'ın İslam'ı tebliğ sürecine bütüncül olarak baktığımızda bunu anlamak zor değildir. Özellikle İslam'ın ilk dönemlerinde yanlış inanç ve algıları benimsemiş insanların yıllardır uyguladıkları davranışları unutturup, yeni dinin saf tevhit inancını benimsetmek elbette kolay olmadı. Dinin temel esaslarının doğru bir şekilde yerleştirilmesinin birinci hedef olduğu bu dönemde, buna benzer uygulamaları birçok meselede görürüz. Vahyin ilk dönemlerinde, ayetlerle karışması endişesiyle hadislerin aynı yerlere yazılmasının yasaklanması²⁶⁴, sonra serbest bırakılması; içinde şirk ve isyan temaları taşıyan kabir ziyaretlerinin yasaklanması ve sonra serbest bırakılması;²⁶⁵ ihtiyaç amaçlı, kurban etlerini daha sonra tüketmek üzere saklamanın yasaklanması, şartların değişmesinden sonra serbest bırakılması bunlardan bazılarıdır.

Birbiriyle çelişir gibi görünen hadislerde, bazen hadislerin söyleniş zamanını, mekanını, kime, niçin, hangi ortamda söylendiğini, vürut sebebini bilmiyoruz;

²⁶¹ İbn-i Hibban, *Sahih*, "Ed'ıye", No. 903.

²⁶² Müslim, "Zikir", 87,88.

²⁶³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 811.

²⁶⁴ Müslim, "Zühd", 72; Ebu Davud, "İlim", 31.

²⁶⁵ Nesai, "Cenaiz", 100; İbn-i Mace, "Cenaiz", 47.

bazen konuya bütüncül bakamayışımız gibi durumlar, doğal olarak rivayetlerin farklı algılanmasına sebep olmaktadır. Rukyenin yasak olduğuna delil getirilen rivayetlerden bir tanesinde Hz. Peygamber (sav) şöyle buyuruyor: *“Bana bütün ümmetler gösterildi, peygamberler ümmetleriyle beraber geçiyorlardı, bazı peygamberler de yanlarında kimse olmaksızın tek başlarına geçti. Sonra bana uzaktan büyük bir karaltı gösterildi, bu kalabalık nedir, bu benim ümmetim midir? Diye sordum, bu Musa peygamberle kavmidir, diye cevap verildi. Sonra bana ufka bak denildi, baktığımda ufku dolduran büyük bir karaltı görüldü, sonra şu tarafa bak denildi. Birde baktım ki, büyük bir karaltı, ufku başta başa kaplamış, bana bu senin ümmetindir, bunlardan yetmiş bin kişi hesaba çekilmeden cennete girecektir denildi.”*

Bunu söyledikten sonra Rasülullah (sav) odasına girdi. Orada bulunanlar hesaba çekilmeden cennete gireceklerin kim olduğuyla ilgili aralarında tartışmaya başladılar. Bazıları Peygamber (sav)’in ashabı olarak onlar biziz derken, bazıları da biz cahiliye devrinde doğduk ve o dönemdeki bazı günahlara bulaştık, dolayısıyla onlar bizim İslam devrinde doğan çocuklarımızdır diyorlardı. Bu tartışma Peygamberimiz (sav)’e ulaşınca, odasından çıktı ve şöyle buyurdu: *“Hesaba çekilmeden cennete girecek mü’minler, afsunlama yapmayanlar, uğursuzluk inancına sahip olmayanlar, şifanın dağlamaktan değil (Allah’tan olduğuna inananlar) ve her hususta Allah’a tevekkül eden (ona dayanıp güvenenlerdir) buyurdu”*.²⁶⁶

Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere, Allah’ın dışında başka şeylerden şifa beklemek doğru değildir. Doğru tevhid akidesine sahip mü’min, sebeplere yapışır ancak sonucu, şifayı sebeplerden, vasitalardan beklemez. Hadisi şerifte yasaklanan, sebeplere başvurmak değil, sonucun sebeplerden beklenilmesidir. Afsunlama, İslam’dan çok öncelere dayanan, daha çok büyücülerin, sihirbazların ve cadıların yaptığı tedavi uygulamalarına verilen isimdir. Uğursuzluk inancı ise, yapılacak işlerde, verilecek kararlarda nesne, olay, fiil ve durumları yorumlayıp hüküm çıkarmaktır. Kuşların uçuşlarından, ötüşlerinden ve hareketlerinden uğur ya da uğursuzluk çıkarmak gibi ki bunlar İslam’ın şiddetle yasakladığı inançlardır.

²⁶⁶ Buhari, “Tıp”, 32.

Rukyeye ve muskaya karşı İslam'ın ilk devirlerinde daha sert bir tutum sergileyen Rasülüllah (sav), daha önce de belirttiğimiz gibi, tevhid akidesinin yerleşmeye başlamasından sonra rukyeleri kontrol ederek, şirk içermeyenleri serbest bırakmıştır. Bu uygulamayı bildiren rivayetlerden bazıları şunlardır;

1. Avf b. Malik (ra.) şöyle anlatıyor: Biz cahiliye döneminde afsunlama yoluyla tedavi yapardık, “Ey Allahın Rasülü bu hususta ne dersiniz?” diye sorduk. Bize “*Okuduğunuz duaları bana arzedin, bakayım*” buyurdular. (Biz de okuyup arzettik, onları dinledikten sonra) “*İçerisinde şirk olmayan dua ile rukye yapmakta bir sakınca yoktur*” buyurdular.²⁶⁷

2. Enes (ra) dan rivayet edildiğine göre, Peygamber (sav) zehirli bir hayvanın zehirlemesi (hume), nazar değmesi ve nemle (bir çeşit çıban) için rukyeye ruhsat verdi.²⁶⁸

3. Cabir b. Abdullah şöyle dedi, Peygamber (sav) Hazm Oğulları'na yılan rukyesi hakkında ruhsat verdi. Esmâ bt. Umeys'e de “*Yanılmıyorsam kardeşimin oğullarının zayıflamış olduğunu görüyorum, yoksa bir ihtiyaçları mı var?*” buyurdu. Esmâ: Hayır! Fakat onlara çabuk nazar değişiyor dedi. Peygamberimiz (sav): “*Onlara rukye yap*” buyurdu. Esmâ (ra), ben rukye yapması için çocukları kendisine götürdüm, “*O, onlara sen rukye yap buyurdu.*”²⁶⁹ dedi.

4. Umeyr Mevla Âbi'l Lahm (ra) şöyle dedi: Efendilerimle birlikte Hayber Gazvesinde bulundum. Benim hakkımda Rasülüllah (sav) ile konuştular ve ona benim köle olduğumu söylediler...” Peygamberimiz (sav)'e akıl hastalarına okuyup tedavi ettiğim bir rukyeyi arzettim, ondan bazı bölümleri atıp bazı bölümleri uygulamaya devam etmemi emretti.²⁷⁰

Rukye hususunun, ehli kitapla iç içe yaşayan Medine ehli içinde daha çok yaygın olduğu sanılmaktadır. Muavvizeteyn (falak, nas) surelerinin yaygın kanaate

²⁶⁷ Müslim, “Selam”, 64; Ebu Davud, “Tıp”, 18.

²⁶⁸ İbn-i Mace, “Tıp”, 34; Müslim, “Selam”, 45; Tirmizi, “Tıp”, 15.

²⁶⁹ Müslim, “Selam”, 46; Tirmizi, “Tıp”, 17.

²⁷⁰ Tirmizi, “Siyer”, 9 (Hasen Sahihdir.)

göre Medine’de nazil olmasının buna delil olabileceği ileri sürülmüştür. İlk zamanlarda Peygamberimizin, konuyla ilgili soru ve başvurularda çoğunlukla sabretmelerini ve tevekkül etmelerini öğütlediği söylenmektedir.²⁷¹ Muavvizeteyn surelerinin nazil olmasından sonra, Peygamberimizin rukye yaptığı duaları bırakıp, sadece “*falak, nâs*” sureleriyle rukye yaptığını söyleyenler de vardır.²⁷²

5. Bazen de Peygamberimizin bazı hastalara rastladığında “*ona rukye yapın...*”²⁷³ “...Sizden kim mü’min kardeşine faydalı olabilecekse olsun”²⁷⁴ dediğini görüyoruz. Bu da bize başkasından dua ve rukye talebinde bulunmanın caiz olduğunu göstermektedir. Ancak bu, o dönemde menfaat sağlamak amacıyla rukye yapmayı meslek edinen sahabenin olduğu anlamına gelmemektedir.

6. Aişe (ra)’den rivayet edilen bir hadiste, Peygamberimizin Aişe validemizin kendisine nazardan dolayı rukye yaptırmasını emrettiği ifade edilmektedir.²⁷⁵

7. Ümmü Seleme (ra) den rivayet edilen bir hadiste denildi ki, Rasûlullah (sav) eşi Ümmü Selemenin evinde yüzünde sarılık olan bir cariye gördü de, “*Buna rukye yaptırınız, onda nazar olduğunda şüphe yok*” buyurdu.²⁷⁶

8. Bu konuyla ilgili hadislerden birinde de Hz. Peygamberin Hafsa validemize okuma-yazma öğretene Şifa bt. Abdillâh (ra)’a, “*Hafsa’ya yazmayı öğrettiğin gibi ”nemle” rukyesini de öğretseydin ya!*”²⁷⁷ dediği rivayet edilir.

²⁷¹ Atmaca, *Hadislerde Rukye*, s. 108,109.

²⁷² Tirmizi, “Tıp”, 16; İbni Mace, “Tıp”, 33 ; Tirmizi, “Tıp”, 16.

²⁷³ Müslim, “Selam”, 59,60.

²⁷⁴ Müslim, “Selam”, 61.

²⁷⁵ İbn-i Mace, “Tıp”, 33; Müslim, “Selam”, 44.

²⁷⁶ Buhari, “Tıp”, 35.

²⁷⁷ Ebu Davud, “Tıp”, 18. Şifa bt. Abdillâh, rukye işleriyle de ilgilenen, kültürlü bir kadındır. Hz. Ömer halifeliği döneminde yakın akrabası olan bu kadını bazı konuları istişare etmiştir. Bu hadiste ve diğer bazı hadislerde geçen “*nemle*” karınca anlamına gelmektedir. Ağrılı sivilce ve çıban şeklinde ortaya çıkan kabarcıklar (veziküller), karınca ısırığı gibi ağrı verdiğinden ve siyah karıncalar gibi görüldüğünden muhtemelen bu ad verilmiştir. Ahmet Davudoğlu bu hastalığa “*sıraca*” hastalığı demiştir. Halbuki “*sıraca*” (scorfula, domuzbaşı, hanâzîr) daha çok ensede görülen bir hastalıktır. Nemle hastalığı hakkında mütercim Asım Efendinin verdiği bilgilerle günümüz tıp literatürü karşılaştırıldığında, bunun “*sıraca*” hastalığı değil “*zona*” hastalığı olduğu anlaşılır. Rukyetü’n nemle (Nemle duası) hadislerden anlaşıldığına göre, İslam öncesinden kullanılagelen bir rukyedir. (Asım Efendi, Kamus, IV, 125; Güler, Zekeriya, *Kırk Hadiste Kadın ve Aile*, 3. Baskı, Konya, 2005, s. 24-25 Konu ilahiyat ve tıp alanında ehil kimseler tarafından detaylı şekilde araştırılıp incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Konuyla ilgili hadisler toplanarak bütüncül şekilde değerlendirildikten sonra, tıp

Söz konusu rivayetlerden anlaşılın, Peygamberimiz (sav) İslam'ın ilk yıllarında, tevhid akidesini yerleştirmek için, tek olan Allah inancına aykırı olan her şeyi yasaklayıp kaldırdığı gibi rukyeyi de yasaklamış, tevhid inancı hakim olmaya başladıktan sonra, şirk unsuru olup olmadığını kontrol ederek serbest bırakmıştır. Böylece rukye şirk ve hurafelerden ayıklanarak ıslah edilmiştir. Sonraki zamanlarda İslam'ın aslına uygun olmayan inançlar, özellikle yabancı kültürlerin etkisiyle, tekrar hakim hale gelmiştir.

C. Rukye Yapan Sahabîlerden Bazıları

Rasülüllah (sav) hastalandığı zaman Cebrail (as)'in gelerek, ona rukye yaptığından yukarıda bahsetmiştik. Rasülüllah (sav)'ın kendi kendine rukye yaptığı, Hz. Aişe validemizin ve diğer sahabenin Peygamberimize rukye yaptıkları rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Aişe (ra), Allah Rasülü (sav) hastalandığı zaman muavvizât (İhlas, Falak, Nâs) surelerini okuyup ona üflediğini söyler ve şöyle der, *“Ağrısı şiddetlendiği zaman ona ben okurdum ve onun elinin bereketiyle kendi elini onun vücuduna sürerdim.”*²⁷⁸

Rasülü Ekrem (sav)'in başkalarına rukye yaptığı birçok hadis ile sabittir. Bazen de o, hastayı rukye yapması için başkalarına havale eder ya da hastaya bazı dua ya da ayetleri öğreterek kendisinin okumasını söylerdi.²⁷⁹ Sahabe içinde rukye yapan kadınlar ve erkekler vardı. Konuyla ilgili bir kanaat vermesi açısından bunlardan bazılarının ismini vermekte fayda görüyoruz. Rukye yapmış hanım sahabîler: Hz. Aişe, Hafsa bt. Ömer, Esmâ bt. Ebî Bekr, Esmâ bt. Umeyy, Ümmü Seleme, Meymune bt. Haris el-Hilâlî, Şifa bt. Abdilleh, Ümmü benî Hazm es-Sâ'idiyye. (Radiyahü Anhünne)²⁸⁰

Rukye yapmış erkek sahabîler: Ali b. Ebî Talip, Osman b. Affan, Enes b. Malik, Abdullah b. Ömer, Osman b. Ebi'l Âs, Ubade b. Samit, Ebu Sabit Sehl, Ebu Said el-Hudrî, Abdullah b. Mes'ud, İlâka b. Suhâr, Amr b. Hazm Oğulları, Malik

sahasının verilerinden de yararlanılarak bu hastalığın modern tıpta karşılığı ve özellikleri bütün yönleriyle ortaya konulabilir.

²⁷⁸ Buhari, “Fedâilü'l Kur'an”, 14; Ebu Davud, “Tıp”, 19.

²⁷⁹ Müslim, “Selam”, 46.

²⁸⁰ Atmaca, “Hadislerde Rukye”, s. 150-178.

el-Eşcaî, Amr b. Hanne, Abdullah b. Zeyd, Halit b. Velit, Büdeyl b. Amr el-Hatmî, Hubeb b. Fudeyk b. Amr es-Selâmânî, Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî (Radiyallahü Anhüm)

Rukye yapacak kişinin bu işi, Allah (cc) rızası için, ücretsiz yapıyor olmasına, ibadetle ilgili sorumluluklarını yerine getiriyor olmasına dikkat edilmelidir. Ayeti kerimenin ifadesiyle, *“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak alemlerin Rabbidir.”*²⁸¹ *“...Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek (faydalı olmak) istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah’ın yardımı iledir. Yalnız ona dayandım ve ona döneceğim.”*²⁸² diyen, şifayı verenin sadece Allah (cc) olduğunda şüphesi olmayan, Allah (cc)’tan başka hiçbir kuvvete ve desteğe ihtiyaç duymayan samimi kişiler tercih edilmelidir. Ancak rukye yaptıran kişinin vereceği ücret ya da hediyenin alınmasında sakınca yoktur.

D. Rukye Yapıldığı Bilinen Hastalıklardan Bazıları

1. Nazar İçin Rukye yapılmıştır. Ebu Said (ra) şöyle demiştir, Rasülüllah (sav) cinlerin ve insanların nazarından Allah’a sığınırdı. Sonra muavvizeteyn (Felak ve Nas) sureleri nazil olunca bunları aldı (rukye için onları okumaya başladı) diğer duaları bıraktı.²⁸³

2. Zihinsel engelliler için, Peygamberimiz (sav) rukye yapmış ve hastalar iyileşerek dönmüşlerdir.²⁸⁴

3. Abdullah ibn-i Mesud (ra) ruhsal hastalıklar ve stres için rukye yapılabileceğini söylemiş ve bazı duaları nakletmiştir.²⁸⁵

4. Cin ve şeytandan korunmak için, unutkanlık ve hafıza zayıflığı için rukye yapılmıştır.²⁸⁶

²⁸¹ Şuarâ, 26/127.

²⁸² Hud, 11/88.

²⁸³ İbn-i Mace, “Tıp” 33.

²⁸⁴ İbn-i Mace, “Tıp”, 46; Ebu Davud, “Tıp”, 19.

²⁸⁵ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, II, 41,42.

²⁸⁶ İbn-i Mace, “Tıp”, 36, 46 ; Tirmizi, “Tıp”, 18 (Hasen Sahihtir).

5. Akrep, yılan ve diğer böcek ısırılmaları için rukye yapılmıştır. Bu konu, rukyeyle ilgili en çok hadis bulunan meselelerden birisidir.²⁸⁷ Bu konuyla ilgili hadislerden birinde Hz. Ali (ra) şöyle der: Rasülüllah bir gece namaz kılıyordu elini yere koyunca akrep soktu, onu tutup eliyle öldürdü. Namazı bitirdiğinde “*Allah akrebe lanet etsin ne namaz kılan bıraktı sokmadık ne başkalarını, ne peygamber bıraktı ne de diğerlerini...*” diyerek süt ve su istedi. Onları bir kaptaki karıştırarak akrebin ısırıldığı yere sürerek ovdu. Bunu yaparken Falak ve Nas surelerini okuyordu.²⁸⁸

Konuyla ilgili, “*Nazar değmesi ve yılan sokmasının ve zehirli böcek ısırmasının (hume) dışında nefes etmek yoktur.*”²⁸⁹ hadisi vardır. Bu rivayetle Rasülullah (sav), kanaatimizce nazar ve zehirli hayvanların sokması dışında hiçbir şeye rukye yapmayın, rukye yapmak yasaktır, ya da rukye yapmak fayda vermez demek istememiştir. Aksine nazar, yılan ve zehirli böcek sokmasında bundan daha üstün ve daha faydalı bir dua yoktur. Ya da, bu gün için bilebildiğimiz ya da tecrübe ettiğimiz rukye dışında yapılabilecek bir şey yoktur demek istemiştir. Konuyla ilgili diğer hadisler ve hadisin devamı buna işaret etmektedir.²⁹⁰

6. Konuşamayan veya konuşma sıkıntısı çekenlere rukye yapılmıştır.²⁹¹

7. Hummâ gibi ateşli hastalıklara rukye yapılmıştır. İbni Abbas (ra): Rasülüllah (sav) Hummâ ve diğer ağrılar için şu duayı öğretirdi der,

بِسْمِ اللَّهِ الْكَبِيرِ أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنْ شَرِّ عِرْقِ النَّعَارِ وَ مِنْ شَرِّ حَارِّ النَّارِ.

“*Yüce Allah’ın ismiyle, çatlayan (kanı durmayan) damarın şerrinden, ateşin hararetinin şerrinden Ulu Allah’a sığınırım.*”²⁹²

8. Durmayan kanamalar için rukye yapılmıştır.²⁹³

²⁸⁷ Müslim, “Selam”, 46; Ebu Davut, “Tıp”, 19.

²⁸⁸ *Kenzul Ummal*, Tıp, X, 28544.

²⁸⁹ Ebu Davud, “Tıp”, 18.

²⁹⁰ İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Tıbb-ı Nebevî*, s. 223.

²⁹¹ İbn-i Mace, “Tıp”, 40.

²⁹² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 643, İbn-i Mace, “Tıp”, 37.

9. Yediğini devamlı kusan için rukye yapılmıştır.²⁹⁴

10. Ağrılar ve kanamalar için rukye yapılmıştır.²⁹⁵

11. Nemle (sivilce, çıban) için rukye yapılmıştır.²⁹⁶ Verem ve veba için, diş ağrısı, baş ağrısı ve baş dönmesi için de rukye yapılmıştır. Görüldüğü gibi sadece psikolojik değil, fizyolojik kaynaklı hastalıklar için de rukye yapılmıştır. Çünkü rukye bir telkindir ve duadır, meşru her şey için dua edilir.

II. DUANIN ÖNEMİ

‘دَعَوٌ’ “d.a.v” kökünden olan ‘الدُّعَاءُ’ “dua” kelimesi, çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek gibi anlamlara gelir.²⁹⁷ Çeşitli türevleriyle Kur’an’da iki yüze yakın yerde geçmektedir. Genel olarak: Birini çağırmak²⁹⁸, dua etmek, yalvarmak yakarmak²⁹⁹, sevk etmek, teşvik etmek³⁰⁰, ibadet etmek³⁰¹, yardım istemek³⁰², söz³⁰³ anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca dua anlamında başka kavramlar da geçer, ibadet, salat, nida, kavı, tazarru, sual, istiane, istiğase, istiğfar, istiaze, tevbe³⁰⁴ bunlardan bazılarıdır.

Din ıstılahında: Allah’ın yüceliğini ve azametini bilen insanın, her şeye gücü yeten O kudret ve otoriteye karşı aczini ve zafiyetini itiraf etmesi, korkunun da eşlik ettiği sevgi ve saygı ile O’nun lütuf, nimet ve yardımını, dünya ve ahirette nimetler ve iyilikler ihsan etmesini; üzerindeki sıkıntı, hastalık, dert ve belayı kaldırmasını; günah, hata ve kusurlarını bağışlamasını dilemesi, yalvarıp yakarması ve O’na halini arz edip niyazda bulunması demektir.³⁰⁵

²⁹³ Ebu Davud, “Tıp”, 18.

²⁹⁴ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 514, 546.

²⁹⁵ Buhari, “Tıp”, 26; Müslim, “Selam”, 44; Ebu Davut, “Tıp”, 18.

²⁹⁶ Müslim, “Selam”, 45.

²⁹⁷ Karaman, Fikret ve diğ. “*Dini Kavramlar Sözlüğü*”, DİB, Ankara, 2010, s. 128.

²⁹⁸ Enfal, 8/24; Yunus, 10/25; Nur, 24/63.

²⁹⁹ Bakara, 2/186; Âraf, 7/55.

³⁰⁰ Fussilet, 41/33; Yusuf, 12/33.

³⁰¹ Mü’min, 40/60; Âraf, 7/194.

³⁰² Bakara, 2/23.

³⁰³ Araf, 7/5.

³⁰⁴ Karagöz, İsmail, *Dualar*, DİB Yayınları, 3. Baskı, 2011, Ankara, s. 26-31.

³⁰⁵ Karagöz, İsmail, a. e, s. 23.

Dua, sözlü ve fiilî olarak iki şekilde olur. Sözlü dua, akıl ve kalbin eşlik ettiği, telaffuz edilerek dil ile yapılan duadır. Kulun fiilen yapılması gerekeni yapması, istediği şeyin şartlarını hazırlayıp meşru olan her tedbiri alması, maddî sebepleri yerine getirmesi fiili duadır. Fiilî hazırlığı yapan kişi, gücünü aşanı ve iradesi dışında kalanı tam bir tevekkül ve teslimiyetle Allah'tan ister. Hastalanınca doktora gider, doktorun tavsiyelerine uyar, ilacını gereği gibi kullanır şifayı Allah'tan ister.

İslam'da dua, insanın yaratılışının gayesi olan ibadetin bir çeşididir. Ayette: *“(Ey Rasülüm!) De ki; Duanız/İbadetiniz/ İmanınız olmasa Rabbim size ne diye değer versin.”*³⁰⁶ buyrulurken, hadiste *“Dua ibadettir”*³⁰⁷ buyrulurken duanın ibadet olduğu, bunun da ötesinde *“Dua ibadetin özüdür”*³⁰⁸ rivayetiyle duanın ibadetler içinde en değerlisi olduğu bildirilmiştir. Çünkü kulun aciz ve fakir olduğunu, her şeyi bilen, işiten ve her şeye gücü yeten Allah (cc)'tan başka sığınacağı bir otoritenin olmadığını bilmesi, onun huzurunda boyun büküp, bütün benliğiyle iltica ederek ihlasla yaptığı dua en değerli ibadettir. Hz. Peygamber'in *“Allah katında duadan daha değerli bir şey yoktur”*³⁰⁹ sözünden bunu anlıyoruz. İşte bu Allah (cc)'ın insanı yaratmasındaki gayenin özüdür.

İbadet sadece ihtiyaç hissedildiğinde değil, her zaman ve karşılığı ahirette alınmak ümidiyle yapılır. O halde mü'min sıkıştığında el açtığı zaman Rabbinin yardımını görmek istiyorsa, öncesinde Allah (cc)'la olan bağı güçlü tutmalıdır. Bu durum Hz. Peygamber tarafından: *“Sıkıntılar ve tasalar anında duasının Allah tarafından kabul edilmesi kimi sevindirirse bolluk zamanında çok dua etsin.”*³¹⁰ *“Genişlik zamanında dua etmek kadar Allah'a hoş gelen bir şey yoktur.”*³¹¹ *“Kim Allah'a dua etmezse Allah ona gadab eder”*³¹² rivayetlerinde ifade edilmiştir. İmtihan için yaratılan insan, bolluk, rahat, konfor içinde olduğunda çoğu zaman gaflete dalar. Kur'an'da *“İnsana ihsanda bulunup nimetler verdiğimiz zaman, yüz*

³⁰⁶ Furkan, 25/77.

³⁰⁷ Tirmizi, “Da'avât”, 1; İbn-i Mace, “Dua”, 1.

³⁰⁸ Tirmizi, “Da'avât”, 12.

³⁰⁹ Tirmizi, “Dea'vât”, 1; İbn-i Mace, “Dua”, 1.

³¹⁰ Tirmizi, “Dua”, 8.

³¹¹ Tirmizi, “Da'avât”, 1; İbn-i Mace, “Dua”, 1.

³¹² Tirmizi, “Dea'vât”, 2; İbn-i Mace, “Dua”, 1.

çevirir, yan çizer. Ona bir şer dokunduğunda da yalvarıp, yakarıp durur."³¹³ Allah sıkıntısını kaldırdığı zaman, ben bu işi kendi bilgi ve becerimle hallettim der. Onun kendisi için imtihan olduğunu bilmez.³¹⁴ buyrulmuştur.

Dua vasıtasıyla Rabbiyle bağımlı daima canlı tutan kişi, güvenlik içinde oynayan çocuklarını müdahale etmeden gözlemleyen anne-babanın, güvenliği tehlikeye giren çocuğun imdadına koştuğu gibi, insan gerçekten sıkışıp bütün benliğiyle imdat dediği zaman Rabbinin yardımını yanında bulur. Atalarımızın "*Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez*" sözüyle ifade ettikleri budur. Hz. Peygamber, "*İki dua reddedilmez veya çok az reddedilir. Bunlar, ezan okunurken ve sıkıntı zamanlarında yapılan duadır*"³¹⁵ buyurur. Mekke'de işkenceye uğrayan Zinnîre'nin başından geçenler bunun güzel bir örneğidir. Müşrikler, kendisini öldüresiye dövdüler ve gözleri görmez oldu. Fakat onun tahammül edemediği asıl şey, terk ettiği putların ceza olsun diye onu âmâ yaptığını hem alay hem de hakaret olarak kendisine söylemeleri olmuştu. Hüzün ve kederle ağlayıp zühd ve takva içinde mazlum haliyle ve samimiyetle dua etti, ertesi gün kendisine işkence edenlerin şaşkın bakışları arasında tekrar görmeye başladı. Sonra Ebu Bekir onu satın almış ve azad etmiştir.³¹⁶

Dua eden insan, isteğinin aynısı verilmediği durumlarda duasının kabul edilmediğini zanneder. Halbuki "*Bana dua edin, duanızı icabet edeyim*"³¹⁷ ayeti, "*Allah çok hayalî ve cömerttir. Kulu dua etmek için O'na ellerini kaldırdığı zaman onun ellerini boş çevirmekten haya eder*"³¹⁸ rivayeti, "*Ben kulumun, benim hakkımdaki zannı üzereyim. Kulum bana dua ettiği zaman hemen yanımdayım*"³¹⁹ kudsî hadisi, şartlarına uygun olarak yapılan her duaya karşılık verileceğini bildirir. Cevap verilmesi, istenilen şeyin aynısının verilmesi anlamına gelmez. Bu karşılığın şeklini ise şu rivayet açıklar: "*Hiçbir Müslüman yoktur ki bir günah, yakınlarla bağımlı kesme talebi dışında Allah'tan bir istekte bulunsun da, Allah ona şu üç şeyden birini vermesin: Ya istediğini aynen verir, ya duasının karşılığını ahireti için saklar,*

³¹³ Fussilet, 41/51.

³¹⁴ Zümer, 39/49.

³¹⁵ Ebu Davud, "Edep", 41.

³¹⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 807.

³¹⁷ Mü'min, 40/60.

³¹⁸ Tirmizi, "De'avât", 118; Ebu Davud, "Salat", 358.

³¹⁹ Buhari, "Tevhid", 15,35; Müslim, "Tevbe", 1; "Zikir", 2,19; Tirmizi, "Zühd", 51.

ya da duanın karşılığı olan bir kötülüğü ondan kaldırır. Dediler ki o halde çok dua edelim. (Allah Rasülü) buyurdu ki Allah da çok kabul eder.”³²⁰ Bunu şöyle bir misalle daha iyi anlamak mümkündür. Hasta doktora gidip bana şu ilacı ver dese, doktor hastanın durumuna bakar değerlendirir. Hastanın talep ettiği ilaç uygunsa istediği ilacı verir, gereksiz ya da zararlı ise hiç vermez veya daha iyisini verir. İstedığımız şeyin hakkımızda hayırlı olup olmadığını en iyi bilen Allah (cc)’tır. Bazen aynısını verir, bazen hiç vermez, bazen daha iyisini verir ki, ahiretimiz için kabul etmesi daha hayırlıdır. Madem dua bir ibadettir ve ibadetlerin özüdür o halde karşılığı da ahirettedir.

Duanın manevî hastalıklara yani psikolojik ve ruh sağlığı açısından faydalı olduğu, kişinin ahlâkî duygularını güçlendirdiği, kötü huy ve duygularından uzaklaşmasına sebep olduğu, sabır ve tahammül gücünü artırdığı, gam, keder, sıkıntı ve bunalımlarını giderdiği, bilinen bir durumdur. Bunun yanında, tıbbî ve fizyolojik tesirleri de klinik olarak tespit edilmiştir. Fransa’daki Luordes isimli tıp bürosu modern tıbbın müdahale edemediği veya müdahale edildiği halde sonuç alınamayan bazı vakalarda duanın tesirinin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu etki inancı olmayan insanlarda da gözlemlenmiştir.³²¹

Psikolojik sıkıntı yaşayanlar çoğu zaman, normal duygu ve düşünce akışı içinde devam ederken, takıntılar, tıkanıklıklar yaşamaya başlarlar. Bazen bir kelime, bazen bir cümle derdine derman olur. Akış yolu tıkanan suyun birikerek her geçen gün önündeki sedde baskısının artması gibi, baskı altında kendilerini hissederler. Psikolog, hastayı dinler, soru sorar konuşturur. Duygularını, düşüncelerini açmaya, anlamaya, algılamaya çalışır. Hasta hiçbir şeyi baskılamadan, direnç göstermeden açılırsa, psikolog ona, takıntılarını aşmasında yardımcı olabilir. Aksi halde yardımcı olamaz. Çoğu zaman da her şeyiyle açılan hasta, kimseye açamadığı hatta kendi içinde yüzleşemediği şeyleri paylaşmaktan dolayı uzmanın da sorularla yönlendirmesiyle rahatlar, kendi kendini terapi eder. Hiçbir şeyin gizli kalmadığı Rabbine elini ve gönlünü açıp dua ettiğinde de, kurulan bu diyalog başta depresif

³²⁰ Müslim, “Zikir”, 92; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III, 18.

³²¹ Kırcı, Celal, *Kuran ve Fen bilimleri*, 5. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 224; Pazarlı, Osman, “*Din psikolojisi*”, İstanbul, 1968, s. 176; Saygılı, Sefa, *Strese Son*, s. 232.

rahatsızlıklar olmak üzere sıkıntılarını aşmasını sağlar. Dua, sıkışan, genleşen ve kabını zorlayan gaza bir tahliye boşluğu açmaktır. Dua özgürlüktür, kişinin kendisiyle yüzleşmesidir. Sebepler ortasında sıkışmış, sebeplere bağlı olduğuna inanan insanın, sebeplerin yaratıcısıyla doğrudan muhatap olarak, kimseye açmadığı sınırlarını arz edip, günahlarıyla, eksikleriyle yüzleşmesi insan için gerçek özgürlüktür.³²²

Mesela, Major Depresif Bozukluk, nispeten inatçı bir mutsuzluk, hiçbir etkinliğe ilgi duymama, hiçbir şeyden zevk almama, çaresizlik, sinirlilik ve üzüntü duyguları,³²³ düşük benlik kaygısı, duygu durum bozukluğu ve genel etkinliklere yönelik ilginin azalması olarak da tarif edilir.³²⁴ Bu tür sıkıntı yaşayanlar genellikle içine kapanıp, çok sıkıldıklarını, kimsenin onları anlamadığını söyleyerek kendilerini ifade etmeye çalışırlar. Kur'an bu ruh halini yaşayan kişilere, *"Rabbim! Bana (daralan) göğsüme genişlik ver. (Bana sıkıntı veren) işlerimi kolaylaştır. Dilimdeki bağları çöz (insanlarla iletişim kurabileyim) ki beni dinleyenler sözlerimi (beni) anlasınlar"*³²⁵ gibi dualarla, kulun yaratıcısıyla kuracağı güçlü diyalogla depresif bozuklukları ortadan kaldıracabileceğine, terapi olabileceğine işaret eder.

İslam'ın hasta ziyaretine çok önem vermesi, ziyaret sırasında hastanın moralini yükseltecek iyi temenniler ve hayır dua etmeyi tavsiye etmesinin en önemli sebebi, hastaya moral kazandırmasıdır. Dostların ziyareti hastayı sevindirir ve hayata bağlar. Hz Peygamber (sav) bunu yaşamında fiilen göstermiş ve *"Bir hastanın yanına girince, ona sağlık ve uzun ömür temenni ederek onu rahatlatın. Zira böyle yapmak, ondan bir şeyi uzaklaştırmaz ama, onu rahatlatır, onun gönlünü hoş eder"*³²⁶ buyurmuştur. Şu iki rivayet buna örnektir. Sahabeden Abdullah İbn-i Abbas diyor ki, Hz Peygamber hasta olan bir sahabiye ziyarete gitti ve durumunu görünce şöyle dedi: *"Lâ be'se, tahurun inşâallâh"* *"(Geçmiş olsun) bir şeyin yok, iyi olursun inşallah."*³²⁷ Diğer rivayette sahabeden Enes (ra) diyor ki Rasûlüllah sıtma hastası

³²² Sayın, *Dua Terapisi*, s. 12.

³²³ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 40; Sayın, Esmâ, *Dua Terapisi*, s. 46.

³²⁴ Sayın, *a.g.e.*, s. 46.

³²⁵ Tâhâ, 20/25-28.

³²⁶ Tirmizi, "Tıp", 35.

³²⁷ Buhari, "Merdâ", 10, 14.

bir sahabiye ziyarete gitti ve şu iyi dilekte bulundu: “Keffâratün ve tahûrun” “*günahlarına keffaret ve temizlik olur, (inşallah)*” dedi.³²⁸

Yapılan araştırmalarda, bilinçli bir Allah inancı olmayan ve bu konularda kafası karışık olan kişilerin de dua ettikleri gözlemlenmiştir. Özellikle bir uçağın düştüğü, bir geminin battığı esnada, ağır hastalık ve ölüm anında, boşanma, hapis cezası gibi zor durumlarda, inanmadığını söyleyen insanların bile dua ettikleri görülmüştür.³²⁹ Bu durum insan fitratında inanma ihtiyacının varlığını gösterir. Ancak bazı insanların yaratandan bağımsız yapılan eğitimle, medyayla, kendilerine telkin edilen inançsız hayat anlayışı sebebiyle, inancını baskıladığı anlaşılmaktadır.

A. Duanın Kabulünün Şartları (Usul ve Adabı)

Duanın kabulünde ihlas, samimiyet, sabır ve ısrar önemlidir. Ayette “*İnsan hayır dua etmekten usanmaz*”³³⁰ buyrulur. Ayrıca helal kazanç, helal yemek, helal giymek duanın kabulünün en önemli şartıdır. Hz. Peygamber (sav), “*Adam (İbadet için, hac için) uzun yol kat edip, saçı başı dağınık, toz toprak içinde gelir, ellerini semaya kaldırıp Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! der. Yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haramla beslenmektedir. Bu haliyle nasıl duasına icabet edilir.*”³³¹ buyurmuştur. O, dua ederken çoğu zaman Kur’an’da zikredilen dua ayetlerini okurdu ve ashabına da bu şekilde dua etmelerini tavsiye ederdi.³³² Kur’an’da zikredilen dualar, genellikle peygamberler ve sâlih insanların dualarıdır ki, Rabbimizin hoşnutluğunu kazanmış, örnek gösterilen makbul dualardır.

İbadetlerde, şekil, usul, adab da önemlidir, dua da bir ibadet olmakla beraber belirlenmiş kesin bir şekil yoktur. Hadislerden alınan bilgiler ışığında tavsiye edilen bazı bilgiler vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Önce tevbe edilerek manevi kirlilerden temizlenilmeli. Duaya Eûzü besmele ile Allah’a hamd edilerek ve Hz. Peygambere salat selam okunarak başlanmalı, yine hamd ve salavatla bitirilmeli. İsteyeceğimizi, bu iki makbul dua arasında kabul edileceğini umarak istemeliyiz.

³²⁸ Heysemî, *Mecmeü’z-Zevâid*, Cenâiz, 11, No: 3781.

³²⁹ Sayın, *Dua Terapisi*, s. 65.

³³⁰ Fussilet, 41/49.

³³¹ Müslim, “Zekât”, 65.

³³² Buhari, “De’avât”, 55; Müslim, “Zikir”, 23.

Duamızın sonunda “amin” demeliyiz. Eller semaya açılıp aciz, fakir, muhtaç bir insanın yalvaran ruh ve beden haliyle talepte bulunulmalı, duanın sonunda eller yüze sürülmeli.

Mübarek zamanlarda ve mekanlarda yapılan dualar daha makbuldür. Esmâ-ü Hüсна ile (Allah’ın güzel isimleriyle) dua edilmeli. Rabbimiz, “*En güzel isimler Allah’ındır. Ona o güzel isimler ile dua edin*”³³³ buyurmaktadır. Bu isimler içindeki ism-i azam ve Allah’a yakınlığımıza sebep olacağına inandığımız her güzel şey vesile yapılabilir. Kabul olacağına inanarak, kısık bir sesle, ümit ve korku arasında, yalvararak dua edilmeli. Meşru, ma’kul isteklerde bulunulmalı, ahirete dönük istekler öncelikli olmalı. Ayrıca mü’minin mü’min kardeşine duası en makbul dualardandır. Bir hadiste bu şöyle ifade edilmiştir. “*Şüphesiz en süratli kabul edilen dua bir mü’minin diğer mü’mine gıyabında yaptığı duadır*”³³⁴ Mü’minin vazifesi emredileni yerine getirmek, elinden geleni yapıp Allah’a tevekkül ederek, kadere teslimiyet kazaya rıza göstermektir.

B. Dua Kader İlişkisi

Allah’ın ilmi, ezeli ve ebedîdir, hiçbir şey bilgisi haricinde değildir. Bu durum, Allah (cc)’ın yazdığı senaryoyu oynayan bir oyuncuyuz anlamına gelmez. İnsan, hayır ve şerrin yaratıldığı, ve kendisine cüzî irade verilerek, sebep-sonuç ilişkisi üzere kurulmuş dünyada, kaderinde olandan habersiz, sınanmaktadır. İnsan Allah’ın bildirdiğiyle amel etmekten sorumlu, bilmediğinden ve gücünün yetmediğinden sorumlu değildir.

Dua başa gelen ve henüz gelmemiş musibetlere fayda verir. Ey Allah’ın kulları size dua etmenizi tavsiye ederim.”³³⁵ “*Dua etmekten aciz kalıp (geri durmayın), çünkü dua eden hiçbir insan helak olmaz.*”³³⁶ “*Kendinize beddua etmeyin, çocuklarınıza beddua etmeyin, mallarınız için de beddua etmeyin*”³³⁷ gibi hadisleri anlama ve anlamlandırma adına kader değişir mi, değişmez mi?

³³³ A’raf, 7/180.

³³⁴ Ebu Davud, “Salât”, 364.

³³⁵ Tirmizi, “Dea’vât”, 102.

³³⁶ İbn-i Hibban, Ed’ıye, No, 871; Hakim, Dea’vât, I, 494.

³³⁷ Müslim, “Zühd”, 74.

Tartışmaları yapılmaktadır. Buna yukarıda “Nazar Kader İlişkisi” başlığı altında zikrettiğimiz Hz Ömer’e sorulan, “*Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?*” Sorusuna “*Allah’ın kaderinden kaçırıyor, yine Allah’ın kaderine sığınyorum.*”³³⁸ cevabı yeterlidir. Her konuda örnek olan Allah Rasülü (sav) daima Allah’a sığınarak bize yol göstermiştir. O, dualarından birinde, “*Allah’ım! Nimetinin yok olmasından, sağlık ve afiyetin bozulmasından, ansızın belaya uğramaktan ve her türlü gazabından sana sığınırım*”³³⁹ buyurur. Bir musibetin dua sebebiyle kaldırılması da kaderdendir. Dua da bir sebeptir, sebepleri yaratan da Allah (cc)’tır.

İnsan sınırlı bir varlıktır, ancak beş duyu organıyla algıladıklarını anlayabilir. Algılayamadığı durumlarda anlamak için çaba sarf etmeye devam eder ve teslimiyetle sorumluluğunu yerine getirir. İnsan bildiğinden ve gücünün yettiğinden sorumludur. Sınırlı bir varlık olan insan, sınırsız olan Allah’ın zatı, kader gibi meseleleri her yönüyle anlayamaz. Başına bir sıkıntı gelen kişi, o sıkıntıdan kurtulmak için yalvarır. Allah dilerse o belayı kaldırır, belki insana sabır ve dayanma gücü verir.

Dua, haşa Allah’ın bilmediği ya da unuttuğunu hatırlatma değil, Allah’ın bildirdiklerini ve va’d ettiklerini hatırlayıp, vesile yaparak talepte bulunmaktır. Allah’ın verdiği bir zararı, sıkıntıyı, hastalığı O’ndan başka kaldıracabilecek bir güç söz konusu olmadığı gibi, O’nun vereceği bir hayra ve iyiliğe ondan başka engel olabilecek de yoktur, O’nun her şeye gücü yeter.³⁴⁰ Murad ettiği musibeti vermeyebilir, verdiği de kaldırabilir. İnsan öfke anında ağzından çıkana dikkat etmeli lanet ve beddua etmekten sakınmalıdır. Duanın manevi faydalarından bazıları şunlardır;

1. İnsan psikolojisini takviye ve tasfiye eder.
2. Nefse emniyet ve huzur verir.
3. Manen sarsılan ve ümidini kaybedenlere moral-motivasyon ve ümit aşılar.

³³⁸ Canan, “*Hadis Külliyyatı*”, XI, 388.

³³⁹ Ebu Davud, “*Salât*”, 367.

³⁴⁰ En’am, 6/17; Müslim, “*Mesacid*”, 137.

4. Kişiyi ahlâkî kemâlât ve olgunluk kazandırır.

5. Kişinin şahsiyet ve karakterini kuvvetlendirir.³⁴¹

III. RUKYE İÇİN OKUNAN AYETLERDEN VE DUALARDAN ÖRNEKLER

Rukye denilince özel anlamda, Kur'an'dan ayetlerin, kutsal metinlerden bölümlerin okunması; geniş anlamda, okuyarak, dua ederek, telkin vb. sebeplerle çare aramak anlaşılmaktadır. Allah (cc), “ *Biz Kur'an'dan mü'minler için şifa ve rahmet olacak (şeyler) indiriyoruz...*”³⁴² “*O muhafaza edenlerin en hayırlısıdır. O merhametlilerin en merhametlisidir.*”³⁴³ buyuruyor. Kıyamet alametlerinden olan duman kaplayınca insanların şöyle dua edeceklerini bildiren Rabbimiz, sıkıntı anında nasıl dua etmemiz gerektiğinin de örneğini vermektedir.

. رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ . “*Ey Rabbimiz! Bizden azabı kaldır, biz mü'minleriz.*”³⁴⁴

Peygamberimizin okuduğu, okunmasını tavsiye ettiği, muteber hadis kitaplarında bize nakledilen dualar vardır. Aşağıdaki dualar bunlardan bazılarıdır;

1. Rasülüllah (sav)'ın akşam yatağa yattığında ellerini birleştirip muavvizâtı (İhlas, Felak, Nâs Surelerini) okuyup ellerinin içine *üfleyerek*, yetişebildiği kadar, vücudunun tamamını sıvazladığı, bunu üç defa tekrar ettiği, aynı sureleri muhtelif yerlerde ve zamanlarda *rukye* olarak okuyup dua ettikten sonra *üflediği* nakledilmektedir.³⁴⁵ Hz Aişe (ra) diyor ki: “*Peygamberimiz (sav) hasta olduğu zaman Muavvizâtı okur ve üfledi. Rahatsızlığı artınca ben onun ellerine okurdum ve onları teberrüken kendi vücuduna sürerdim.*”³⁴⁶ Peygamber (sav) Muavvizât ile ilgili

³⁴¹ Topçu, Nurettin, “*Din Psikolojisi Notları*”, İstanbul, 1958, s. 34; Soysaldı, H. Mehmet, *Kur'an'da Dua*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 53.

³⁴² İsrâ, 17/82.

³⁴³ Yusuf, 12/64.

³⁴⁴ Duhan, 44/12.

³⁴⁵ Buhari, “Tıp”, 32, 38; Müslim, “Selam”, 50.

³⁴⁶ Buhari, “Tıp”, 38.

olarak: “İnsanlar bu surelerden daha iyi başka bir şey ile sığınamaz.”³⁴⁷ buyurmuştur. Her türlü manevi rahatsızlıkta, muavvizâtla beraber Fatıha, Ayet’el-Kürsî, kalem suresinin elli birinci ayeti ve çeşitli şifa ayetlerinin okunması tavsiye edilmektedir.

2. Sahabeden Hz. Enes, Hz. Peygamber (sav)’in hastalıklara karşı şöyle dua edip Allaha sığındığını rivayet ediyor;

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبَرَصِ وَالْجُنُونِ وَالْجُدَامِ وَسَيِّئِ السَّقَامِ .

“Allâhım! Alaca hastalığından, delilikten, cüzzam hastalığından ve her türlü kötü hastalıktan sana sığınırım.”³⁴⁸

3. Osman İbn-i Affan (ra) Hz Peygamber şöyle buyurdu, dedi: “Bir kul sabah ve akşam üç defa şu duayı okursa hiçbir şey ona zarar vermez.”

بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.

“İsminin anılmasıyla yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar vermeyeceği Allah’ın adıyla. O, hakkıyla işiten ve bilendir.”³⁴⁹

4. Hz. Peygamber, sabah akşam şu duayı okuyarak, Allah’tan sağlık, afiyet ve iyilik istemiştir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ .

“Allâhım senden dünya ve ahirette af, sağlık, afiyet istiyorum.”³⁵⁰

5. Her türlü zarardan korunmak için Hz Peygamber (sav) şu duayı da tavsiye etmiştir;

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ .

³⁴⁷ Nesâî, “İstiâze”, 1.

³⁴⁸ Ebu Davud, “Salât”, 367; Nesâî, “İstiaze”, 36.

³⁴⁹ Tirmizi, “De’avât”, 13, Ebu Davud, “Edeb”, 110.

³⁵⁰ Ebu Davud, “Edeb”, 110.

“ Bütün yaratılmışlardan Allah’ın tam kelimelerine sığınırım. ”³⁵¹

6. Abdullah ibn-i Ömer (ra) Rasülüllahın dualarından biri şu idi der;

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ وَ تَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ وَ فِجَاءَةِ نِقْمَتِكَ وَ جَمِيعِ سَخَطِكَ .

" Allah’ım verdiğin nimetin yok olup gitmesinden, lütfe ettiğin sağlık ve afiyetin bozulmasından, ansızın vereceğin cezadan ve senin gazabını üzerime çekecek her şeyden sana sığınırım." ³⁵²

7. Sahabeden Sa’d b. Ebî Vakkas (ra) der ki, Peygamberimiz (sav)’in şöyle dediğini duydum: “Ben bir kelime (dua) biliyorum ki kim onu söylerse mutlaka aydınlığa çıkar. O da kardeşim Yunus’un şu duasıdır.

فَنَادَا فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ .

“Karanlıklarda (gecenin karanlığında, denizin derinliklerinde, balığın karnında) Yunus şöyle dedi: Allâhım! Senden başka ilah yoktur seni her türlü eksik ve kusurdan tenzih ederim ben nefsinde zulmedenlerden (kendine yazık edenlerden) oldum.”

8. Sahabeden Enes (ra), Rasülüllah herhangi bir şeye üzüldüğü zaman şu duayı okurdu der;

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيْثُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ .

“Ey diri olan, Ey Kayyum olan Rabbim! Rahmetin adına yardımını talep ediyorum. Ey celal ve ikram sahibi (Allah’ım).”³⁵³

9. Hz. Enes (ra) başka bir rivayetinde, Hz. Peygamber (sav)’in üzücü zorluklarla ve sıkıntılarla karşılaştığında şöyle dua ettiğini nakleder;

اللَّهُمَّ لَا سَهْلَ إِلَّا مَا جَعَلْتَهُ سَهْلًا وَأَنْتَ تَجْعَلُ الْحُزْنَ سَهْلًا إِذَا شِئْتَ .

³⁵¹ Müslim, “Zikir ve Dua”, 82.

³⁵² Müslim, “Zikir”, 96; Ebu Davud, “Salat”, 367.

³⁵³ Timizi, “De’avât”, 99.

“Allâhım senin kolaylaştırdığından başka kolaylık yoktur. Ancak sen istersen üzüntü veren zorlukları kolaylaştırırsın.”³⁵⁴

10. Sahabeden Abdullah İbn-i Abbas (r.a.) diyor ki; Peygamberimiz (sav) sıkıntılı zamanlarda şöyle dua ederdi;

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ . لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ . لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ .

“Büyük ve halim olan Allah’tan başka ilah yoktur. Yüce Arş’in sahibi Allah’tan başka ilah yoktur. Göklerin, yerin ve kıymetli Arş’in Rabbi olan Allah’tan başka ilah yoktur.”³⁵⁵

11. İbn-i Abbas (r.a.) başka bir rivayetinde Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu nakleder: “Kim eceli gelmemiş bir hastayı ziyaret edip de yanında şu duayı yedi kere okursa, Allah (cc) onun bu hastalığına şifa verir.”

أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ .

“Büyük arşın Rabbi olan Allah’tan senin için şifa talep ediyorum”³⁵⁶

12. Ebû Abdullah, Osman İbni Ebu’l-Âs (ra) dan rivayet ettiğine göre, O, (müslüman olduğundan beri) vücudunda hissettiği bir ağrıdan dolayı Resûlullah (sav)’a müracatta bulundu. Resûlullah (sav) da ona şunu tavsiye etti; Vücudunun ağrıyan yerine elini koy ve üç kere “بِسْمِ اللَّهِ” “bismillah” (Allah’ın ismiyle) de, yedi kere de,

أَعُوذُ بِاللَّهِ وَفُؤْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاصِرُ .

“Bendeki bu hastalığın şerrinden ve ileride yenileyip elem ve hüznü vermesinden Allah’ın izzet ve kudretine sığınırım” de!”³⁵⁷ buyurdu.

³⁵⁴ İbn-i Hibban, Ed’iye, No, 974.

³⁵⁵ Buhari, “De’avât”, 26; Tirmizi, “De’avât”, 40.

³⁵⁶ Ebu Davut, “Cenaiz”, 12; Tirmizi, “Tıp”, 32.

Bazı tefsirlerde, Hasan Basri'nin (ra) (v. 110/728) göz değmesinde en etkili şeyin Kalem suresinin elli birinci ayetinin okunması olduğunu söylediği nakledilir.³⁵⁸ Bursevî (v. 1137/1725) konuyla ilgili geniş bilgi verdikten sonra, göz değmesinde, Fatiha, Ayet'el-kürsî ve şifa ile ilgili şu ayetlerin okunmasının faydalı olacağını söyler, Mülk, 67/3; Tevbe, 9/14; Yunus, 10/57; Nahl, 16/69; İsrâ, 17/82; Şuara, 26/80; Fussilet, 41/44.³⁵⁹

Ayrıca nazar ve diğer maddî ve manevî kaynaklı rahatsızlıklar için, (Sâd, 38/41; Mü'minûn, 23/97-98; Sâffât, 37/7) ayetlerinin üçü birleştirilerek okunur; Bakara, 2/1-5, 102, 255, 285-286; Âli İmran, 3/18-19; Âraf, 7/54-56, 117-122; Yunus, 10/181-182, İsrâ, 17 /26-27, 45, 53, 78, 82, 105-111; Kehf, 18/103-110; Meryem, 19/83-98; Tâhâ, 20/60-70, 124; Enbiya, 21/42-43; Mü'min, 40/116-118; Şuarâ, 26/38-48; Yasin, 36/1-12,78-83; Ahkâf, 46/29-32, Rahman, 55/(tamamı); Haşr, 59/21-24; Cin, 72/1-10, Zilzâl, 99/(tamamı); Kafirûn, 109/(tamamı)³⁶⁰ okunabilir.

Bunları kendisine nazar değmiş ya da başka rahatsızlığı bulunan kimsenin kendisinin okuması daha uygundur. Bunlar okunup avucun içine üflenerek bütün vücut sıvazlanabilir ya da vücuda üflenebilir. Okuyan kimsenin hastaya üfleme veya elini koyması, mesh etmesi; üfleyecekse şeklinin nasıl olacağı gibi hususlarda da farklı görüşler vardır. İkrime üfürme, mesh etme gerekmez derken, İbni Cüreyc, Atâ'ya hastaya rukye olarak Kur'an okununca üfleme gerekir mi? diye sordum. Buna gerek yok okuman yeter dedi; sonra, istersen üfle Muhammed İbni Sîrîn bundan soruldu da, bunun sakıncasıyla ilgili bir şey duymadım, bilmiyorum dedi, diyor.³⁶¹

İbn-i Kayyım üflemenin gerekli olduğunu savunarak, üflemeyle elektrikli tabancanın mermilerini göndermesine benzetiyor. Büyü ve sihir işleriyle uğraşanların

³⁵⁷ Müslim, "Selâm", 67; Ebû Dâvûd, "Tıb", 19; Tirmizî, "Tıb", 29, "De'avât", 125; İbni Mâce, "Tıb", 36.

³⁵⁸ Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsiru Ruhu'l Beyan*, İstanbul, (h. 1389), X, 127-130.

³⁶⁰ İbrahim Hanefi İbrahim, *Büyü ve Cin Çarpmasına Karşı Kur'an'la Manevi Tedavi*, Çev. H. Mustafa Varlı, Feride Varlı, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1995, s. 105-147.

³⁶¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, XX, 258; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6391

bu işleri düğümlere üfleyerek yaptıklarını,³⁶² rukyenin de buna bir karşı koyma işlemi olduğunu, savaşlarda bedenlerin karşı karşıya geldiklerinde eğitim ve teçhizat yönünden üstün olanın kazanma şansının yüksek olması gibi, rukyede de manevi donanımı fazla olanın üstün geleceğini belirtir.³⁶³ Bize rukyeyle ilgili nakledilen hadislerden, Peygamberimiz (sav)’in bazen sure, ayet ve duaları okuduğunu, bazen okumakla beraber üflediğini, ” mahrem” (nikahlanması haram olan), ailesinden kimselere bazen sağ elini ağrıyan yere koyarak mesh ettiği nakledilir. Bu rivayetlerden birinde Hz. Aişe (ra) şöyle der, Nebî (sav) ehlinden (ev halkından) bir hastaya ziyarete gittiğinde veya bir hasta getirildiğinde, sağ elini ağrıyan yere koyarak onu Allah’a sığındırır ve şöyle dua ederdi: *“Ey İnsanların Rabbi! Hastalığı gider ve ona şifa ver, sen şifa verensin, senin şifandan başka hastalığı giderecek şifa yoktur”*.³⁶⁴

Bir ilacın faydalı olmasında, onun doğru kullanılmasının, uygulamanın dozunun ve tekrarının, zamanının önemli olduğunu biliyoruz. Bitkisel ilaçların kullanımında ve rukyede de bunun gözetilmesi gerekir. Okuyarak ve dua ederek korunma, bir nevi bilgisayar zararlı virüslere karşı korumak için oluşturulan, virüsten koruma programları gibidir. Devamlı güncellenmesi gerekir. Bu da aynı anda ve periyodik olarak tekrarlarla mümkündür. Hadislerde peygamberimiz (sav) tarafından rukye maksadıyla yapılan okumaların bir kere,³⁶⁵ üç kere,³⁶⁶ yedi kere³⁶⁷ tekrarlanarak okunduğu görülür.

IV. RUKYENİN KELAMÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bedenî hastalıklara maddî sebeplerle tedavi, ruhî hastalıklara manevî sebeplerle tedavi meşrû ve makul olduğu gibi, bedenî mi ruhî mi olduğu açık olmayan hastalıklara da her iki tedavi şekliyle müdahale etmek meşrû ve

³⁶² Falak, 113/4.

³⁶³ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Tıbb-ı Nebevî*, s. 229.

³⁶⁴ Buhari, “Tıp”, 38; Müslim, “Selam”, 19.

³⁶⁵ Ebu, Davud, “Tıp”, 19.

³⁶⁶ İbn-i Mace, “Tıp”, 36.

³⁶⁷ Müslim, “Selam”, 50,51.

makuldür.³⁶⁸ Hz. Peygamber (sav) “ *Allah yarattığı her hastalığın şifasını da yaratmıştır.* ”³⁶⁹ buyurur.

Hemen her konuda olduğu gibi genel olarak tıpla ilgili, özel olarak rukyeyle ilgili baktığımızda, Hz. Peygamber (sav)’in eskiden devam edegelen, hedefinden saptırılmış uygulamaları ıslah cihetine gittiğini görüyoruz. Aslı olmayan halk inançlarını, şirk çağrışımı olanları reddettiğine (ilğa) şahit oluyoruz. Rasülullah’ın bi’setten (peygamberlikten) önceki doğru uygulamaları, aksi yönde bir vahiy gelmemişse, peygamberlikten sonra da sahiplendiğini (ibka) görürüz. Yani önceki tüm uygulamaları reddedip, sil baştan her şeyi yeniden yapılandırıldığını kabul etmek sosyal realiteye de aykırıdır. Hz Peygamber (sav)’in bu yaklaşımını örnekleriyle genişletmemiz bir bakış açısı vermesi yönüyle önemlidir.

Rasülullah’ın ilğa ettiği (kaldırdığı) halk inanışlarından bazıları şunlardır:

1. Uğursuz sayma inancı (teşe’üm), kuşların, hayvanların hareketlerinden ve seslerinden hükümler çıkarma, onları kötüye yorma anlayışı kaldırılmıştır. Baykuşun ötmesinin uğursuz sayılması; gûl inancı; kadın, ev ve atın uğursuzluğu; karga, yılan, fare, akrep gibi hayvanların uğursuzluğu gibi inançlar reddedilmiştir. Bazı şeylerde var olduğu kabul edilen her türlü uğursuzluk anlayışının aksine, kainattaki her şeyin Allah (cc)’ı zikrettiği³⁷⁰, hiçbir şeyin tesadüfen ve başıboş olmadığı³⁷¹, her şeyin bir gaye ve nizam içinde, Allah (cc)’ın izni ve iradesiyle hareket ettiği vurgulanarak, her şeyi iyiye, hayra yorma (tefe’ül) anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır.

2. Kahinlere, arraflara ve sihirbazlara başvurarak onlardan medet beklemek reddedilmiştir, gaybı Allah (cc)’tan başkasının bilemeyeceği,³⁷² onların, cinlerin şerlilerinden alıp söylediklerinin bazen doğru çıksa bile, yüzde doksan dokuzunun yalan olduğu açıklanmıştır. Her şeyi bilen, dileyen, yaratan ve her şeye güç yetirebilenin mutlak olarak Allah olduğu vurgulanarak, her şey onda tevhid edilmiştir. Tevhide uygun olmayan her eylem ve söylem reddedilmiştir.

³⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 6392; Gazalî, *İhya*, IV, 513.

³⁶⁹ Buhari, “Tıp”, 1.

³⁷⁰ İsrâ, 17/44.

³⁷¹ Enâm, 6/59.

³⁷² Tevbe, 9/78.

3. Fal okları (ezlâm) yasaklanmıştır, Cahiliye Araplar'ı yolculuğa çıkacakları ve ya önemli bir iş yapacakları zaman, bunun kendileri hakkında hayırlı olup olmayacağına karar verebilmek için, bir tarafında “*evet*” diğer tarafında “*hayır*” yazılı okları çekerek karar verirlerdi. “*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.*”³⁷³ “... *Fal oklarıya kismet aramanız size haram kılındı...*”³⁷⁴ ayetleriyle yasaklandı.

4. Nesi' anlayışı kaldırıldı, kendi istek ve hevalarına göre, Hz. İbrahim ve İsmail zamanından beri savaşmanın ve zulmün yasak olduğu dört haram aydan, arka arkaya gelen Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem aylarından birinin yerini, yasak kapsamına girmeyen başka bir ay ile değiştirerek, ya da yeni bir ay ekleyerek, yasak dönem içinde savaşıp kan dökebilecekleri bir ara dönem oluşturuyorlardı. Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulur: “*Haram ayları ertelemek ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki, bununla inkâr edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip, böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılmak için, haram ayı bir yıl helal bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah inkârcı toplumu doğru yola iletmez.*”³⁷⁵

5. Cahiliye dönemindeki cin ve şeytanlarla ilgili yanlış inanç ve kanaatler reddedilmiş, onlara sığınmak yerine onlardan Allah (cc)'a sığınmalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Bütün hastalıkların sebebinin cinlerden, şeytanlardan ve kötü ruhlardan kaynaklandığı yönündeki yanlış anlayışları reddedilmiştir. Meleklerle ilgili yanlış telakkileri düzeltilmiştir. Allah (cc)'ın dışında saygı duyulan, adına kurban kesilen, yemin edilip, adak adanan her şey yasaklanmıştır.

6. Meydana gelen olgu ve olaylarda, Güneş, Ay, Yıldız gibi gök cisimlerinin etkisi olduğu yönündeki inanç reddedilmiştir.

7. Muska ve muska niyetiyle kullanılan, meşru olmayan her şey yasaklanmıştır. Başta Allah inancı olmak üzere, imanın ve İslam'ın şartlarıyla ilgili

³⁷³ Maide, 5/90.

³⁷⁴ Maide, 5/3.

³⁷⁵ Tevbe, 9/37.

çarpık düşünceler ıslah edilerek arı duru bir tevhit anlayışı oluşturulmuştur. Asabiyet anlayışı ıslah edilerek, insanın mensubu olduğu yere ve çevreye fitri bir bağlılığın doğal olduğu göz ardı edilmeden, din milliyeti esas alınarak, mü'minlerin kardeş olduğu kabul edilmiştir.³⁷⁶

Rukye, şirk kokusu ve şaibesi olan her türlü inanç ve uygulamadan arındırılarak meşru safiyetine kavuşturulmuştur. Tıpla ilgili, ateşli bir hastalığa tutulanın ateşini düşürmek için su ile serinletilmesi, çörek otu ile tedavi, bal şerbeti vb. bazı uygulamalar ibka edilmiştir. Zemzem ve Haceru'l Esvet başta olmak üzere haçla ilgili, inanç ve ibadetler ıslah edilmiştir.³⁷⁷

Nazarla ilgili değerlendirmelerde verdiğimiz bilgiler rukye için de geçerlidir. Rukyeyle ilgili açık bir ayet bulunmamaktadır. Hadis kaynaklarımızda konunun lehinde ve aleyhinde farklı rivayetler vardır. Bu hadisler genelde “*ahad*” hadislerdir. Ancak sadece *Kütübü Sitte*'de geçen, konuyla ilgili onlarca hadis bulunmaktadır. Bunlarda manevi mütevatir hükmündedir. Bu durumdaki bir meseleyi kabul etmemek, reddetmek kişinin inancına zarar vermese de, ilke olarak doğru bir yaklaşım değildir.

Âlimlerimiz rukyeyle ilgili zahirde birbiriyle çelişkili görünen hadislerden, rukyenin meşruiyetiyle ilgili farklı kanaatlere sahip olmuşlardır. Bazıları hastalara, böceğin ısırıldığı kimselere...vb. okumayı, duaları veya ayetleri bir kağıda yazıp üzerinde taşımayı, bir yere asmayı muskadan farklı görerek caiz görmüşlerdir. Mücahit ve Ebu Kılabe, Ata, Ebu Cafer el-Bakır, Malik, İbn-i Abdilberr, Beyhaki, Kurtubi, İbn-i Teymiye, İbn-i Kayyım ve İbn-i Hacer bunlardandır. İbrahim En-Nehaî, Hasan'ı Basrî, Abdullah İbn-i Mesut, İbni Abbas, Huzeyfe, Ukbe ibn-i Amir, İbn-i Akim, İbn-i Arabi gibi bazıları da rukyeyi yasaklayan hadisleri esas kabul etmişler, caiz görmemişler, kerih görmüşlerdir.³⁷⁸

³⁷⁶ Hucurat, 49/10.

³⁷⁷ Çelik, *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, s. 302-307.

³⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6398; el-Alyani, Ali b. Nüfeyyi', *Et-Temâim fi Mîzeni'l- Akîde*, Sefir Matbaası, Riyad/Suud, h.1411, s. 43.

Rukye ile tedaviye olumsuz bakanlar, istismara açık olan bu konunun kötüye kullanılması endişesiyle, ihtiyaten "Seddi Zerayı" (kötülüğe giden yolları kapatma) açısından konuya yaklaşarak bunun önünü açmak istemedikleri kanaatindeyiz. Hadislerde yasaklanan rukye, hakikatleri meçhul, sihir ve şirk manası taşıyan, ukdeli, ne olduğu belirsiz, inanç ve sağlık açısından zararlı olduğu düşünülen söz ve figürleri ihtiva eden cahiliye rukyesinden, şeytani üfürükçülükten ve vehimlerden sakındırmak içindir.³⁷⁹

Rukye ile ilgili hadislerin bir bütün olarak değerlendirilmesi halinde şu sonucun elde edilebileceğini söyleyebiliriz; Hz. Peygamber (sav) İslam'ın ilk yıllarında, rukyeye karşı sert bir tavır takınmış, rukyeyi yasaklamıştı. Eğer böyle yapmamış olsaydı, ömürlerini bu âdet ve gelenekler içinde geçirmiş bir toplumu, kısa sürede bu hayattan çekip, saf tevhid inancına yönlendirmesi çok zor olacaktı. Sonra rukyede okunanları kontrol ederek serbest bırakmış, içinde Kur'an'a, sünnete aykırı ifadelerin bulunmadığı rukyeleri teşvik ettiği de görülmüştür

Bununla beraber İslam âlimi, bir mesele toplumda İslam'ın genel prensiplerine uymayan bir yöne doğru kaymaya başladığında, tedbirini almayı kendisinin sorumluluğu olarak görmelidir. Bunu yaparken ifrat-tefritten kaçınarak, meşru olanı inkâr etmeden, hurafeleri meşrulaştırmadan, meşru olanla olmayanı ayırarak halka sunmalıdır.

Yapılan bir anket sonucuna göre, nazardan korunmak için dua ve ayetler okunmalı diyenler genel olarak %67,8 ;%72 oranındadır. Gençlerin, 14-18 yaş grubu, %59,5 i aynı şekilde düşünmektedir. Bir sıkıntıyla karşılaşıldığı zaman, İslam'ın batıl saydığı sihir, büyü, fal vb. şeylere başvuracağını söyleyenler %21,5 iken, dindarlık düzeyi arttıkça bunlara inancın azaldığı görülmektedir.³⁸⁰ Dindarlık düzeyi yüksek aileler ve çocukların rukye ile tedaviye inanç oranları da yüksektir.³⁸¹

³⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6391-6392.

³⁸⁰ Aydın, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Büyü, Sihir, Nazar vb. Tutumlar*, s. 95-96.

³⁸¹ Aydın, a.e, 106.

A. Tıbb-ı Nebevî

Peygambere ait tıp anlamına gelen “Tıbb-ı Nebevî” Hz. Peygamber (sav)’in tedavi ile ilgili eylem, söylem ve takrirlerini ihtiva etmektedir. Bu rivayetler kaynak eserler içinde, özellikle de hadis kaynaklarında “*Tıbb-ı Nebevî*” başlığı altındaki bölümlerde toplanmıştır. *Kütübü Sitte* (en muteber altı hadis kaynağı)’den biri olan “*Müslim*” bu hadisleri “*Selam*” babında toplamıştır. Bunların dışında bu adla müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bilinen müstakil ilk tıbb-ı nebevî Abdü’l Melik b. Habib (v. 120/737) tarafından telif edilmiştir.

Kalplerin doktoru olan Hz. Peygamber (sav) insanlara doktorluk yapmak için gönderilmedi. Ancak Onun, hayatın en başta gelen problemiyle hiç ilgilenmemesi de düşünülemezdi. O, toplumun ihtiyaç duyduğu meselelere duyarsız kalmamış, özellikle devlet başkanı olması hasebiyle toplumun bütün sıkıntılarıyla ilgilenmiş ve çözüm üretme çabası içinde olmuştur. O, peygamber olmanın yanında, devlet başkanı, komutan, öğretmen, hâkim ve hekim gibi toplumun ihtiyaç hissettiği her konuda insanlara rehberlik etmiştir.³⁸²

Hz. Peygamber (sav): “*İman hariç, kişiye sağlıktan daha hayırlı bir nimet verilmemiştir*”³⁸³ buyurmuş, kendi sağlığını ve çevresindekilerin sağlığını gözetmiştir. Yaşadığı dönemin bütün tedavi yöntemleriyle yakından ilgilenecek tedavi olmayı tavsiye etmiş, kendisi de tedavi olmuş, gerekli ilaçları kullanmış, tedbir alıp sebeplere başvurmuş, eli kolu bağlı şekilde durmamıştır. Her türlü gayretten sonra sabır ve tevekkül tavsiyesinde bulunmuştur. Esas sünnet olan ve örnek almamız gereken budur. Sünnette şekil ve biçimden ziyade maksat ve muhteva önemlidir. O halde öncelikle sünnetin maksadının, hedefinin ve felsefesinin doğru anlaşılması için çaba sarf edilmelidir.³⁸⁴

Tıpla ilgili hadislere genel olarak baktığımızda, bir kısmını genel tıp konularıyla, bir kısmının tababetin icrasıyla, çoğunun koruyucu hekimlikle ilgili

³⁸² Ataseven, “Tıbb-ı Nebevî”, *Diyanet Dergisi*, sayı 4, 1989, s. 93.

³⁸³ Tirmizi, “De’avât”, 106.

³⁸⁴ Ataseven, “Tıbb-ı Nebevî”, *Diyanet Dergisi*, sayı 4, 1989, s. 94.

olduğunu görürüz. Aynı şekilde rukyeyle ilgili hadislerin çoğu da korunmayla ilgilidir. Günümüze ışık tutan, günümüz tababetinin birikimiyle incelenmesi halinde önemli veriler elde edebileceğimiz birçok rivayet, o devirdeki yanlış tıbbî uygulamaları düzeltmek, tababete ilmî bir hüviyet kazandırmak gibi önemli bir rol oynamış, Orta çağ'a hâkim bir İslam tababetinin doğmasına sebep olmuştur.³⁸⁵ Rasûlüllah (sav)'ın tıpla ilgili hadisleri içinde koruyucu hekimlikle ilgili olanlar, İslam'ın temel prensipleriyle doğrudan ilgilidir. Şu hadisler onlardan bazılarıdır;

“Temizlik imanın yarısıdır.”³⁸⁶

“Allah temizdir temizi sever, etrafınızı temizleyiniz.”³⁸⁷

“Her müslümanın (en az) yedi günde bir yıkanması, Allah'ın onun üzerinde hakkıdır.”³⁸⁸

“Seyahate çıkınız, sıhhat bulursunuz.”³⁸⁹

“Bir yerde veba (bulaşıcı hastalık) olduğunu işittiğinizde oraya girmeyiniz. Bulduğunuz yerde veba vukua gelirse oradan ayrılmayınız.”³⁹⁰

“Sizden biriniz durgun suya bevletmesin.”³⁹¹

“Size ne oluyor ki dişleriniz sararmış olduğu halde yanıma geliyorsunuz. Misvak kullanınız.”³⁹²

Özellikle koruyucu hekimlikle ilgili hadislere bakıldığı zaman, yüzyıllar öncesine ait olmalarına rağmen, günümüz modern tıbbıyla çelişmediği görülür. Koruyucu hekimliğin temelini oluşturan temizliğe, İslam Dini kadar önem veren, başka bir din ya da sistem olmadığı ortadadır. Bütün fıkıh kaynaklarımızın ilk

³⁸⁵ Ataseven, a. e, s. 94, 95.

³⁸⁶ Müslim, “Taharet”, 1.

³⁸⁷ Tirmizi, “Edep”, 41.

³⁸⁸ Müslim, “Cuma”, 9.

³⁸⁹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III, 38.

³⁹⁰ Buhari, “Tıp”, 30; Müslim, “Selam”, 92, 94, 98.

³⁹¹ Buhari, “Vüdu”, 68; Müslim, “Taharet”, 94.

³⁹² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 214.

bölümleri “temizlik” konusuyla başlar. Temizlikle ilgili büyüklü küçüklü birçok müstakil eser yazılmıştır.

Bütün ibadetlerin en önemli şartı maddî temizliktir, abdesttir; hedefi de manevî temizlik, yani kalp temizliğidir. Allah Rasülü (sav), “*Bilin ki insan vücudunda bir et parçası vardır. O düzgün olursa bütün beden (insan) düzgün olur, o bozuk olursa bütün vücut bozulur, azalar ona tabidir. Dikkat edin o et parçası kalptir.*”³⁹³ buyurur.

Nazar ve onun rukye ile tedavi edilmesini konu alan çalışmamızın ilgili yerlerinde bir kısmını zikrettiğimiz rivayetler nebevî tıp içinde önemli bir bölümü teşkil etmektedir. Tıpla ilgili bize nakledilen hadislerin sıhhat dereceleri, bu hadislerin vahiy mahsulü mü yoksa peygamberimizin tecrübe ile elde ettiği birikimleri mi, olduğu tartışmalı konulardır. İbn-i Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Mehdî b. Ali b. İbrahim (v. 815/1412), günümüzde Mahmut Denizkuşları, İbrahim Canan gibi kimseler tıpla ilgili hadislerin tamamının vahiy mahsulü olduğunu kabul ederken, buna karşılık; İbn-i Haldun (v. 808/1406) nebevî tıbbın vahiyle bir ilgisi yoktur, Peygamber (sav) bize dini öğretmek için gönderilmiştir, tıp veya diğer sanatları öğretmek için değil, onun tıpla ilgili bilgi ve uygulamaları tecrübîdir diyerek “aşılama” konusunu buna örnek olarak zikretmiştir.³⁹⁴ Fazlu’r-Rahman (v. 1988) da bu görüştedir. Günümüzde de bazı araştırmacılar bu görüşü benimseyerek, tıbbî nebevide zikredilen bütün hadisleri vahiy mahsulü olarak kabul edip, araştırmadan ve günümüz tıbbî verilerinden yararlanmadan uygulamaya kalkmanın sünnetin mantık ve maksadını anlamamak olduğunu belirtirler.

Peygamberimizden bize nakledilen tıpla ilgili hadislere ve uygulamalara bütüncül olarak baktığımız zaman, bazılarının vahiy mahsulü, bazılarının tecrübe yoluyla elde edilmiş birikimler olduğu kanaati oluşmaktadır. Kaldı ki, hastalıkların tedavisiyle ilgili uygulamaları tecrübeyle elde edilmiş bilgiler ve uygulamalar olarak kabul etsek, tecrübe edilmiş ve fayda sağladığı tespit edilmiş bir uygulama, İslam’ın prensiplerine aykırı olması halinde vahiyle uyarılabilir, düzeltilebilirdi. Tıpla ve

³⁹³ Buhari, “İman”, 39.

³⁹⁴ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, II, 707.

diğer bilimsel araştırma çabalarının önünü kesmemek, teşvik etmek amacıyla müdahale edilmemiş olabilir.

Peygamberlerin (as) her konuyla ilgili ilim ve sanatı en üst düzeyde bildiğini iddia etmek doğru bir yaklaşım olmaz. O istişareye önem vererek istişare sonucuna göre hareket etmiş, bu konuda da bize örnek olmuştur.³⁹⁵ Bazı ayet ve hadisler bunu bize açıkça ifade etmektedir. “*Şüphesiz ben de sizin gibi bir beşerim, bana vahyolunuyor...*”³⁹⁶ ayeti bunlardan en açık olanıdır. Bu ifadeden Rasülullah (sav) Allah (cc)’tan aldığı bize getiren bir postacıydı gibi bir anlam çıkarmak da doğru değildir. Allah Rasülünün (sav) bir beşerî bir de beşer üstü yönünün olduğu ve bazı ilimlerin vehbî olarak kendisine öğretildiği bilinmektedir.

³⁹⁵ Ünal, İsmail Hakkı, “Hz. Muhammet (sav) ve Tıp”, Diyanet Dergisi, Sayı 4, 1989, s. 181-190.

³⁹⁶ Kehf, 18/110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSKA

I. MUSKA KAVRAMI

Muska (temime) insanı kötü güçlerin etkisinden koruduğuna veya kısmet sağladığına inanılan, farklı biçimlerde ve taşınabilir nitelikteki nesnelere verilen addır. Sözlükte yazılı şey anlamına gelen Arapça **نُسْخَة** “*nüşa*” kelimesinin Türkçedeki kullanılan şeklidir.³⁹⁷ Halk arasında hastalığa, nazara, cinlerin saldırısına, canavarların tehlikesine, hasedin etkilerine ve benzeri musibetlere karşı korunmak, ya da bunlara maruz kalınmışsa onlardan kurtulmak (*rukye*) amacıyla, bir kağıda yazılıp muşambaya sarılan birtakım dua ve sözler, muska adı ile anılır.³⁹⁸

Muska (temime), çeşidine, yapılış amacına göre farklı isimlerle ifade edilir. Cahiliye Arapları gizli güçlerin etkisini gidermek ve nazardan korunmak için boyunlarında, *akra*, *yancelib*, *hasme*, *atfe*, *selvane*, *guble*, *tahvida*, *tebğîz*, *nüfre*, *tencis*, *temime*, *nüşre*, *azaim*, *ta'viz (ûze)*, *tevele*, *hasume*, *vahime*, *vedea* gibi adlar verilen muskalar taşarlardı. Tilki ve kedi dişi gibi malzemeden yapılan takıları da muska amacıyla taşarlardı. İslam'dan sonra içinde Ayet'el-Kürsi, Fatıha, İsrâ, Kalem sureleriyle karınca duası yazılı olan muskalara “*boylama*”, Allah (cc)'ın bin bir ismini kapsayan ve manevi kötülüklerden korunmada bir zırh kabul edilene “*cevşen*”, omuzdan bele doğru çapraz olarak asılana “*hamâyil*” (hamail, hamaylı), yazıları küçültülmüş dualardan oluşan kitapçık şeklindekilere de “*en'am*” adı verilmiştir.³⁹⁹

Bunların dışında, şerrinden korkulan kimseden emin olmak, sevilen kimselerin de hoşnutluğunu kazanmak için yapılan muskalar vardır. Ayrıca bir hastalıktan veya nazardan korunmak amacıyla çocuklara, evlere, atlara... takılanları da vardır. Muskaların boyuna asılanlarının yanında, parmağa takılan, evin, arabanın

³⁹⁷ Demirci, Kürşat, “Muska”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 265.

³⁹⁸ Karaman, Fikret ve diğ., “*Dini Kavramlar Sözlüğü*”, s. 474.

³⁹⁹ Çelebi, “Muska”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXI, 268.

belli yerlerine konan, hayvanların boyunlarına, alınlarına bağlananları da vardır. Hemen her konuda bir muska bir boncuk geçmiş dönemlerde kullanıldığı gibi günümüzde de kullanılmaktadır.⁴⁰⁰

Bazen muska, hangi varlığa karşı koruma sağlaması amacıyla yapılmışsa, ya o varlığın ya da o varlığı çağrıştıracak bir unsurun, bir parçanın resmini ihtiva eder. Bazen de o varlığın bizatihi kendi minyatürü yapıp muska olarak taşınırdı. Böylece muska haline getirilmiş bu nesneye sahip olan veya onu yanında taşıyan kişinin, o varlığın şerrinden, zararından korunduğu kabul edilirdi.⁴⁰¹

Cahiliye Arapları, şeytanlardan, cinlerden korkarlardı. Onlara da taparak, onları Allah (cc)'a ortak yaparlardı. Bunu haber veren bir ayette, *“Cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da isnat ettiler. O, onların niteledikleri şeylerden münezzehtir, yücedir.”*⁴⁰² buyrulur. Onlar, devamlı cinlere ve şeytanlara sığınır ve ibadet ederlerdi. Bir çölde, vadide konaklamak zorunda kaldıklarında *“Biz bu vadinin efendisine sığıyoruz”* diye bağırlar, böyle yaptıklarında o vadideki cinlerin kendilerine zarar vermeyeceğine inanırlardı. Kur'an bunu: *“Şu da gerçek ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınır ve onları taştıkları artırırlardı”*⁴⁰³ şeklinde ifade ediyor. Cinlerin kendilerine zarar vermemesi için, bir ev yaptıklarında, kuyu kazdıklarında vb. durumlarda cinlerin şerrini defetmek için kurbanlar keserlerdi. Yolculuğa çıkan bir kimse hanımının kendisine ihanet etmesinden korkarsa, yolda ulu olduğuna inanılan bir ağaca ip bağlar, düğüm atardı, dönüşünde o ip çözülmüş olursa hanımının kendisine ihanet ettiğine inanırdı.⁴⁰⁴ Bu uygulamaya “Retm” denirdi. Akrep ve yılan gibi zehirli hayvanların sokmasından korunmak için zil veya süs takarlardı.⁴⁰⁵

Bazı taşları, ağaçları, hayvanları, madenleri; cinlerin ve nazarın tehlikesini kendilerinden defedeceğine inandıkları için, muska olarak taşınırlardı. Allah (cc)'a

⁴⁰⁰ Çelik, *İslam'ın Kabul veya Reddedtiği Halk İnançları*, s. 288; Alyani, “Et-Temâim”, s. 8.

⁴⁰¹ Demirci, Kürşat, “Muska”, *DİA*, XXXI, 265.

⁴⁰² En'am, 6/100.

⁴⁰³ Cin, 72/6.

⁴⁰⁴ Alusi, *Büluğul Arab*, II, 316; Çelik, a.g.e, s. 289.

⁴⁰⁵ Alusi, a.e, II, 304; Çelik, a.g.e, s. 269.

inanç, itimat ve tevekküllerinin zayıflığından kalplerini onlara bağlarlardı. Muska takmak cahiliye döneminin simgesi haline gelmişti. Onların tarihinde birçok muska çeşidi vardır.

Cahiliye döneminde kullanılan bu vb. muskaların bir çoğu ya aynen veya farklı şekilleriyle günümüzde de kullanılmaktadır. Cahiliyede atlara “*verter*” denilen bir takı takılırdı, zamanımızda ise arabalara nazar için yapılmış mavi ayakkabı gibi şeyler takılmaktadır. Geçmişte bunlar aksesuar haline dönüştürülerek kullanıldığı gibi günümüzde de aynı şekilde kullanılmaktadır.⁴⁰⁶

A. Muskanın Tarihi Süreçte Büyü ve Sihirle İlişkisi

Muskayı ve muskacılığı, büyü ve sihirden ayrı düşünmemiz mümkün değildir. Bu kavramları ve bunlar arasındaki ilişkiyi anlayabilmemiz için, tarihi süreçlerini ve gelişimlerini anlamamız gerekir. Çünkü bu kavramların geçmişten günümüze pratikte nasıl uygulandıklarını ve nasıl algılanıp, anlamlandırıldıklarını bilmeden Kur'an ve Sünnet açısından değerlendirmemiz doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla bu kavramların tarihiyle ilgili özet bir bilgi sunmamıza ihtiyaç var. Muskanın tarihi, sihir ve büyüün tarihiyle paralel olması sebebiyle, muskanın tarihini anlamak için, büyüün tarihi seyrine bakmamız gerekir.

Araştırmacılar muska ve tılsımların menşeinin putperestliğin en ilkel şekli olarak görülen “*fetiş*” inancına dayandığını söylerler. Bu inançta olanlar bazı nesnelere uğur ve uğursuzluk bulunduğuna inanırlar. Kişi uğurlu kabul ettiği nesneyi yanında veya boynunda taşır. Bu nesne, bir bitki ya da ağaç parçası, kurt dişi, ayı tırnağı, leylek kemiği, kartal tırnağı olabildiği gibi, bazen kurumuş bir böcek, bir taş parçası olmuştur. Bu nesnelere, hastalıklardan, bela ve musibetlerden, kazalardan korunma amacıyla taşınmıştır. Daha sonraki dönemlerde ve günümüzde, çoğu zaman ne olduğu ve neyi sembolize ettiği belli olmayan yazı ve işaretlere dini bazı motifler de eklenerek meşruiyet kazandırılmaya çalışılmış ve bunlar kağıtlara yazılıp taşınmaya başlanmıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Alyani, *et-Temâim*, s. 51-54.

⁴⁰⁷ Erdil, Kemalettin, *Yaşayan Hurafeler*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 19.

Muska olarak kullanıldığı bilinen nesnelere ilk örnekleri, eski Mısır'da görülür. Onlar muskayı yaşarken kullandıkları gibi, ahirette kullanılması inancıyla ölenlerin mezarına da koyarlardı. Eski Mısırlılar muska olarak, dik bakan ve takmak için bir kaytan deliği olan bir çift göz takarlardı. Tılsımlar arasında sık görülenlerden birisi de mummyaları örten gözdür. İtalya'da, Kıbrıs'ta, Anadolu'da, Filistin'de göze benzeyen camlar, nazara karşı muska olarak takılır. Nazara karşı yapılan bu uygulamaların bir coğrafyadan çıkıp yayıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Uğursuz göz inancı ve ona karşı yapılan uygulamalar Afrikanın Negros, Hamites ve Bantus'larında, Bushmen'lerde, Çinliler'de ve Tibetliler'de, Sami ve Aryan (Ari) olmayan diğer Asya toplumlarında, Malay Adaları'nda, Polinezya'da, Bazı Avusturalyalı yerlilerde, Kuzey, Güney, Orta Amerika'nın birçok yerli kabilelerinde ve halkı arasında görülmüştür.⁴⁰⁸

Bu kadar geniş bir alana yayılmış olan duygu ve düşünce birliği, uğursuzluk getiren bakışların ve söyleyişlerin varlığına olan inanç, nazarın tecrübelerle sabit olan bir hakikat olduğunun da bir delili sayılabilir. Gerçekliği olmayan bir batıl düşüncenin, iletişim imkanlarının oldukça kısıtlı olduğu dönemlerde, dünyanın her yerinde yaşayan toplumlarda görülmesi bir tesadüf olamaz.

Antik dönemde zinet eşyası olarak kullanılan bazı nesnelere (bilezik, kolye, küpe, bileklik vb.) muska fonksiyonuna sahip olan takılar olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Kötü olarak bilinen güçlerin etkisine, erkeklerden daha açık olduğuna inanılan kadınların, bu tür eşyaları daha fazla kullanmaları bu sebebe bağlanmaktadır. Muskalar genellikle vücudun, korunmak istenen, meşum güçlerin görebileceği açık yerlerine takılırdı. Vücudun belli yerlerine uygulanan “*dövmelerin*” de muska amacıyla kullanıldığı kanaatine götürülen deliller vardır.⁴⁰⁹

İslam kültüründe muskacılık, fetihler sonucu yeni Müslüman olan kitlelerin farklı inanç ve geleneklerinin tesiriyle, yeni şekiller kazanarak yaygınlaşmıştır. Başlangıçta Cafer es-Sadık, Cabir b. Hayyan gibi âlimlere dayandırılan uygulamalar sebebiyle, sadece Şii ve Batıniler arasında görülürken, ilk Mutezile ulemasının

⁴⁰⁸ Westermarck, *Nazar Değmesi İnancı*, s. 35-39.

⁴⁰⁹ Çelebi, “Muska”, *DİA*, XXXI, 268.

muhalif görüşlerine rağmen zamanla Sünniler arasında da yaygınlaşmış, müneccimler ve cinciler İslam Aleminin her tarafında ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴¹⁰

X. Yüzyılda Türk boylarının kitleler halinde müslüman olmalarından sonra, İslam'ın şiddetle yasaklamasına rağmen, bir çok kültür ve toplumun etkileriyle birlikte günümüzde bu uygulamaların bazıları aynen, bazıları şekil değiştirerek, farklı bölge ve yörelerde devam etmektedir. Türklerin müslüman olmasından sonra bu işle uğraşanlar yaptıkları uygulamalara bazı dini motifler de ekleyip, dini bir görüntü de vererek yeni bir şekil kazandırmışlardır.⁴¹¹ Eski Türk dilinde “büyü”, ” *bügi*”, “*bügü*” şeklinde yazılır ve “*sihirbaz din adamı*” anlamına gelirdi. Daha sonra “*akıllı*” anlamını kazanan kelime, “*bilge*” anlamında kullanılmıştır. Günümüzde büyüü, “*Tabiat üstü güçlerle ilişki kurularak veya kendilerinde gizli güçler bulunduğu inanılarak, bazı tabii veya sunî nesnelere kullanılarak, onların zararlarından korunmak, menfaatlerinden faydalanmak veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan uygulamalar*”⁴¹² şeklinde tarif etmek mümkündür.

Büyü ve muskayla ilgili kitaplara ve risalelere bakıldığında olumlu-olumsuz bir çok şey için büyü yapıldığı görülür. Düşmanı öldürmek, malını mülkünü yok etmek, servet ele geçirmek, birinin gönlünü çalmak, sevdirmek, soğutmak, ayırmak, ara bozmak; cinsî gücü, dili, uykuyu bağlamak, düşmanın başına cinleri musallat etmek, ağır hastalıklara uğratmak bunlardan bazılarıdır. Bunun gibi insanlara zarar vermek amacıyla yapılanlara “*kara büyü*” denilirdi. Çocuk sahibi olmak, hırsız yakalamak, kaçanı geri getirmek, bol ürün almak, yolculukta sıkıntılarla karşılaşmamak gibi insanın faydasına yapılan ise “*ak büyü*” denilirdi. Bu ve benzeri bir çok büyü çeşidi zamanımızda da devam etmektedir.⁴¹³

Yapılan bu muskalarda çeşitli materyaller kullanılmaktadır. Her bölgede yapılan muskalar ve yapımlarında kullanılan malzemeler farklılık göstermekle beraber, genel olarak; saç, elbise parçası, tırnak, sabun, iğne, resim, ip, tespih, çakı, kilit, düğme, at nalı, kazık, demirci örsü, kurşun, demir, bakır gibi maden parçaları;

⁴¹⁰ Çelebi, “Muska”, *DİA*, XXXI, 268.

⁴¹¹ Tanyu, Hikmet, “Büyü”, *DİA*, VI, 504.

⁴¹² Tanyu, “Büyü”, *DİA*, VI, 501.

⁴¹³ Tanyu, “Büyü”, *DİA*, VI, 505.

toprak, yumurta, koyun iškembesi, horoz kanı, sığa dili, bal mumu vb. araçlar kullanılmaktadır. Bu nesnelere; boyun, koltuk altı, cep, yatak, yastık altı, kapı eşiği, ocak arkası, merdiven dibi, kör kuyu, mezar gibi yerlere konularak saklanır.⁴¹⁴

Büyü ile ilgilenen kimseler genelde gaybı bildiklerini iddia eden ya da gaybdan haber veren kimselerdir ki bunlara itibar edilmemelidir. Onların çoğu dinimizin yasakladığı şekillerde cinlerle irtibat kuran, onların oyuncağı olmuş, cinler tarafından kandırılmış, onlara sığınan, onların uydurdukları yalanları, insanlara hakikatmiş gibi aktaran zavallılardır. Bunların birçoğu, dünyalarını da ahiretlerini de mahvettiklerinin ve içine düştükleri durumun çoğu zaman farkında bile olmayan gafillerdir.

İnsanlar gibi Allah (cc)'a kulluk için yaratılan cinlerin insanlardan farklı bazı özellikleri olsa da gaybı bilemezler.⁴¹⁵ İnançlı, ibadetle meşgul kimselere Allah (cc)'ın izni olmadan bir zarar da veremezler. İslam'da sihir, büyü, falcılık, muskacılık, cincilik yasaklandığı gibi, onlara gitmek, onlardan medet beklemek de yasaklanmıştır. Mü'min sadece Allah (cc)'a ibadet eder, sabırla ve namazla sadece ondan yardım diler.⁴¹⁶

Başta Taşköprüzade (v. 901/1495) ve Katip Çelebi (v. 1067/1657) gibi Osmanlı âlimleri olmak üzere bazıları büyü ile bir tesir meydana getirerek sonuç almanın aklen ve şeran mümkün ve caiz olduğu görüşündedirler. Yapılan duanın kabul edilmesi halinde, Allah (cc)'ın iradesi kulun isteğini nasıl yerine getiriyorsa, “*azaimde*” de Allah (cc)'ın himmet sahibinin dileğini yerine getirmesine inanılır. Şifa özelliğine sahip ayet, dua ve Esmâ-ü Hüsnâ ile yapılan “*azaim*” caiz; sihir, büyü ve tılsımlarla yapılan haramdır derler.⁴¹⁷

Muskanın hazırlanış şekliyle ilgili, tarihi seyir içinde ve günümüzde yöreden yöreye değişen birçok şekle rastlanmaktadır. Günümüzde muskalar daha çok bir kâğıda yazılan yazı ve çizilen şekillerden sonra, o kâğıtların genellikle üçgen şekilde

⁴¹⁴ Tanyu, “Büyü”, *DİA*, VI, 505.

⁴¹⁵ Enam, 6/100, 116; Hicr, 15/27; Cin, 72/8, 9.

⁴¹⁶ Fatiha, 1/5; Bakara, 2/153.

⁴¹⁷ Uludağ, Süleyman, “Azâim”, *DİA*, IV, 299.

katlanarak su geçirmeyen bir naylona sarılıp taşınması ya da hayvana, arabaya, eve, bahçeye asılması şeklinde uygulanmaktadır.

B. Muskaya Yönelişin Sebebi

İnsanların muskaya ilgi duymalarının birçok sebebi olabilir. Bunların başında gizemli olan şeylere ilgi duymak, karşılaşılan bazı sıkıntılarda çaresiz kalmak, insanların bu konulardaki birbirine anlattıkları, telkin ettikleri bir çoğu hakikatten uzak konular gelmektedir. Ancak önemli sebeplerden biri de, kişinin inandığı şeylere dokunma, görme gibi duyu organlarıyla hissetme ihtiyacındandır.

Mü'min, iman esaslarını (imanın şartlarını), duyu organlarıyla algılamadan, Allah (cc)'ın ve Rasülünün (sav) bildirmesiyle ve Allah (cc)'ın isim, sıfat ve fiillerinin tezahürüyle anlayıp algılayarak kabul etmektedir. Bu, mü'minlerin başta gelen en önemli özelliğidir.⁴¹⁸ Böyle olmakla beraber, inandığı şeyleri duyu organlarıyla hissetmek ister, daima bu iştiaqla yaşar. Görebileceği, işitebileceği, dokunabileceği somut nesnelere akar. Muskanın ortaya çıkmasını, insandaki bu ihtiyacın gereği olarak görmek gerekir ki, insanların putları ve bazı duyu organlarıyla hissedip algılayabildikleri şeyleri putlaştırarak şirke düşmelerinin mantıkî arka planında da bu aranmalıdır.

Peygamber olmasına rağmen Hz. İbrahim'in istediği gibi ki o " ... *Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster demişti. Rabbi Ona: Yoksa inanmadın mı? Dedi. İbrahim: Hayır! İnandım fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim) demişti. Öyleyse dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"⁴¹⁹ demişti. Hz. Musa da Allah (cc)'ın bizatihi kendisini görmek istemişti. Bu durum ilgili ayette şöyle ifade edilmektedir, "*Musa, belirlediğimiz yere (Tur) gelip Rabbi de ona konuşunca, Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım dedi. Allah da, beni (dünyada) katiyyen göremezsin, fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de*

⁴¹⁸ Bakara, 2/3.

⁴¹⁹ Bakara, 2/260.

*beni görebilirsin, dedi. Rabbi, dağa tecelli edince, onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Ayılınca, seni eksikliklerden tenzih ederim Allah'ım! Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim, dedi.*⁴²⁰

Özellikle haç ibadetini yerine getirirken, Tavaf, Şeytan Taşlama, Haceru'l Esvedî Selamlama, Arafatta vakfe gibi haç menasiki, bir anlamda insandaki bu duygunun kısmen de olsa tatminini sağlamaktadır. Hacca giden halkın, hac ibadetini daha çok istek duyarak, tekrar tekrar gitmek istemelerinin, hac ibadetini çok sevmelerinin sebeplerinden birisinin de bu olduğunu düşünmek mümkündür.

Meleklerin Hz. Adem'e secdelerinde de, yapılan (ihtiyârî) secde Allah (cc)'adır. Ancak zahiren bakıldığında secde, doğrudan doğruya Adem (as)'e yapılmaktadır. Ama hiçbir zaman, haşa, meleklerin şirke düştüğünü söyleyemeyiz, çünkü emreden Allah (cc) ın kendisidir.⁴²¹ Yusuf (as)'un anne-babasının ve kardeşlerinin Hz. Yusuf'a (ihtiyârî) secdeleri⁴²² de aynı şekilde anlaşılmalıdır.

Mü'minin imanı bu anlamda, her şeye şahit olarak iman eden meleklerin ve bir çok delille açıkça muhatap olan Peygamberlerin (as) imanından farklıdır. İman edileceklerle iman etme açısından melekler, peygamberler ve diğer mü'minler arasında fark olmamakla beraber, fazilet ve amellerin karşılığı açısından farklılıklar vardır. Bu Allah (cc)'ın onlara bir lütfudur. Mü'min de yakınının derecesine, imanının mertebesine göre onlara yaklaşır.⁴²³ Mü'minin, başta Allah'ın varlığı olmak üzere gayben iman ettiği, inanca konu olan esasları Allah Rasülü (sav) miraçta bütün insanlığı temsilen görmüştür. Mü'minler de ahirette açıkça göreceklerdir.⁴²⁴ Şayet bu dünyada zahiren onları görmüş olsaydı, dünyadaki imtihanın bir anlamı kalmazdı.

Ayetlerin ve hadislerin bize gösterdiği katıksız tevhid akidesine halel getirecek her şeyden kaçınmak, mü'minin en önemli hedefi olmalıdır. İslam'ın muskaya yaklaşımıyla ilgili bir kanaat sahibi olmak için şu örnek ayetleri ve sonraki rivayetleri incelememiz yeterli olacaktır, “Eğer Allah seni bir zarara uğrattırsa, onu

⁴²⁰ A'raf, 7/143.

⁴²¹ Bakara, 2/34.

⁴²² Yusuf, 12/100.

⁴²³ Ebu Hanife, *Beş Eser, El Âlim ve'l Mûteallim*, s. 15-16.

⁴²⁴ Kıyame, 75/23.

kendisinden başka giderecek yoktur, sana bir hayır verirse (bunu da geri alacak yoktur). Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”⁴²⁵ “İman edip, sorumluluk bilinciyle hareket edenleri, (Allah’a karşı gelmekten sakınanları) kurtardık”⁴²⁶ “...Kim sorumluluk bilinciyle hareket ederse, (Allah’a karşı gelmekten sakınırsa) Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder”⁴²⁷ “Heva ve hevesini ilah edinen ve Allah’ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırıldığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim doğru yola erdirtirebilir? Hala ibret almayacak mısınız?”⁴²⁸

Görüldüğü gibi yukarıdaki ayetlerde, Allah’ın izni ve iradesi olmadan hiçbir şeyin zarar ve faydasının mümkün olmayacağına, her şeye gücü yeten tek varlığın Allah (cc) olduğuna vurgu yapılıyor. İnsanın isyan etmeden samimiyetle sorumluluğunu yerine getirmesi halinde, karşılaştığı sıkıntılarda Allah (cc)’ın kendisine çıkış yolları göstereceği açıkça ifade ediliyor. Kur’an’da buna benzer ifadeler ısrarla vurgulanmasına rağmen meşru olmayan çıkış yolu aramak, sonucu şüpheli ve mevhum yollara baş vurmak beyhudedir ve vebaldir.

C. Muskayı Yasaklayan Hadislerden Bazıları

Rukyenin farklı bir şekli olan muskayı şiddetle yasaklayan çok sayıda hadis vardır. Bunlardan bazılarında şöyle buyrulmaktadır,

1. İmran ibn-i Husayn’dan rivayet edilen hadiste Peygamber (sav) bir adamın elinde takı olarak kullanılan bir “halka” gördü. *Bu ne?* Dedi. “*Vahime*” (bir çeşit muska) dedi adam. Peygamber (sav), “*Onu çıkar. O sadece senin sıkıntını artırır. O senin üzerinde iken ölürsen asla kurtulamazsın*”⁴²⁹ buyurdu.

2. Ukbe İbn-i Amir’in rivayetine göre Rasülüllah (sav), “*Kim “muska” (temime) takarsa, Allah onu tamamlamaz. (beklediği neticeyi vermez), kim “vedea”*

⁴²⁵ Enam, 6/17; Yunus, 10/107.

⁴²⁶ Neml, 27/53.

⁴²⁷ Talak, 65/2.

⁴²⁸ Casiye, 45/23.

⁴²⁹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, IV, 445.

(kastedilen şeyi kişiden uzaklaştıran anlamında ki muskayı) *takarsa Allah onu durdurmaz, onu ondan uzaklaştırmaz*⁴³⁰ buyurdu.

3. Ukbe İbn-i Amir el-Cüheni, Rasûlüllah (sav)'a bir grup (kafile) geldi, dokuz tanesi biat etti (Allah'ın rasûlü) birini tuttu. Dediler, Ya Rasûlallah dokuz kişi biat etti, bunu bıraktım. (onun üzerinde muska vardı) Peygamberimiz (sav) onun üzerinde bulunan muskayı elini sokup koparttı, sonra o da biat etti. Rasûlüllah (sav),” *Kim muska takarsa, O şirk koşmuştur*⁴³¹ buyurdu.

4. İsa İbn-i Abdurrahman rivayet ediyor, Abdullah İbn-i Akim hastaydı, ziyaret için yanına girdik. Ona bir şeyler taksaydın denildi. O dedi ki, bir şey mi takayım? Rasûlüllah (sav) ” *Kim bir şey takarsa, ona havale edilir*⁴³² buyurdu.

5. Konuyla ilgili üç tane rivayette de şöyle buyrulmuştur, “*Rukye, muskalar ve sevgi büyüü şirktir*⁴³³ “...Üstüne başına korunma amaçlı bir şeyler taşıyan kişi Allah'a şirk koşmuştur.”⁴³⁴ “*Kim dağlanarak ve muska taşıyarak tedavi olmaya çalışırsa, Allah'a tevekkül etmekten uzaklaşmış olur.*”⁴³⁵

6. Abdullah ibn-i Mesud (ra)'un hanımı Zeynep (ra) dedi ki, (vebaya benzer bir hastalık olan) “*humra*” ya rukye yapan yaşlı bir kadın evimize geldi... (bana bir muska yapmıştı.) Abdullah eve gelince onu gördü. Bu nedir? dedi. “*Humra*” hastalığının tedavisi için buna okundu dedim. Abdullah ipliği çekip keserek attı. Abdullah'ın ailesinin şirk sayılan bir şeyi kullanmasına ihtiyacı yoktur. Ben Rasûlüllah (sav)'ın rukyeler, muskalar ve büyü şirktir dediğini işittim dedi.

Bunun üzerine eşi, ben bir gün dışarı çıkmıştım falan adam beni gördü de bunun üzerine onun tarafındaki gözümde yaşlar akmaya başladı. O günden beri gözüme okuttuğum zaman gözümüm yaşı durur, okutmayı bıraktığım zaman gözüm yaşarır dedi. Abdullah, o şeytandır, sen ona itaat ettiğin zaman seni bırakıyor,

⁴³⁰ Ahmet b. Hanbel, a. e, IV, 154.

⁴³¹ Ahmet b. Hanbel, a. e, IV, 256.

⁴³² Ahmet b. Hanbel, a. e, IV, 210.

⁴³³ Ebu Davud, “Tıp”, 17; İbni Mace, 39.

⁴³⁴ Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, *Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Beyrut, 1998, V, 309.

⁴³⁵ Tirmizi, “Tıp”, 14.

ona isyan ettiğin zaman parmağı ile senin gözüne dürtüyor. Sen Rasülüllah (sav)’ın yaptığı gibi yapsaydın senin için hayırlı ve şifa bulman için de daha uygun olurdu, gözüne su serpip şöyle deseydin,

أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ إِشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ

سَقَمًا . “Bu hastalığı gider Ey insanların Rabbi! Şifa ver, şifa veren sensin, senin şifandan başka şifa yoktur, hiç hastalık bırakmayan bir şifa ver.”⁴³⁶

İlk bakışta rivayetin kendi içinde tezatlıklar taşıyor gibi görünmesi, muskanın da bir çeşit rukye olması münasebetiyle birbirlerinin yerine kullanılıyor olmasındandır. Abdullah İbn-i Mesud’un (ra) hanımının rukye olarak ifade ettiği şey, takılıp taşınabilecek hale getirilmiş bir muskadır. İkinci durumda, gözümü okutturuyorum iyileşiyor dediği de, İslam’ın uygun görmediği şirk çağrıştıran, mana ve maksadı anlaşılmayan ifadelerin kullanıldığı bir rukye olmalıdır.

Aksi halde Abdullah İbn-i Mesud’un kendisinin Hz. Peygamberden duyarak tavsiye ettiği rukyeyle aynı şey olur ki, buna karşı çıkması tezatlık ifade eder. Bizim meşru rukye olarak ifade ettiğimiz, manası maksadı açık olan ayet ve dualarla yapılan rukyeyi Rasülüllah (sav)’tan bize bizatihi İbn-i Mes’ud kendisi nakletmiş olmaktadır.

7. Seferlerinden birinde Rasülüllah (sav) atların boyunlarında, muhtemelen nazar değmemesi için asılmış, yay kirişi ve gerdanlıklar gördü. Bir elçi göndererek sahabenin develerin boyunlarındaki bu askıları çıkarmalarını emretti.⁴³⁷

D. Konuya Farklı Yaklaşımlar

Nazarın etkisini azaltmak, görenlerin dikkatini başka tarafa çekmek amacıyla, nazarlık olarak çeşitli takılar, muskalar asılır, taşınır. Bunlar içinde en çok takılanı mavi boncuklardır. Genellikle bebeklere takılır. Nazarda mavi gözün daha etkili olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, farklı şekillerde hazırlanan mavi boncuk, nazar inancının olduğu hemen her bölgede nazarlık olarak kullanılan ortak takıdır. Bazı

⁴³⁶ İbn-i Mace, “Tıp”, 39.

⁴³⁷ Buhari, “Cihad”, 139.

yerlerde özellikle beyaz tenli çocuklar insanların içine çıkarılacağı zaman yüzünü kirli gösterecek bir şeyler sürülür ya da yıkanmaz kirli bırakılır. Nazarından korkulan birisi çocuğu görürse, çocuğun yüzü yıkanır, elbiseleri değiştirilir.

Elmalılı konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunur: Her kim bir şeye (bizatihi o şeyin faydası olur veya zararı def eder diye ona gönül bağlar, itikat ederse veya o inanç ile muska ve nazarlık gibi bir şey takınırsa) ona havale edilir. Allah (cc)'ın izni olmadan hiçbir şeyin fayda ve zarar vermeyeceği ayette açıkça belirtildiği halde⁴³⁸, o şeye bağlanan, ondan meded uman Allah (cc)'ın yardımından mahrum kalır.⁴³⁹

Muska, Nazar boncuğu takmanın sakıncalı görülmesinin başında, ilim sahibi olmayan kişilerin, sebepleri yaratan Allah (cc)'ı unutarak, sonucu sebeplerden beklemeleri veya bilmeleri endişesi gelmektedir. Gazali de yıldızlar ilmiyle uğraşmanın neden zararlı olduğunu anlatırken şöyle der: Bu ilim insanlara zarar verir, çünkü bu işler yıldızların seyri sonucu oluyor dendiği zaman, bilmeyenler yıldızlar yapıyor şeklinde algırlar ve yıldızlara ilahlık payesi verirler. Onları içlerinde büyütür, onlara gönül verir, hayrı şerri onlardan bilir ve Allah(cc)'ı unuturlar. İlim, iman zafiyeti olanlar sebeplere, vasıtalara bakıp onlara takılırlar sebepleri yaratana göremezler.⁴⁴⁰ Hz. Peygamber (sav)'in zamanında, sahabilerin bazıları Peygamber (sav)'e ait saç, sakal vb. şeyleri (teberrüken) ondan bereket umarak yanlarında taşıyorlardı. Hz. Peygamber (sav)'in bundan haberi olmasına rağmen onları bu durumdan men etmediğini görüyoruz.⁴⁴¹

Sonuç olarak, Cevşen, me'sûr dualar başta olmak üzere, dua ve ayetler gibi manası açık metinlerin, özellikle okuyamayan çocuklara, yaşlılara asılması, bizatihi kendilerinden şifa gibi bir beklenti içinde olmamak şartıyla teberrüken taşınması caiz olsa da, terki evladır denilebilir. Aynı şekilde paratoner gibi bakan kimsenin nazarını kendisine çekmesi amacıyla yapılması halinde, masum sayılabilecek nazar boncuğu da, halk tarafından kendisinden şifa beklenen nesnelere olarak algılanabilir. Taşınan

⁴³⁸ Bakara, 2/102.

⁴³⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6392.

⁴⁴⁰ Gazali, *İhya*, I, 79.

⁴⁴¹ Sahih Buhari, *Muhtasar-ı Tecridi Sarih*, II, 45.

bu nazar boncuklarının bir kimsenin bakışıyla kırılıp parçalandıkları görülmüştür. Ancak her şeye rağmen uzak durmak daha evladır. Bu tür uygulamalar konuyla ilgili bilince sahip olmayan halk tarafından farklı algılanacağından, sedd-i zerayı yaklaşımıyla terk edilmeli, okunarak yardım talep edilmelidir. Manası anlaşılmayan, maksadı belli olmayan ibareleri, rukye olarak okumak, muska olarak yazmak, taşımak caiz değildir. İnsanların sıkıntısını gidermek, dertlerine deva olmak için yapılanlar hariç, zarar verme amacıyla yapılan her türlü büyü, sihir ve muska şıktır, en hafif haliyle büyük günahdır.

II. MUSKANIN KELAMÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnançla ilgili esaslar ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed (sav)'e kadar değişmemiştir. Allah (cc) Hz. Peygamber'e hitaben "*Senden önce hangi peygamberi göndermişsek ona, benden başka ilah yoktur, sadece bana ibadet edin, diye vahyettik.*"⁴⁴² buyuruyor. Üç esas bütün Peygamberlerin (as) getirdiği, değişmeyen itikadî prensiplerendir,

a-) Allah (cc)'tan başka ilah olmadığı,

b-) O'na hiçbir şeyin ortak, denk tutulmaması,

c-) Allah (cc)'tan başka hiçbir şeye ibadet edilmemesi gerektiği. Konuyu kelâmî açıdan değerlendirebilmek için kısaca şirk konusuna temas etmemizin gerekliliğine inanıyorum. Şirk birçok kısımlara ayrılarak sınıflandırılmış, farklı anlayış, yaklaşım ve isimlerle tasnif edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır;

1. Mecusi, müşrik ve senevilerde olduğu gibi, birbirinden bağımsız ve ayrı ayrı işleri gördüğüne inanılan iki ilahın varlığını kabul etmeye "*Şirk-i İstiklal*" denilmiştir.⁴⁴³ Kelam kitaplarımızın tevhitte ve şirkle ilgili bölümlerinde bunun üzerinde uzunca durulmuş, "*Burhanı Temanu*" (birden fazla ilahın imkansızlığı) delilleriyle ispat edilmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴² Enbiya, 21/25; Nahl, 16/2.

⁴⁴³ Nahl, 16/51.

⁴⁴⁴ Neseî, Ebu'l Mu'in Meymun b. Muhammet, *Tabsiratü'l-Edille fî Usuli'd-Din*, 2.

2. Hıristiyanlarda olduğu gibi, Allah (cc)'ın bir olduğunu söylemekle beraber, O'nun ilahlardan mürekkep olduğuna inananların şirkine “*Şirk-i Teb'iz*” denilmiştir.

3. Alemin yaratıcısının bir olduğunu söylemekle beraber, Allah (cc)'a yakınlık sağlamak için, Allah (cc) katında aracı olsun diye heykellere, putlara tapanların şirkine “*Şirk-i Takrib*” denilir. Hz. Peygamber dönemindeki müşrikler bu şekilde inanıyorlardı. Bazı ayetlerde onların inanç ve yaklaşımları anlatılmaktadır.⁴⁴⁵

4. Allah (cc)'ın izni olmadan, sınırsız bir şekilde bir varlığın veya kimsenin başka bir varlığa ya da kimseye yardımının, şefaatinin, faydasının mümkün olduğuna inananların şirkine “*şirkü'ş şefaa*” denilir. Yanlış bir şefaati algısından kaynaklanan Allah'tan bağımsız bir kurtarıcı veya aracı kabul etmektir. Şefaati umulan kişiyi ya da nesneyi ilahlaştırmaya kadar götürecek bir yoldur.

5. Maddeci ve tabiatçı filozofların inandığı gibi, sebeplerin ve varlığın Allah (cc)'ın yaratmasıyla değil, onların kendi kendilerine var olduğunu, sebeplerin yarattığını yani tesiri sıradan sebeplere isnat edenlerin kabul ettikleri şirk de “*Şirk-i Esbab*” olarak kabul edilir. Bunlar ilmî ve teknolojik gelişmeleri, ortaya konulan keşifleri, buluşları; olmayan bir şeyin yaratılması gibi algılayıp, sebepleri ilahlaştırırlar. Yağmurun yağmasını, rüzgarın esmesini, çocuğun oluşumu, hastanın iyileşmesi gibi şeyleri sebeplere bağlayan, sebeplerin yaratıcısını (müsebbibü'l esbabı) göremeyen ya da görmek istemeyen bir çok insan bu şirkte düşmektedirler. Meyvenin oluşması için; toprak, su, güneş, ağaç, çiçek her biri sebeptir, meyve neticedir, ancak meyveyi de sebepleri de yaratan Allah (cc)'tır.

Allah (cc)'ın dışında bir şeyden doğrudan doğruya ve bizatihi o şeyin kendisinden beklenti içinde olmak büyük şirkdir. Allah (cc)'la beraber onlardan da beklemek, sebeplerin de etkisinin olduğuna inanmak küçük şirkdir. Mülkün sahibi Allah (cc)'tır, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Sebepleri yaratan, sebeplere güç ve kuvvet kazandıran odur.⁴⁴⁶ Kişinin bir şeyi Allah (cc)'a denk tutması, onun dışında bir şeye dua etmesi, bir şeyden yardım beklemesi; ona sığınması, dayanması,

Baskı, DİB Yayınları, Tahkik ve Ta'lik: Hüseyin Atay, Ankara, 2004, I, 109.

⁴⁴⁵ Yunus, 10/18.

⁴⁴⁶ Alyani, *Et-Temâim*, s. 33,34.

ondan Allah (cc)'tan korkar gibi korkması, şefaata, yardım istemesi, Allah (cc)'ın dışında bir şeyin gücüne, hükmüne boyun eğmesi; bir şey adına kurban kesmesi ve adakta bulunması şirktir.⁴⁴⁷

Ayrıca riya (gösteriş) için amel etmek, “şirki hafi” (gizli şirk) olarak hadiste ifade edilmiştir.⁴⁴⁸ Mülk ya da melekut aleminde küçük de olsa, Allah (cc)'ın dışında bir şeyin bir şeye malik olduğunu, görevli melekler başta olmak üzere Allah (cc)'ın yardımcılarının olduğunu kabul etmek gibi algılar kişiyi bu konuda tehlikeye götürebilir. Kur'an'da şirk, kısımlara ayrılmasa da bir çok şekilde ifade edilmektedir. Bunların bir kısmı açık ve net, bir kısmı ise kişinin eylemleriyle veya söylemleriyle farkında olmadan düşebileceği şirk çeşitleridir. Kişi bilerek veya bilmeyerek şirk kapsamına girecek davranışlarda veya söylemlerde bulunabilir, dolayısıyla daima istiğfar edilerek Allah (cc)'a sığınmalıdır.

Bu şirk şekillerinin tamamı konumuzla ilgili olmakla beraber “Şirk-i Esbab” ve “Şirkü’ş-Şefaa” gibi bazıları doğrudan bağlantılıdır. Kişi isteklerini Allah (cc)'ın dışında bir varlıktan, nesneden beklerse ya da isteklerini elde etme de muska vb. şeylerin de etkisinin olduğunu kabul ederse, bu şirklere düşer. Şirkin bu şekilde kısımlara ayrılması, Allah (cc)'ın varlığına ve teklifine inanan ehli tevhidin, sözlerini ve davranışlarını değerlendirerek dikkatli olması açısından önemlidir.

Çalışmalarımız esnasında Kur'an'da ve güvenilir hadis kaynaklarında muskanın caiz olduğuna delil olabilecek ayet ya da sahih bir hadis görmedik. Bununla beraber sahabeden ve sonraki dönem İslam âlimlerinden bazı uygulamalar ve değerlendirmeler nakledilir. Bunlardan birisi sahabeden Abdullah İbn-i Amr (ra) ile ilgili olandır. Onun bülüğe ermemiş çocuklarına, aşağıdaki duayı yazıp astığı rivayet edilir.

بِسْمِ اللَّهِ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ قَضَبِهِ وَ عِقَابِهِ وَ شَرِّ عِبَادِهِ وَ مِنْ هَمَزَاتِ
الشَّيَاطِينِ وَ أَنْ يَحْضُرُونَ .

⁴⁴⁷ Alyani, *Et-Temâim*, s. 21.

⁴⁴⁸ Tirmizî, “Hudûd”, 24.

“Allah’ın adıyla, onun gadabından ve azabından kullarının şerrinden, şeytanların fitlemesinden ve gelenlerin (zararından) Allah’ın tam kelimelerine sığınıyorum.”⁴⁴⁹

Yukarıda “Rukye” bölümünde isimlerini zikrettiklerimiz başta olmak üzere İslam bilginlerinin bir kısmı rukye ve muskaya karşı olumsuz yaklaşmaktadırlar. Bu görüşte olanlar, “*müteşeditler*” (tavizsiz yaklaşanlar), bunların takılmasını ve taşınmasını caiz görmemişlerdir. Bu görüşte olanlar yukarıdaki rivayetin değerlendirilmesinde, Abdullah İbn-i Amr’ın bunları çocuklarına asmak için değil, evine asmak için veya ezberlemek maksadıyla levhalara yazmış olabileceğini söylerler. Aksine, bazı surelerin, ayetlerin ve duaların yazılıp asılmasında, taşınmasında sakınca görmeyen “*mütesahiller*” ılımlı yaklaşanlar, rukye amaçlı yazıp çocuklarına astığı görüşündedirler. Biz de bu yaklaşıma katılarak, birinci yorumun zorlama olduğu kanaatindeyiz. Ancak Abdullah İbn-i Amr (ra)’ın uygulamasının Rasûlüllah’a isnad edilen bir delile dayanmadığı anlaşılmaktadır. Sahabenin uygulamaları delil açısından önemli olmakla beraber, münferid uygulamalara ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Zira sahabenin herhangi bir delile dayanmayan uygulamaları konuya yaklaşım açısından bir kanaat verse de uyulması gereken bir delil niteliği taşımaz.

Bu hadisleri olumlu anlamdaki hadislerle beraber değerlendiren bazı âlimler de konuyla ilgili kayıtlar koyarak, meşruluğu yönünde görüşlere sahiptirler. Bunlardan birisi de İbn-i Âbidîn’dir. O, doğrudan doğruya muska olarak kullanılan şeyin bizatihi kendisinden beklememek, hayır ve şerrin Allah (cc)’tan olduğunun bilincinde olarak, bakanın nazarını kendisine çevirmesi amacıyla, Kur’an’dan ayetler, dualar yazılıp taşınmasında, nazar boncuğu takılmasında, bahçe, ev vb. yerlere kuru kafa gibi şeylerin dikilmesinde bir sakınca olmadığını söyleyen birçok kimsenin açıklamalarını nakleder.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, II, 181.

⁴⁵⁰ İbn-i Abidîn, *Reddü’l-Muhtar Ale’d-Dürriil Muhtar*, trc. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987, XV, 379-381.

Bir şeyin meydana gelmesinde, verilmesinde muskanın etkisinin olduğu, haşa onun desteği, tesiri olmasaydı Allah (cc)'ın gücü yetmeyecekti gibi bir kanaat oluşabilir. Kişinin diğer sebeplere bu şekilde yaklaşımı da doğru değildir. Mü'min, elinden gelen ve gereken tedbiri alır ancak sonucun alınan tedbir gereği değil, Allah (cc)'ın takdirinin, sünnetullah gereği, yine Allah (cc)'ın yaratıp takdir ettiği sebeplerle kazaya dönüştüğüne inanır. Allah (cc) dilerse sebepsiz de yaratır. Hz. İsa'yı babasız yarattığı,⁴⁵¹ İsrail Oğulları'na gökyüzünden sofralar, yiyecekler indirdiği gibi.⁴⁵² Muskaya, tılsımlara, heykellere, yıldızlara, meleklerle, cinlere, güç atfetmek, istedikleri bir şeyi Allah (cc)'ın izni olmadan yapabildiklerine inanmak şirktir. Muska olarak takılan, taşınan şeyler de diğerleri gibi sebeplerdir demek ve öyle olduğuna inanmak da doğru değildir. Bu, sebeplere sarılmaktan, tedbir almaktan farklı bir durumdur. Muska yapmak, taşımak, beklenen, bilinen bir sonucun sebebi değil, mevhum, hayali bir kurgu, bir faaliyettir.

Kur'an'ı Kerim, bilmeyerek günah işleyenlerin, nefesine zulmetmiş olanların hemen Allah (cc)'ı hatırlayıp tevbe etmeleri; işledikleri günahıktan sonra, o günahıktan vazgeçip kendilerini düzeltmeleri, pişman olup tevbe etmeleri halinde affedileceklerini bildirmektedir.⁴⁵³ Bile bile günah işleyip, günahında ısrar edenler, kafir, müşrik olanlar ve o şekilde ölenlerin dışında tevbe kapısı açıktır.⁴⁵⁴ Ehli Sünnete göre Amel imandan bir cüz olmadığından,⁴⁵⁵ günah işleyen küfre düşmez. Allah (cc) kendisine açık ve net olarak şirk koşulması dışındaki günahları dilerse bağışlayacağını bildirmektedir.⁴⁵⁶ Diğer şirk çeşitlerinin çoğunu büyük günah olarak değerlendirmek de mümkündür. Allah (cc) şirk dışında büyük günahları da dilerse affeder.⁴⁵⁷ İmanlı olduğu halde günahkar olarak ölenlerin de Allah (cc)'ın bağışlamasıyla, bir şefaet vesilesiyle affedilebilecekleri ümit edilir veya cezasını çektikten sonra Cennet'e girecekleri umulur.⁴⁵⁸ İslam'da hiç kimse yaptıkları

⁴⁵¹ Meryem, 19/16-26.

⁴⁵² Bakara, 2/57.

⁴⁵³ Nisa, 4/17; Ali İmran, 3/135; Nisa, 4/110; Maide, 5/39,40.

⁴⁵⁴ Yusuf, 12/87; Zümer, 39/53.

⁴⁵⁵ Ebu Hanife, *El-Âlim ve'l Mütellim*, s. 13.

⁴⁵⁶ Nisa, 4/31, 48.

⁴⁵⁷ Ebu Hanife, a.g.e, s. 16.

⁴⁵⁸ es-Sabuni, Nureddin, *Maturîdiyye Akaidi*, s. 161.

günahlarla baş başa, çaresiz, ümitsiz, lanetlenmiş olarak kalmaya mahkum bırakılmamıştır.⁴⁵⁹

Günahların affi hususunda, bilerek günah işleyenlerle, bilmeden günah işleyenlerin affedilmesi aynı olmadığı gibi, büyük günah işleyenlerle küçük günah işleyenlerin günahlarından kurtulmaları için sarf edecekleri çabanın ve affedilme ümidinin aynı olması beklenmez. Bilmeyerek günaha girenlerle, küçük günah işleyenlerin affedilme ümidi elbette daha fazladır. Bu durum şu misalle daha iyi anlaşılabilir: Büyük bir denizde yolculuk yapanın da, küçük bir nehirde yolculuk yapanın da boğulma riski her zaman vardır. Her ikisinin boğulma tehlikesiyle karşılaştıklarında kurtulma ümidi de vardır. Bununla beraber büyük denizde boğulmakla karşı karşıya kalan kişiye nispetle, küçük nehirde boğulma riski yaşayan kimsenin kurtulma ümidi daha fazladır.⁴⁶⁰

Her günah içinde küfre giden bir yol vardır. Küçük günahlar küçük görülüp işlenmeye devam edilirse büyür. Tevbe ile temizlenmezse kalp kapkara kararır.⁴⁶¹ Küçük günahların da, büyük günahların da affedilmesi ümit edilmekle beraber, her ikisinin de akıbetlerinden korkulur. Çünkü af kişinin uhdesinde bulunan bir garanti değil, Allah (cc)'ın rızasının kazanılmasına dayalı yaratanın bir lütfudur.⁴⁶²

Hz. Peygamber (sav)'in nazarın varlığını kabul ettiği, meşru rukye yapılmasında sakınca görmediği, getirilen hastalara, çocuklara veya ziyaret ettiği hastalara rukye yaptığı bilinmektedir. Ancak muska şeklinde bir şey yapıp asılmasını istediği, onayladığı bir haber bize nakledilmemiştir. Muska takan kişi taktığı şeyden bir şey beklerse bu şüphesiz bir şirktir. Bu durum Cahiliye Araplarının putlar bizi Allah (cc)'a yaklaştırıyor⁴⁶³ demelerine benzer ki, bu Kur'an'ın açık ifadesiyle şirk olarak nitelendirilir. Bunu yapan kişi Allah (cc)'ın tek olduğuna inansa, kavlen de ifade etse bile, fiilen inancını ve sözünü yalanlamaktadır. Bu da saf tevhit inancını zedeler. Zaman içinde tehlikeli bir gidişatın kapısı aralanmış olur.

⁴⁵⁹ Tunç, Cihat, *Sistemik Kelam*, 2. Baskı, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, s. 92-93.

⁴⁶⁰ Ebu Hanife, a.g.e, s. 17.

⁴⁶¹ Mutaffifin, 83/14.

⁴⁶² Ebu Hanife, a.g.e, s. 17.

⁴⁶³ Zümer, 39/3.

Hadisler ışığında, meselenin itikadî yönüyle ilgili şunları söyleyebiliriz; yapılan bir rukye ya da muska, şirke götürecektir eylem ve söylemler ihtiva etmemeli, kişi yapılan her türlü tedavinin bir vesile, sebeplere sarılma olduğunun bilincinde olmalı, insanlara şifa verenin yalnız Allah (cc) olduğu hakikatinin şuurunda olup, yapılan işlem cahiliye uygulamalarını çağrıştırmamalıdır. Bunu kazanç sağlayan bir meslek haline getirip, insanların çaresizliklerinden faydalanarak istismar etmemeli, buna fırsat verilmemelidir. Bu bilinçle bazı duaların ve ayetlerin hastaya okunmasında, bir kağıda yazılarak okuyamayan küçük çocuklara takılmasında, bir sakınca olmaz. İçinde şirk ifadesi bulunmayan, meşru ayet, dua ve Allah'ın isimleriyle rukye yapmak caiz olduğu gibi, kanaatimizce teberrüken bunların yazılı şeklinin asılmasında, taşınmasında sakınca olmamakla beraber, terkinin evla olduğunu, şifa niyetiyle bunların okunmasının daha iyi olacağını düşünüyoruz.

İnsanların, dinin reddettiği hurafeler kadar Kur'an'ı ve sünneti merak edip anlama çabasında olmamaları üzüntü vericidir. Akıllı insandan beklenen kainatı, onun içindekileri ve insanı yaratan Rabbim benden ne istiyor diye bir arayış içine girmesidir. Tarihe baktığımız zaman, hak dinlerin tahrif olmasının muska gibi masum görünen yaklaşım ve uygulamalarla başladığına şahit oluruz. Bundan dolayı konuya “*Sedd-i Zerayi*” açısından yaklaşmak doğru olmalıdır. Esasında Kur'an'ın yasaklara yaklaşımı da böyledir. Günaha giden yolları kapatmak genel prensiptir. Yahudilerin, Hıristiyanların ve Cahiliye Arapları'nın içine düştükleri durum, bize Kur'an'ı Kerim'de örnek gösterilerek sık sık zikredilir. Onlar hurafelerin istilasına uğramış hak dinlerin düştüğü durumu açıkça yansıtmaktadırlar.⁴⁶⁴

İstismara ve sūi-isti'male (kötüye kullanılmaya) açık olan bu meseleyi görmezlikten gelmek, özellikle özendirici ve teşvik edici davranışlarda bulunmak elbette doğru değildir. Günümüzde bu işleri meslek haline getirip, bir gelir kapısı olarak görenler, genellikle cahiliye döneminde uygulanan ve Hz Peygamber (sav)'in yasakladığı, ne olduğu belirsiz şekil ve ifadelerin bulunduğu muskalar hazırlamaktadırlar, bu kimselere müracatta bulunmak, hazırladıklarına inanmak ve

⁴⁶⁴ Nisa, 4/171; Maide, 5/72.

onları taşımak doğru değildir. Bunlar inancın berraklığını kaybetmesine, Kur'an ve Sünnetin bidat ve hurafelerle kuşatılıp işlevsiz hale gelmesine sebep olur.

III. HALK İNANÇLARI VE HURAFELER

Hurafe, dînî ve mantikî temeli olmayan telakkîlerin ve uygulamaların, din adına ileri sürülüp benimsenmesini, batıl inanç ve davranışları ifade eden bir terimdir. Daha çok iyilik ve kötülük getireceğine inanılan kuvvetler için kullanılır. Sihir, büyü ve bunlarla alakalı objelerle ilgili inançlar da hurafe kavramıyla ifade edilir. Geleneksel olarak hakim dinler tarafından kendilerinden önceki daha az karmaşık ve genel kabul görmemiş inanç ve davranışlar için kullanılan hurafe, bu özelliğiyle izafî bir kavram olup, objektiflikten uzak, daha çok sübjektif olarak kullanılan bir tabirdir.⁴⁶⁵

Hurafe kelimesi Kur'an'da geçmemektedir. Hurafeler genellikle geçmiş kavimlere ait batıl inançların, yeni dine sokulması şeklinde anlaşılır. Hayata sonradan giren her yeniliğe hurafe demek doğru değildir. Hurafe inanç ve ibadetle ilgili bir kavramdır. Dinin genel bakış açısıyla bağdaşmayan, dine sonradan sokulmuş kabullerdir. İslam dini temel sabiteleri koymuş, bazı tali meseleleri zamanın değişim ve ihtiyaçlarına göre o zamanın âlimlerinin içtihadına bırakmıştır. Dine sonradan giren her şeye hurafe demek, İslam'ın zamana hitap etmesini engeller, pratiklikten çıkıp statik bir hale gelmesine sebep olur. Dolayısıyla hurafe, İslam'ın ruhuna, genel prensiplerine ve mantalitesine uymayan, aklın ve doğru bilimin verileriyle çatışan, dine sonradan sokulmuş inanç ve uygulamalardır diye ifade etmemiz daha doğrudur. Nazardan korunma ve nazarın etkisini tedavi maksadıyla da farklı coğrafyalarda uygulanan, hiçbir temeli olmayan bir çok hurafe bulunmaktadır.

Ülkemizde nazardan korunma amacıyla halk arasında, yeşil kahve tanesi, eski para, kurşun, çitlembik kabuğu ve at nalı gibi şeyler kullanılır. Bunlar kullanılacakları yere göre farklı şekillerde yapılır. Çocukların omuzlarına nazarlık olarak dikilir. Hayvanların alınlarına ya da boğazlarına asılır. Evlerin, bahçelerin kapılarına asılır. Bunların dışında, nazarın etkisinde kalan kimse için kurşun dökülür,

⁴⁶⁵ Yel, Ali Murat, "Hurafe", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 381.

başın üzerinde birkaç defa döndürülen tuz ateşe atılarak patlatılır. Üzerlik otu yakılarak dumanıyla tütsülenir. Bunlar yapılırken bazı tekerlemeler de söylenir. Tuz patlatılırken “*Nazara bozara, nazar edenin iki gözü bozara*”, üzerlik otu tütsülenirken “*Elem tere fiş, kem gözlere şiş, üzerlik otu çatlasın, nazar eden patlasın.*”⁴⁶⁶ denilir. Bazı kitaplarda şu isimleri, duaları veya ayetleri tavuk yumurtasının üzerine yaz ve ateşe at. Yumurta yandığı ve patladığı zaman nazardan kurtulursun. Ya da onu nazar değmiş kimsenin gözünün önünde kır, yumurtanın kabuklarını al, bir beze sarıp susuz bir kuyuya at nazardan kurtulursun⁴⁶⁷ gibi delili olmayan bilgiler yer almaktadır. İçinde ne olduğu belli olmayan yazı, şekil ve tılsımların bulunduğu muskalar, midye kabuğu, sırtlan dişi ya da kemiği gibi şeyler takmak bunlara örnektir. Ayrıca Evlerin kapılarına, hayvanların boyunlarına ve arabalara at veya eşek nalı, buğday başakları içinde göz resmi olan bakır gibi maddelerden yapılmış el, mavi boncuk, ya da mavi boncuklu takılar asmak, ev ve ekin tarlalarına kuru kafa takmak da sayılabilir.

Bazı yerlerde nazar inancı çok abartılarak her olumsuz şeyin nazar sonucu olduğuna inanılır hale gelmiştir. Adeta yaşam bu inanç üzerine bina edilmiştir. Mağrib, Kuzeybatı Afrika memleketlerinde atasözleri içinde, “*Kötü göz evleri boşaltır, mezarları doldurur*” “*İnsan cinsinin yarısı nazar değmesiyle ölür*” “*Mezarların üçte ikisi nazara aittir*” gibi sözler önemli bir yer tutar.⁴⁶⁸ Bu herkes nazar değdiren kötü bir göze sahiptir anlamına gelmez, bazı insanların nazarının daha etkili olduğu kabul edilir. Gözleri fazla çukur ve kaşları birbirine bitişik olanlar daha tehlikeli görülür. Hayızlı kadınların ve gelinlerin gözlerinin de tehlikeli olduğuna inanılır. Ziyafetlerde bu yüzden kadınlara öncelik verilir. Nazar tehlikesinin yemekle beraber daha etkin olduğuna, nazarın zehrinin yemekle daha çabuk vücuda girdiğine inanılır. Buna sebebiyet vermemek için herkes beraber aynı anda yemeğe çağrılır ya

⁴⁶⁶ Çelik, *İslam'ın Kabul veya Reddedtiği Halk İnançları*, s. 194.

⁴⁶⁷ Gazali, *el-Evfâk, Murada Giden Yol, Dualar, Tılsımlar, Büyüler ve Çözümleri*, Çev. H. Mustafa Varlı, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1999, s. 104 (Kitabın aslının İmam Gazali'ye ait olmadığı kanaati taşınmaktadır).

⁴⁶⁸ Westermark, *Nazar Değmesi İnanıcı*, s. 8.

da yemek herkese ayrı ayrı dağıtılır. Yemek yenilen yerde kedi, köpek gibi hayvanlar varsa onlara da yemek verilerek onların da kötü gözünden korunulduğuna inanılır.⁴⁶⁹

Kadının peçe takmasının bir sebebinin de nazardan sakınmak olduğu söylenir. Fasın bazı yerlerinde gelin sandık içinde götürülür. Nazar değme korkusuyla Mağripliler birçok durumda maksatlarını ve sahip oldukları şeyleri söylemezler. “*Kapalı ağza sinek giremez*” gibi atasözleri kullanırlar. Bir kimse bir malı almaya teşebbüs ederse, o malın ona satılması gerektiğini, o malın sahibine hayır etmeyeceğini söylerler.⁴⁷⁰ Kötü bakışa bir de söz eklenirse o zaman tehlikenin daha büyük olduğuna inanılır. İnsanların en fenası dili tatlı, kalbi kara olanlardır. Şakalı, kinayeli veya methedici sözler bir bakışla beraber giderse bu da düşmanca hislerin, imrenmenin yaptığı fenalık kadar korkunç olur. Bu şekilde oğlunu öldüren babalardan, babasını öldüren oğullardan bahsedilir.⁴⁷¹ Bu inançlar Avrupa’da çok yaygın olan bazı korkulara benzer ki, birisinin sıhhat ve servetinden bahsederken bir nevi ihtiyatsızlık hissiyle korkulması, uğursuzluğa maruz bırakmamak, fenalığı geri çevirmek için tahtaya vurulması gibidir.⁴⁷²

Daha çok Fas’dan verdiğimiz örnekler bir çok yerde kabul gören ancak çoğu aslı olmayan halk inançlarıdır. Tarihe bakıldığında bunlar sadece İslam beldelerinde görülen yanlış inançlar değil, insanın yaşadığı hemen her yerde benzerlerine rastlanan çarpık anlayışlardır. Kur’an’dan her topluma peygamber gönderildiğini,⁴⁷³ ancak her dönemde toplumların çoğunun vahye duyarsız kaldığını⁴⁷⁴ öğreniyoruz. Bununla beraber inananlar içinde de kısa zaman sonra bozulmalar başladığını, bu bazen kutsal metinler tahrif edilerek, bazen de farklı gerekçelerle dinin doğru öğretileri göz ardı edilerek, insanların gizemlere, detaylara merakları, İslam bilginlerinin azalması, toplumda etkisizleştirilmeleri vb. sâiklerle din dışı arayışlara yönelmelerin olduğunu görüyoruz. Bunu, bir bakıma insanların bir çaba isteyen, dini

⁴⁶⁹ Westermak, *a.e.*, s. 10-11.

⁴⁷⁰ Westermak, *a.e.*, s. 10-11.

⁴⁷¹ Westermak, *a.e.*, s. 9.

⁴⁷² Westermak, *a.e.*, s. 9.

⁴⁷³ İsrâ, 17/15.

⁴⁷⁴ Nahl, 16/36.

hakikatleri öğrenme ve uygulama yerine, kolaycılığa kaçarak basit, hazır ve asılsız teâmüllere sarılmaları şeklinde de görmek mümkündür.

Bunlara bakıldığında dinde dayanağı olan uygulamalara birçok hurafenin karıştığı görülmektedir. Bunların ayrıştırılmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Halka yanlış inanç ve uygulamalar anlatılırken, doğrular da ortaya konulmalıdır. Çoğu zaman doğru-yanlış birbirine karışmakta, dînî bilgi eksikliği olan çevrelerce kasıtlı veya kasıtsız, dinin kendisi hurafe gibi gösterilmektedir. Zaman içinde kendi yanlış âdet, gelenek ve göreneklerimiz dinin gereğiymiş gibi algılanarak, dînî bir hüviyet kazandırılmaktadır. Sonra da bu, halk tarafından din olarak sahiplenilmektedir. Bunun yanında ne olduğu anlaşılamayan, çoğu zaman bir mana ifade etmeyen bazı metinlerin işareti olarak konulduğu kabul edilen, vefk, tılsım, işaret, şekil ve sayılardan oluşan, okunması ve taşınması tavsiye edilen, herhangi bir delile dayanmayan uygulamalara itibar etmek doğru değildir. Bunlar dinimizde hiçbir dayanağı olmayan halk inançları, hurafelerdir. Tevhidin safiyetini aşındıracak davranışlardır.

İnanç ve ibadet alanında ortaya çıkan ve dinin aslından olmayan bidatlere sarılmak Hz. Peygamber'e vahyedilen dinin dışına çıkmaktır. Hz Peygamber (sav): “*Kim bizim bu dinimizde olmayan bir şeyi sonradan ortaya koyarsa, o reddedilir.*”⁴⁷⁵ “*Allah, bid'atını bırakmadıkça bid'at sahibinin amelini reddeder.*”⁴⁷⁶ buyurur. Her bidat bir sünneti gölgelemekte ya da işlevsiz hale getirmektedir. Bidatler dînî yaşamın önündeki en büyük engellerdir. Bidatlerle kuşatılan din, hurafelerin esiri haline gelmektedir. Allah Rasülü'nün ve sahabenin önde gelenlerinin yaptığı gibi bidatlerle ve bidatçilerle mücadele edilmelidir. Bu ifrat ve tefritten kaçınarak, tarihte hep düşülen hatalara düşmeden, doğru alternatifler ortaya konularak yapılmalıdır. Din hurafelerden arındırılırken dinin değerleri, halkın doğru tecrübe birikimleri de feda edilmemelidir.

Halk inançları, denilince genel olarak herhangi bir dayanağı, temeli olmayan uydurma, hurafe fiiller ve sözler bütünü anlaşılır. Halbuki halk inançlarının içinde

⁴⁷⁵ Buharî, “Sulh”, 5.

⁴⁷⁶ İbn-i Mace, “Sünnet”, 7.

temeli hak dinlere dayanan birçok doğru telakkiler ya da uzun zaman içinde tecrübe ve gözlem sonucu ulaşılmış, modern bilime ışık tutacak, temel ve basamak olacak veriler vardır. Her sahada bunlardan faydalanarak zaman kaybetmeden ileriye yürümek, yanlış ve asılsız olanları ortaya koyup temizlemek, akıllıca olanıdır. Ancak din düşmanlığı gibi hislerle, planlı bir empoze ve telkinle oluşturulmuş ideolojik zihniyetle, halkı düşman kabul eden bir anlayışla meselelere toptancı yaklaşılması halinde, toptan kayıpların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bilimselliğin yerine ideolojik önyargılarla, halk da olanın tamamı hurafe kabul edilerek, halkın değerlerine topyekun açılan savaş, kazanılmışı çöpe atarak başa dönmeye ve bilim dilenciliği yapmaya sebep olur.

Bunun en bariz örnekleri konumuzun temeli olan tıp sahasında görülür. Bu gün hala modern tıbbın aciz kaldığı bazı hastalıkların tedavisinde, halkın tecrübeleriyle elde ettiği tedavi yöntemlerinin faydalı olduğu bilinmektedir. Buna rağmen, yapılan bu ilaçlar ve tedavi yöntemleri ele alınıp incelenmemektedir. Yıllarca bu birikimler “*koca karı ilacı*” olarak aşağılanıp değer verilmemiştir. Son zamanlarda bu bakış açısında değişme olsa da geç kalınmıştır. Kur’an bizi vasat (orta) bir ümmet⁴⁷⁷ olarak nitelemektedir. İşlerin en hayırlısının orta olanı olduğunu hep söyleyegeldik, ancak hiçbir zaman kendimizi ifrat ve tefritten, toptancılıktan kurtaramadık. Sahip olunan her şeyin, incelenmeyi hak eden bir değer olduğu bilincine ulaşamadık. Aksine halkına, değerlerine, geçmişine, birikimlerine önem veren, çalışmalarını onlar üzerine bina eden devletler, bu gün dünya da söz sahibi olanlardır.

Dindar halkı daima aşağılayan, kendilerini medeni ve farklı gören, dini en büyük hurafe kabul eden, kendi toplumuna yabancılaşmış, değer diye bir mefhumu kalmamış bir çok insan, günümüzde ne acıdır ki hurafelerde çıkış yolu aramakta, kendilerindeki inanç boşluğunu, dinin reddettiği batıl inançlarla doldurmaya çalışmaktadırlar. Hayatın bir başıboşluk içinde her şeyin tesadüfen şans eseri olduğuna inanan bu insanlar, geleceği öğrenmek şans ve kısmet aramak amacıyla,

⁴⁷⁷ Bakara, 2/143.

İslam'ın kaldırdığı cahiliye dönemi âdetleri olan,⁴⁷⁸ ruh çağırma seansları, oyun kağıdı, kahve falı, tuz falı, kurşun dökme, bakla ve el ayası falı gibi şeylerle kıymetli ömür dakikalarını geçirmektedirler. Bunlardan anlam çıkarmaya çalışan falcılara, medyumlara itibar etmektedirler. Dinimiz olayları, rüyaları iyiye yormayı öğütler, uğursuzluk duygularına götürecektir, ümitsizliğe sevk edecek, insanları çare arayışlarından alıkoyacak anlayışları yasaklar. Mümkün olan her şeyi yaptıktan sonra, sabırla ve tevekkül ederek, sonucu Allah'tan beklemeyi öğütler.

IV. SABIR VE TEVEKKÜL

A. Sabır

Sabır, sadece başa gelen musibet ve sıkıntılara tahammül değil, ibadetlere devamda, günahlardan kaçınmakta, çevremizi oluşturan insanlara, kısacası özverili şekilde her şeye katlanmaktır. Sabır hayatın bütün safhasını kuşatması gereken, mutluluğun iksiri bir değerdir. Bundan dolayı Allah'ın Rasülü: *“Kim sabrederse Allah ona dayanma gücü verir. Bir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir.”*⁴⁷⁹ *“ Güçlü kimse insanları güreşte yenen değil, öfke anında kendisine hakim olandır.”*⁴⁸⁰ buyurur.

Akıllı ve bülüğ çağına ulaşmış her müslümanın yapmakla mükellef olduğu İslam'ın şartlarıyla ilgili ayet ve hadislerle genel olarak bakıldığında, bütün ibadetlerin temel hedefinin insanı ahlaklı kılmak olduğu görülür. Gereken birçok ahlakî kazanımların temelinde de “sabır” erdemi vardır. Namazla ilgili olarak Kur'an'da, *“Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin.”*⁴⁸¹ *“Ailene namazı emret kendin de ona sabırla devam et”*⁴⁸² buyrulurken, oruçla ilgili olarak, Hz Peygamber (sav), Ramazan *“sabır ayıdır”*⁴⁸³ *“Oruç sabrın yarısıdır”*⁴⁸⁴ buyurur. Haç bütünüyle sabır işidir. Bütün bunlar sabrın insan hayatı için önemini göstermektedir.

⁴⁷⁸ Maide, 5/3; İbn-i Mace, “Taharet”, 122.

⁴⁷⁹ Müslim, “Zekât”, 124.

⁴⁸⁰ Buharî, “Edep”, 76.

⁴⁸¹ Bakara, 2/45.

⁴⁸² Tâhâ, 20/132.

⁴⁸³ Ebu Davud, “Sıyam”, 54.

⁴⁸⁴ Tirmizî, “De'avât”, 86.

Sabır, Allah (cc)'a isyan etmemek, insanın başına gelen sevindirici veya üzücü her şeyin kendisi için bir imtihan olduğunun bilincinde olmak, hata ve kusurlarını gözden geçirebilmek, olayları metanetle karşılayabilmektir. Rabbimiz, kullarından daima imtihanda olduklarının bilincinde olarak, musibetler karşısında sabırlı olmalarını istemektedir. Konuyla ilgili bir ayette, “*Andolsun ki, sizi biraz korkuyla ve açlıkla; mallardan azaltmakla, canlarla (çevrenizdeki insanlarla ya da sevdiğinizin vefatıyla) ve ürünlerle deneriz. (Ey Rasülüm)! Sabredenleri müjdele. (o sabredenler), başlarına bir musibet geldiği zaman, biz şüphesiz (ki her şeyimizle) Allah'a aidiz (O'nun kullarıyız) ve şüphesiz O'na döneceğiz derler*”⁴⁸⁵ buyrulmaktadır. Musibete sabırda önemli olan, musibetin ilk anında sabırlı olabilmektir.⁴⁸⁶ Bunun için insan, hayatta her musibetin başına gelebileceğine zihnen hazır olmalıdır. Sabır doğrudan imanla ilgilidir ve imanın kuvvetiyle doğru orantılıdır. Bu anlayış kişinin korkulardan kurtulmasına sebep olur. Olabilecek en kötü durumu kabullenmek insanı rahatlatır.

“*Korku ve endişe*”, sahip olduklarımızı kaybetmek ya da istemediğimiz şeylerle karşılaşma düşüncesi ile acı çekmektir. Korku “*dışarıdan gelen bir tehlikeye karşı ortaya konan duygusal tepki*”dir. Karamsarlık genellikle geçmişte yaşanmış olumsuzluklardan kaynaklanırken, korku, endişe ve ihtiraslar daha çok geleceğe yönelik beklentiler sebebiyledir. Karamsar kimse, geçmişin olumsuzluklarına takılıp kalırsa, ya da geleceğe karşı gereksiz endişeler taşırsa ve bunları gereğinden fazla abartırsa sağlığını kaybeder, hayatı kararır. Allah (cc)'ın kendisine lutfettiği, sabır ve tahammül kuvvetini gereksiz bir şekilde geçmişe ve geleceğe dağıtırsa, moral gücü zayıflar, manevî çöküntü yaşar.⁴⁸⁷ Bunun en önemli ilacı tevekküldür.

B. Tevekkül

Tevekkül, İslam hukukunda da medeni hukukta da çokça kullanılan “*vekalet*” kökünden türemiş bir kavramdır. Aynı kökten türeyen “*tevkil*” kelimesiyle de bağlantılıdır. Tevkil, bir kimsenin işini yaptırmak için güvendiği başka birini vekil

⁴⁸⁵ Bakara, 2/155-156.

⁴⁸⁶ Buharî, “Cenâiz”, 31.

⁴⁸⁷ Altuntaş, Halil, *Pencereyi Işığa Açmak*, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2009, s. 166.

tain etmesi, işini ona havale etmesi, onu yetkili kılmasıdır. Vekil ise, avukat, temsilci, koruyucu, denetleyici, bekçi, birinin işini üzerine alan gibi manalar taşır. Vekil kelimesi Kur'an'da, Allah (cc)'ın ve insanın sıfatı olarak yirmi dört defa geçmektedir. Allah (cc)'ın her şeyin vekili olması, her şeyin maliki, sahibi, yöneticisi, koruyucusu, rızık vereni, görüp gözeteni olmasıdır. Onu vekil edinmek ise, yardım etmesi, koruması, zararları def etmesi, emeğin karşılığını vermesi, zulmetmemesi, insanlara şahit olması gibi her konuda ona güvenmektir.

İstilahta tevekkül: Yapılması gereken bir iş konusunda gerekli olan her tedbiri alıp, her araç ve yöntemle başvurmakla beraber, Allah (cc)'a şüphesiz bir güven duyarak, sonucu sadece ondan beklemektir.⁴⁸⁸ Her işin Allah (cc)'a ait olduğunu, O'nun dilediğinin olduğunu dilemediğinin olmadığını, verenin de alanın da O olduğunu, faydanın da zararın da O'nun dilemesine bağlı olduğunu bilmektir. Küllî irade ve mutlak güç sahibinin sadece O olduğunun farkında olmaktır.⁴⁸⁹

Tevekkül, imanla doğrudan bağlantılı olup, iman gereğidir. Allah (cc) herkese yeter, başka güvenilecek, dayanılacak yer aramak beyhudedir. Ayetlerde buna dikkat çekilerek şöyle buyrulur: *“Eğer mü'minler (samimiyetle inananlar) iseniz, sadece Allah'a tevekkül edin”*⁴⁹⁰ *“...Eğer Allah'a inandıysanız ve müslümanlardan (teslim olanlardan) iseniz sadece ona tevekkül edin, güvenip dayanın”*⁴⁹¹ *“...Mü'minler sadece Allah'a güvensinler. Tevekkül edecekler sadece Allah'a tevekkül etsinler.”*⁴⁹² *“Kim Allah'a tevekkül ederse, o kendisine yeter”*⁴⁹³ buyrulur. Konuyla ilgili ayetlere bakıldığında, tevekkülün ibadet ve farz olduğu, Allah (cc)'ın dışında bir şeye tevekkülün şirk olduğu anlaşılır.

Tevekkül iman esaslarının tamamıyla, ibadetle, takvayla, hidayetle bağlantılı olmakla beraber, *“kader ve kaza”* inancıyla iç içedir. Kader ve Kaza inancında zafiyeti olmayan kimsenin Allah (cc)'a tevekkülünde de problem olmaz. Takdir edenin de, takdir ettiğini zamanı gelince yaratanın da Allah (cc) olduğuna inanan

⁴⁸⁸ Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2010, s. 688; Altuntaş, a .e, s. 167.

⁴⁸⁹ Alyani, *Temaim*, s. 3.

⁴⁹⁰ Maide, 5/27.

⁴⁹¹ Yunus, 10/84.

⁴⁹² İbrahim, 14/11,12.

⁴⁹³ Talak, 65/3.

kişi, her şeye gücü yetenin sadece Allah (cc) olduğunu kabul etmiştir ki, onun dışındaki hiçbir şeye Allah (cc)'a güvendiği gibi güvenmez. Tevekkül bir yönüyle kadere iman ve teslimiyetle kazaya rızadır.

Efendimiz İbn-i Abbas'a, ey çocuk! Sana birtakım kelimeler öğreteyim, sen onları ezberleyip muhafaza et ki, Allah (cc) da seni muhafaza etsin. Onları ezberlersen Allah (cc)'ı en yakın dost, yardımcı olarak bulursun dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: *"İstedığın zaman sadece Allah'tan iste, bil ki bütün millet sana fayda vermek için toplansa, Allah'ın takdir ettiğinin dışında sana fayda veremezler. Yine onların hepsi sana zarar vermek için toplansa, Allah'ın takdir ettiğinin dışında sana zarar veremezler. Kalem kaldırıldı sahifelerin mürekkebi kurudu."*⁴⁹⁴

Çare aramak tevekküle engel ve ters olmadığı gibi tam tersine İslam'ın tevekkül anlayışına uygun bir davranış şeklidir. Acizliği tevekkül, tevekkülü acizlik olarak nitelenmek, tevekkül ile acizliği birbirine karıştırmaktır. Hasta olan bir insan, doktora gider tedavi olur, gerekiyorsa ilacını kullanır, şifa bulursa, şifayı Allah (cc)'ın verdiğiğine inanır. Şifayı doktordan ya da ilaçlardan bilmesi, inancının safiyetine zarar verir. *"Hastalandığım zaman bana şifa verendir."*⁴⁹⁵ Ayeti bunu açıkça göstermektedir. Sonucun sebeplerden beklenmesi, tevhit inancını zedeler, hatta kişiyi şirke götürür.⁴⁹⁶

Sebepleri araştırmamak, hiçbir çaba göstermeden ben tevekkül ediyorum, Allah (cc) dilerse rızık ve şifa verir şeklindeki bir anlayış sünnetullahı, Allah (cc)'ın kainatın düzenli işleyişi için koymuş olduğu kanun ve prensiplere, aykırıdır. Bir nevi kişinin yapması gerekenleri Allah (cc)'a yaptırmaya kalkması gibi anlam taşır. Bu şekildeki bir anlayış İslam'ı anlamamak, başkalarının da İslam'ı yanlış algılayıp itham etmelerine sebep olacağından bir vebaldir. Millî şairimiz merhum Mehmet Akif Ersoy bunu veciz bir şekilde şöyle dile getirir;

Allah'a dayandım diye, sen çıkma yataktan...

⁴⁹⁴ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 293.

⁴⁹⁵ Şuara, 26/80.

⁴⁹⁶ İbnü'l-Kayyim, *Tıbbı Nebevî*, s. 31.

Ma'nay-ı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan.

....

Âlemde “tevekkül” demek olsaydı “atalet”

Mîrâsı diyanetle yaşar mıydı bu millet.⁴⁹⁷

Ayrıca bu anlayışın doğru olmadığını açıkça ortaya koyan çok sayıda delil mevcuttur. Şu örnekler bunlardan bazılarıdır: Rabbimiz (cc) Hz Peygamber (sav)’e, *”Allah seni insanlardan (insanların şerlerinden) koruyacaktır”*⁴⁹⁸ teminatını vermesine rağmen Allah’ın Rasülü (sav) tedbiri hiçbir zaman bırakmamış, savaşa çıkarken zırhını giymiştir. Yine, Hz. Peygamber’e hitaben Allah (cc), tebliğle ilgili elinden geleni yapmasını sonra kendisini kabul etmeyenlere karşı şöyle niyazda bulunmasını tavsiye eder: *“Bana Allah yeter. Ondan başka ilah yoktur. Ben ona tevekkül edip güvendim. O büyük arşın Rabbi’dir.”*⁴⁹⁹ Başka bir ayet-i kerimede, *“Onlarla savaşın ki Allah sizin elinizle onları cezalandırsın, onları rezil etsin, sizi onlara galip kılsın ve mü’min toplumun kalplerine ferahlık versin.”*⁵⁰⁰ buyrulur. Allah (cc)’ın dilediğini dilediği şekilde, sebepsiz cezalandırması mümkün iken, mü’minlerin elleriyle cezalandıracağı belirtiliyor. Hz Peygamber (sav)’e bir adam “Ey Allah’ın Rasülü, devemi bağlayıp da mı tevekkül edeyim yoksa onu serbest bırakıp da mı tevekkül edeyim?” diye sorduğunda Hz. Peygamber (sav) *“Onu bağla sonra tevekkül et”*⁵⁰¹ buyurmuştur.

Eyyüb (as) şiddetli bir hastalığa maruz kalmış, bu hastalığı on sekiz yıl kadar devam etmiş, afiyet içinde geçen yaklaşık seksen yıllık ömrünü düşünerek, yüksek hayasından dolayı Allah (cc)’tan şifa talebinde bulunmamış, ancak hastalığı iyice ilerleyip ibadetine ve Allah (cc)’ı zikrine zarar vermeye başlayınca, *“zarar bana*

⁴⁹⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Hazırlayanlar: Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek, (Azimden Sonra Tevekkül), Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, II, 924.

⁴⁹⁸ Maide, 5/67.

⁴⁹⁹ Tevbe, 9/129.

⁵⁰⁰ Tevbe, 9/14.

⁵⁰¹ Tirmizi, Kıyamet, 60.

dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin”⁵⁰² diyerek şifa talebinde bulunmuş ve Allah (cc) ona şifa ihsan etmiştir.⁵⁰³ Allah (cc) şifayı doğrudan vermesi mümkün iken, Eyyüb (a.s.)’dan bir çaba sarfetmesini, bir sebebe başvurmasını istiyor ve şöyle buyuruyor: “*Ayağını yere vur ! İşte yikanacak ve içilecek bir su.*”⁵⁰⁴ Hz. Musa kavmi için su istediğinde, Allah (cc) “*değneğinle taşa vur*” demişti, vurunca on iki kaynak fişkırdı.⁵⁰⁵ Allah (cc) dileseydi sebepsiz de suyu akıttırdı. Musa (as) sözüne kulak vermeyenlere, “*benim size söylediklerimi yakında anlayacak ve hatırlayacaksınız*”⁵⁰⁶ dedikten sonra “*ben işimi Allah’a havale ediyorum, şüphesiz Allah, kullarını görür, gözetir.*”⁵⁰⁷ Hz. Musa’ya iman edenler Fravun’un tehdit ve zulmüne karşı şöyle dediler:

رَبَّنَا أفرغ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ تَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ .

“*Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı müslüman olarak al.*”⁵⁰⁸

İnsan fizik olarak da psikolojik olarak da zayıf bir varlıktır.⁵⁰⁹ İman münasebetiyle kainatı, içindekileri ve kendisini yaratan Rabbiyle bir bağ kurar, O’na gereği gibi kul olup, teslimiyet gösterirse, sığınıp tevekkül ederse, onunla bütünleşir. Onun dışında hiçbir şeye boyun eğmeyerek, iman bağının kuvvetiyle doğru orantılı manevi bir güç kazanır. Rasülüllah (sav), “*Siz Allah’a hakkıyla gereği gibi tevekkül edebilsediniz, sizleri de, kuşları rızıklandığı gibi rızıklandırır, sabahleyin aç çıkar, akşama tok dönerdiniz*”⁵¹⁰ buyurmaktadır. Buradaki tam tevekkül kanaatimizce, sebeplere yönelmenin ötesinde, sebepleri yerine getirmenin öncesinde ve sonrasında şüphesiz, endişesiz bir tevekküldür, o da kişinin Allah (cc)’la olan bağının kuvvetine göre değişir. Peygamberler (as) ve veli kulların tevekkülünde bunu görürüz.

⁵⁰² Enbiya, 21/83.

⁵⁰³ Köksal, M. Âsım, *Peygamberler Tarihi*, TDV. Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2004, I, 109,110.

⁵⁰⁴ Sâd, 38/42 (Bu ayeti kerime, bazı suların içilmesinde veya bazı sularla yıkanmakta şifa olabileceğine işaret sayılabilir.)

⁵⁰⁵ Bakara, 2/60.

⁵⁰⁶ Mü’min, 40/37-47.

⁵⁰⁷ Mü’min, 40/44.

⁵⁰⁸ Araf, 7/126.

⁵⁰⁹ Nisa, 4/28.

⁵¹⁰ Tirmizi, “Zühd”, 33.

Bu durumdaki kimseler bazen sebeplere müracaat etmeyi abesle iştigal, kıymetli ömür dakikalarını boş şeyle zayi etmek olarak değerlendirirler. Ya da hastalığın tedavisini araştırmayıp, o hastalığa sabrederek, günahlara keffaret ya da ahiretteki derecelerinin yükselmesine sebep olmasını ümit etmelerindedir ki bu tevekkülün farklı bir boyutudur. Dostlar arasındaki dostluğun bir sırrıdır. Rasûlüllah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Mü'mine bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık bir üzüntü hatta bir ufak tasa isabet edecek olsa, Allah onun sebebiyle mü'minin günahından bir kısmını mağfîret eder."*⁵¹¹ *"Kul, Allah'ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir musibet verir, sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu Allah'ın kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır"*⁵¹² buyurmuştur.

Tevekkül, istenilen şeylerin kendisiyle elde edildiği, istenilmeyen şeylerin kendisiyle def edildiği sebeplerin en başta gelenidir. Sebepleri inkâr edenin tevekkül anlayışı doğru olmadığı gibi, sebeplere tamamen itimat edenin, kalbinin sebeplerle alakasını koparamayanın, kalbini doğrudan Allah (cc)'a yöneltemeyenin tevekkülü kemale ulaşamaz. Tevekkül zayıflayınca kalp sebeplere dayanır, sebepleri yaratandan gafil olur. Gafleti giderek artarsa, kalp hakiki sebeplerin dışında mevhum sebeplere dayanır. Muska gibi şeylerle tevessül edenlerin hali budur.⁵¹³

Tevekkül insanı, biriken, belini büken büyük yüklerin altında ezilmekten kurtarır, gerçek mutluluğa ulaştırır, kadere rızaya sevk eder, yaratana tereddütsüz güven duyar hale getirir. Tevekkül eden, bindiği otobüse sırtındaki yükü bırakıp huzur bulan, tevekkül etmeyen, otobüse güvenmeyip yükünü sırtında taşımaya devam eden kişi gibidir.

⁵¹¹ Buhari, "Merdâ", 1; Müslim "Birr", 52.

⁵¹² Ebu Davud, "Cenâiz", 1.

⁵¹³ Alyani, *Et-Temâim*, s. 4.

SONUÇ

“Nazarla” ilgili ayetlerin konuya delaletinin açık ve net olmaması, “Rukye” konusunda ayet bulunmaması, her iki konuyla ilgili hadislerin de ahad haber olması, yani delillerin zannî olması sebebiyle konu inanç açısından bağlayıcı görülmemiş, kelim kaynaklarında yer almamıştır. Konuyla ilgili hadisler teknik açıdan mütevatir olmasa da, manevi mütevatir derecesine ulaştığını söylenebilir. Bununla beraber ayetlerin konuya delaleti zannı galip olup, çok sayıda hadisin bulunduğu ve pratik hayatta inkârı mümkün olmayan açıklıkta varlığı sabit olan bir konuyu görmezden gelmek doğru olmadığı gibi, reddedenlerin inancıyla ilgili bir ithamda bulunmak da doğru değildir. Meseleyi yok kabul etmek ya da görmezden gelmek yerine, araştırıp bilimsel olarak ortaya koymak, şirk unsurlarını ayıklayarak konuyu insanlığın bilgisine sunmak doğru olmalıdır.

Saf tevhid anlayışına zarar verecek şekilde hurafelere geçit veren, her anlayışa karşı olmakla beraber, onlara tepki olarak ortaya çıkan, bidatlardan uzak durma konusunda gereken hassasiyeti göstermeyen herkese müşrik diyecek kadar sert tavır takınanların bu konudaki yaklaşımını onaylamak da mümkün değildir. Birbirine etki tepki olarak ortaya çıkan bütün akımlar ifrat-tefritten kurtulamamışlardır. Ehli sünnet âlimleri nazar, rukye ve muska gibi konularda da orta yolu tercih etmişlerdir.

Muska yapan ya da yaptırınların, nazar boncuğu gibi takılar taşıyanların, hurafe ve batıl işler yapan kimselerin çoğu dini bilgi eksikliği sebebiyle, bilinçsizce bu davranışlara girmektedirler. Onlara yapmış oldukları bu işi neden yaptıklarını sorduğumuzda çoğu zaman “*Herkes yapıyor ben de yapıyorum*” cevabını duyarız. Bunu toplum psikolojisiyle yaptıklarına şahit oluruz. Dolayısıyla halka müşrik olduklarını söylemek yerine onları bu konularda bilinçlendirip tövbe etmelerini, yaptıklarından vazgeçmelerini telkin etmek doğru bir davranış olacaktır. Bu konuda yapılması gereken, eğitim yoluyla halkı bilgilendirmektir. Amel imandan bir cüz olmadığından günaha bilerek veya bilmeyerek giren kimsenin imandan çıktığını iddia edemeyeceğimiz gibi, muska, sihir, büyü gibi şeylere bulaşmış olan herkesi

şirkle itham edemeyiz. Allah (cc)'ın varlığı, birliği, isimleri, sıfatları, iman esasları konusunda inkâr söz konusu ise, ancak o zaman böyle bir kanaate sahip olabiliriz.

Muska, türbe ziyareti, evlere, bahçelere, arabalara süs, takı olsun diye de yapılan, satılan, kuru kafa, nazar boncuğu vb. somut nesnelere alınıp asılmasını, toptancı bir yaklaşımla hepsini aynı şekilde değerlendirip hepsini şirk olarak nitelendirmenin, onların istisnasız müşrik olduğuna hükmetmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Şirk olma ihtimali olan hurafelere düşenlerin Allah (cc) katında nasıl bir muamele göreceklerini elbette, kalplerin sahibi Allah (cc) bilir.⁵¹⁴ Biz ancak zahire göre hükmederiz. Bize göre ehli kıble olan herkes Müslüman'dır. Allah (cc), insanları kalplerindeki duruma göre değerlendirecektir.

Rukye ile tedavi halkın birçoğunun zannettiği gibi, dinin emrettiği, dindarlığın gereği olan bir şey değil, bir müsaadedir. Dindarlığın gereği sebepleri araştırıp bilinen yöntemlerle çare aramak, sabrederek tevekkül etmek, Allah (cc)'a sığınıp ona doğrudan doğruya dua etmektir. Zira mü'min bilmelidir ki; güneşin batması akşam namazının, tutulması *küsun* namazının vakti olduğu gibi, karşılaştığımız sıkıntılar o duanın vaktidir. Temiz ve halis bir kalp ile Hz Peygamber (sav)'in belirlediği sınırları aşmadan rukye yapılmasında da sakınca yoktur. Yapılacaksa öncelikle kişi kendi yapmalıdır. Başkasından rukye talebinde bulunması halinde doğru kişiyi seçmesi gerekmektedir. O kimsenin bu işi insanlara, Allah (cc) rızası için faydalı olmak amacıyla öğrenen ve yapan, ilim ve takva sahibi, bu işe ehil olan, sır saklamasını bilen ve psikolojik hastalıkları bilen bir kimse olmasına dikkat edilmelidir. Şirke götürecek ifadeler bulunmayan metinleri okuyarak rukye yapmakta itikadî açıdan bir sakınca yoktur.

Hastalıkların tedavisinde uygulanan ilaçların ve diğer tedavi yöntemlerinin etkili olmasında, kişinin uygulanan tedavi sebebiyle iyileşeceğine olan inancının inkâr edilemez bir etkisinin olduğu açıktır. Özellikle rukyenin etkili olması için, hastanın da, uygulayıcının da tedavinin faydalı olacağına inancı kesin olmalıdır. Bu

⁵¹⁴ Ahzab, 33/51.

inanç, vücudun kendi kendini onarma, hastalıklarla mücadele etme ve salgı bezlerinin aktive olmasını sağlayacaktır. Rukye bir telkindir, telkin için bu şarttır.

Allah (cc) dua kapısını herkese açmış, ona herkesi çağırmakta, herkesin doğrudan doğruya ilticasını istemektedir. O'na doğrudan dua ve ibadetle ilticayı bırakıp, ben o kapıya gidemem, ne isteyeceğimi bilemem düşüncesiyle, başkasının nefesinden medet beklemek, dindarlığın gereği değil, cahiliye âdetini çağrıştıran bir yaklaşımdır. Günümüzde, maddi çıkar için büyü, muska gibi işler yapan menfaat şebekeleri, dînî hiçbir değeri olmayan, ne olduğu belirsiz tılsım ve muskalarla insanımızın çaresizliğinden faydalanarak onları aldatmaktadırlar. Çoğu zaman tedavilerinin gecikmesine, bazen de modern tıbbın imkânlarından tamamen mahrum kalmalarına sebep olmaktadır. Halk arasında hoca diye bilinen, çaresizleri sömüren bu istismarcıların dinle, hocalıkla ilgilerinin bulunmamasının ötesinde, bu işi yaparken uyguladıkları yöntemler de dinin şiddetle reddettiği cahiliye uygulamalarıdır. Bu işi, sadece zor durumda kalan, bazı şer odaklarından zarar görmüş kimselere yardımcı olmak için öğrenip, uygulayan, inancından en küçük taviz vermeyen ihlâslı samimi kimseler konumuzun dışındadır. Toplumda din hizmeti sunan, imamlık, rehberlik yapan herkesin bu konularda bilgi sahibi olması, insanları doğru yönlendirmesi gerekmektedir. Aksi halde arayış içinde olan insanlar bazı çıkarıcı, cahil kimselerin elinde maskara olmaktadır. Bazen de sadece rukyenin fayda vereceği hastalıklar sebebiyle hastanelerde ömürlerini ve servetlerini tüketmektedirler.

Sünnetteki uygulamalarda bu işi meslek haline getirmenin, bundan çıkar sağlamanın cevazına dair bir delil bulmak zordur. Yine sünnetteki uygulamalarda, organize bir şekilde, “Ben rukye yapıyorum, bana gelin!” şeklinde bir talebin varlığını söyleyemeyiz. Doğal yaşam içinde, Peygamberimiz (sav) ve sahabiler kendilerinden dua talebinde bulunanlara dua edip, rukye yapmış veya bir hastayı ziyarete gittiklerinde hastadan izin isteyerek şifa niyetiyle okumuşlardır.

Kanaatimizce nazar ve rukye, muska, büyü ve sihirle özdeşleştirildiği için çokça ön plana çıkarılmamış, bazı insanların bunu saplantı haline getirerek, her sıkıntıyı göz değmesine bağlamasından endişe edilmiştir. Ancak bilmeliyiz ki; bizim

konuya mesafeli durmamız halkın bu konuyla ilgilenmesine engel olmamıştır. Aksine, hurafelerle ve yanlış bilgilerle dolu bir malumata sahip olmalarına, her sıkıntıya düştüğünde bu yollara başvuran kişilerin sayısının her geçen gün daha da artmasına sebep olmuştur.

Birçok kimsenin zannettiği gibi nazar ve rukye; hurafe, batıl bir halk inancı değildir. Aksine, varlığı Kur'an'la, sünnetle ve tecrübeyle sabit bir hakikattir. Laboratuvar ortamında incelenip ortaya konulabilecek bir deney konusu da değildir. Daha bilimsel verilerin elde edilebilmesi için nazar ve rukye konusunda etkili olduğu bilinen kimseler seçilerek, bu konuya ilgi duyan başta psikolog, ilahiyatçı, doktor, sosyolog gibi bu konu ilgi alanına giren uzman kişilerden oluşturulacak bir ekip, şartlarını hazırlayarak ve zamana yayarak farklı kimseler üzerinde gözlemler yapılmalıdır. Bu mümkün değilse en azından bu konunun varlığına inanan, konunun İslam'daki yerini ve sınırlarını bilen psikologların yapacakları doğal ortamlardaki gözlemlerle daha net ve bilimsel sonuçlara ulaşılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'AN-I KERİM.

ABDULCABBAR B. AHMET, Ebu'l Hasan (v. 415/1024), *Tenzihu'l Kur'an*, Dâru'n-Nahdatü'l-Hâdise, Beyrut, trs.

AHMET B. HANBEL, Ebu Abdullah Ahmet b. Muhammet (v. 241/855), *Müsned*, Daru'l Fikr, Beyrut, 1991, I-X.

ALTUNTAŞ, Halil, *Pencereyi Işığa Açmak*, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2009.

ÂLUSÎ, Ebi'l Fadl Şihabüddin es-Seyyid Mahmud Bağdadî (v. 1270/1854), *Ruhu'l Meânî Fî Tefsiri'l Kur'ani'l Azim ve Sebi'l Mesani*, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1987.

ATASEVEN, Âsaf, "Tıbb-ı Nebevî", *Diyanet Dergisi*, Sayı 4, 1989.

ATMACA, Veli, *Hadislerde Rukye*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010.

AYDIN, Ceyda Burçin, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Büyü, Sibir, Nazar vb. Tutumlar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012.

BÂKILLÂNÎ, Kadı Ebu Bekir (v. 403/1013), *Kitâbu't Temhid*, el-Mektebetü's-Şarkıyye, Beyrut, 1957.

BİLMEN, Ömer Nasuhî , (v. 1971) *Muvazzah İlmi Kelam Dersleri*, İstanbul, h. 1339.

BUDAK, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2000.

BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/860), *el-Camiu's-Sahih*, Daru'l Fikr, Beyrut, 1991.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı (v. 1137/1725), *Tefsiru Ruhu'l Beyan*, İstanbul, (h. 1389).

CANAN, İbrahim, *Hadis Külliyyatı Kütübü Sitte*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

CASSÂS; Ebu Bekir Ahmet er-Razi (v. 370/981), *Ahkamu'l Kur'an*, Daru'l Fikr, Beyrut/Lübnan, 1993.

CERTEL, Hüseyin, *Kur'an'da İnsan*, Tuğra Matbaası, Isparta, 2000.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammad (v. 398/1007), *Tacü'l-Lügati ve Sihahü'l-Arabıyye*, Dâru'l İlmi'l-Melayin, Beyrut, 1984.

CİCİ, Recep, *Günlük Hayat, İslama Giriş*, 3. Baskı, DİB Yayınları, İstanbul, 2007.

CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, 7. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1997.

CÜVEYNÎ, İmamü'l Harameyn (v. 479/1086), *el-İrşâd İlâ-Kavâti'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikât*, Kahire, 1950.

ÇELEBÎ, İlyas, "Muska", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, "Nazar", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.

_____, "Rukye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, "Tılsım", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.

ÇELİK, Ali, *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

DEMİRCİ, Kürşat, "Muska", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.

DÜZEN, İbrahim, "Mevlânâ'nın Tasavvufi Görüşüne Göre İnsan", *5. Milli Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1991.

EBU DAVUT, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî (v. 275/889), *Sünen*, Kahire, 1988, I-IV.

EBU HANİFE, (v. 150/767) *Beş Eser, el Âlim ve'l Müteallim*, trc. Mustafa Öz, Marmara İlahiyat Yayınları, İstanbul, 2008.

ELMALILI, Muhammet Hamdi Yazır (v. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1979.

ERDİL, Kemalettin, *Yaşayan Hurafeler*, TDV Yayınları, Ankara, 1991.

ERSOY, Mehmet Akif (v. 1936), *Safahat*, Hazırlayanlar: Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, trs.

ESED, Muhammed (v. 1992), *Kur'an Mesajı*, Trc. Cahit Koytak/Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, Eylül, 2002.

GAZALÎ, Zeynü'd-Dîn Ebu Hâmid Muhammet ibni Muhammet (v. 505/1111), *İhyau Ulumi'd-Dîn*, Trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, m. 1974.

_____, *el-Evfâk, Murada Giden Yol, Dualar, Tılsımlar, Büyüler ve Çözümleri*,⁵¹⁵ Çev. H. Mustafa Varlı, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1999.

GÖLCÜK, Şerafeddin - Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 1998.

GÜLER, Zekeriya, *Kırk Hadiste Kadın ve Aile*, 3. Baskı, Konya, 2005.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Nazar", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.

GÜZEL, Sümeyra, *Telkin ve Terapide Duanın Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2009.

⁵¹⁵ Kitabın aslen İmam Gazalî'ye ait olmadığı değerlendirilmektedir.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988.

HAKİM, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî (v. 405/1014), *Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Beyrut, 1998, I-V.

HALİL B. İBRAHİM EMİN, Ebu'l Münzir, *Cin, Büyü ve Nazardan Nasıl Korunmalıyız*, trc. Taceddin Uzun, Kervan Yayınları, Konya, 2008.

HAMİDULLAH, Muhammed (v. 2002), *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 5. Baskı, İstanbul, 1993.

İBN-İ ABİDİN, (v. 1252/1836) *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l Muhtar*, trc. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, trs.

İBN-İ HACER, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, (v. 852/1449) *Fethu'l-Barî Şerhu Sahihu'l Buharî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989.

İBN-İ HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun Hadramî (v. 808/1406), *Mukaddime*, İstanbul, 2004.

İBNİ KAYYIM, el- Cevziyye, (v. 751/1350) *Zadü'l Meâd, Rasûlullah'ın Yaşadığı İslam*, trc. Abdi Keskinsoy, İbrahim Türklü, Pınar Yayınları, 2009.

_____, *Tıbbı Nebevî*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2004.

İBNİ MACE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid (v. 273/886), *Sünen*, Beyrut, 1987, I-II.

İBNİ MANZUR, Ebu'l Fazl Cemaluddîn b. Muhammed, (v. 711/1311) *Lisanu'l Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1968; Beyrut, 1999, I-XVIII.

İBRAHİM HANEFİ İBRAHİM, *Büyü ve Cin Çarpmasına Karşı Kur'an'la Manevi Tedavi*, Çev. H.Mustafa Varlı, Feride Varlı, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1995.

KARAGÖZ, İsmail vdğr., *Dualar*, DİB yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011.

KARAMAN, Fikret, "Muska" "*Dini Kavramlar Sözlüğü*", DİB, Ankara, 2010.

KÂRÎ, Ali b. Muhammed, *Şerh Ale'l-Fikhi'l-Ekber*, Daru'l- Kitâbu'l-İslâmî, İstanbul, 1955.

KESKİOĞLU, Osman, (v. 1989) *Nuzulünden Günümüze Kur'an'ı Kerim Bilgileri*, 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1993.

KILAVUZ, Ahmet Saim, "Cin", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.

KIRCA, Celal, "Din ve İlim Açısından Nazar", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 22. Sayı. 1, 1986.

_____, *Kuran ve Fen Bilimleri*, 5. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 2005.

KÖKSAL, M. Âsım (v. 1998), *Peygamberler Tarihi*, TDV. Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2004.

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammet b. Ahmet el-Ensari (v. 671/1273), *el-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, tahkik: Ebu İshak İbrahim İdfiş, Daru'l-Fikir, 1987.

KUTLUER, İlhan, "İnsan", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.

LEFÎFÎ, Musa b. Muhammet b. Cabir, *Ehadisü's-Sihri ve'r-Rukyeti fî Kütübi's-Sitteti Rivayeten ve Dirayeten*, Mektebeti İbn-i Teymiye, Kahire, m. 2008.

MALİK b. Enes (v. 179/795), *Muvatta*, Beyrut, 1994.

MATURİDÎ, Muhammed b. Muhammed Ebu Mansur, (v. 333/944) *Kitabu't-Tevhîd*, İstanbul, 1979.

_____, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004.

MÜNZİRİ, Hafız Zekiyyüddin Abdü'l Azim İbn-i Abdü'l Kavi (v. 656/1258), *Muhtasaru Sahihi Müslim*, Tahkik-Ta'lik: Mustafa Dîb el-Buğâ, 4. Baskı, Yemame, Beyrut, 2003.

MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (v. 261/875), *Sahih*, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992.

NESEFÎ, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmet b. Mahmut en-Nesefî, (v. 642/1244) *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Daru'l-Marife, Beyrut, trs.

NESEFÎ, Ebu'l-Mu'in Meymun b. Muhammet (v. 508/1115), *Tabsiratü'l-Edille fî Usuli'd-Din*, 2. Baskı, Tahkik ve Ta'lik: Hüseyin Atay, DİB Yayınları, Ankara, 2004.

NEVEVÎ, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şerafüddîn (v. 676/1277), *Şerhu Sahihi Müslim*, Dâru'l İlm, Beyrut, 1972.

PEZDEVÎ, Sadru'l İslam Ebu'l-Yüsr Muhammed, (v. 493/1100), *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1988.

RAĞİB EL-İSFEHANİ, el-Hüseyin b. Muhammed (v. 425/1033), *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.

RAZÎ, Fahu'd Dîn, (v. 606/1210), *Tefsiri Kebir*, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Akçağ, Yayınları, Ankara, 1988.

SABUNÎ, Ahmet b. Mahmut b. Ebi Bekr Nureddin, (v. 580/1184), *Maturîdiyye Akaidi*, Araştırma ve Notlar İlavesiyle Trc. Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara, 2005.

SAHİHİ BUHARİ, *Muhtasaru Tecrid-i Sahih*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya, 2004.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammet ve Evrensel Mesajı*, 5. Baskı, DİB. Yayınları, Ankara, 2007.

_____, "Hz. Muhammed (sav)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet Dergisi*, Sayı 4, 1989.

SAYGILI, Sefa, *Strese Son*, Ziya Ofset, İstanbul, 2000.

SAYIN, Esmâ, *Dua Terapisi*, Nesil Yayınları, 2012.

ŞEVKANÎ, İmam Muhammet b. Ali b. Muhammet (v. 1250/1834), *Fethu'l-Kadir, el Cemîu Beyne fi'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Tashih: Ahmet Abdü's-Selam, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut/Lübnan, trs.

SOYSALDI, H. Mehmet, *Kur'an'da Dua*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

TABERSÎ, Ebu Ali el-Fadl b. el-Hasan (v. 548/1153), *Mecmeu'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an*, Menşûratü Dâri Mektebeti'l Hayat, Beyrut, trs

TAFTAZANÎ, Sadü'd-Din Mesut b. Ömer b. Abdullah el-Herevî el-Horasanî, (v. 792/1390), *Şerhu'l-Akaid*, trc. ve açıklama: Talha Hakan Alp, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2008.

TANYU, Hikmet, “Büyü”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992.

TATCI, Mustafa, *Yunus Emre İle Aşk Yolculuğu*, Acar Basım, İstanbul, 2015.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa (v. 279/892), *Sünen*, Daru'l-Fikr, Beyrut, trs.

TUNÇ, Cihat, *Sistemik Kelam*, 2. Baskı, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997.

ULUDAĞ, Süleyman, “Azâim”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991.

_____, “Nefis”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.

ÜNAL, İsmail Hakkı, “Hz. Muhammed (sav) ve Tıp”, *Diyanet Dergisi*, Sayı 4, 1989.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Hurafe”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.

YEL, Ali Murat, “Hurafe”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.

YÜCEDOĞRU, Tevfik, “İtikâdî İlkelerin Tespiti”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, Bursa, 2005.

WESTERMARK, Edward, *İslam Medeniyetinde Putlara Tapma Peuni Kalıntılarından, Nazar Değmesi İnancı*, Çev. Şahap Nazmi Coşkunlar, Yeni Matbaa, Ankara, 1961.

ZEMAŞSERÎ, Ebu'l Kasım Cârullah Muhammed ibn-i Muhammed (v. 538/1144), *Keşşâf*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

ÖZ GEÇMİŞ

Yusuf Türk, 1975 yılı Isparta/Sütçüler doğumludur. İlköğreniminden sonra hıfzını tamamlamıştır. Isparta İmam Hatip Lisesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2000) ve Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi (2010) mezunudur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imam-hatip ve vaiz olarak çeşitli illerde görev yapmış olan Türk, 2014 yılından bu yana Almanya'da din görevliliğine devam etmektedir. Arapça bilmektedir.